

FORUM
POLITYKI
KRYMINALNEJ

Vol. 1

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Forum Polityki Kryminalnej

2021, vol. 1

Rada Naukowa

prof. Doina Balahur ("Alexandru Ioan Cuza" University of Iași)
prof. dr hab. Teresa Dukiet-Nagórska (Uniwersytet Śląski)
prof. dr hab. Krzysztof Krajewski (Uniwersytet Jagielloński)
prof. Renwen Liu (Chinese Academy of Social Sciences)
prof. dr hab. Emil Pływaczewski (Uniwersytet w Białymstoku)
dr hab. Irena Pospiszyl, prof. APS (Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej)
prof. Mauro Arturo Rivera León (Universidad Iberoamericana)
prof. dr hab. Irena Rzeplińska (Polska Akademia Nauk)
dr hab. Jarosław Utrat-Milecki, prof. UW (Uniwersytet Warszawski)
prof. dr hab. Jan Widacki (Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego)

Komitet Redakcyjny

Redaktor naczelna: dr Dominika Bek
Zastępczyni redaktor naczelnej: dr hab. Olga Sitarz, prof. UŚ
Sekretarz: mgr Jakub Hanc

Adres Redakcji

Uniwersytet Śląski, Wydział Prawa i Administracji, ul. Bankowa 11B, 40-007 Katowice
e-mail: forumpk@us.edu.pl

Spis treści

Od Redakcji (*Dominika Bek*)

Wykaz skrótów

DIANA DAJNOWICZ-PIESIECKA: Polityka karna sądów w sprawach o przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece w latach 2008–2018

LESZEK WILK: Aktualne tendencje w polityce kryminalnej wobec przestępczości podatkowej

ZYGMUNT TOBOR, MATEUSZ ZEIFERT: *Linguam novit curia?* Analiza korpusowa w prawie karnym – przyczynek do dyskusji

BRONISLAVA COUFALOVÁ: Special case of temporary suspension of criminal prosecution (§ 159C and § 159D of the Criminal Procedure Code): an effective legal instrument in the fight against corruption or covert introduction of the institution of crown witness?

DOMINIKA BEK, OLGA SITARZ, ANNA JAWORSKA-WIELOCH: Gdy azyl staje się więzieniem – przeciwdziałanie przemocy domowej w warunkach kwarantanny i izolacji

Table of content

From the Editors (*Dominika Bek*)

List of abbreviations

DIANA DAJNOWICZ-PIESIECKA: Criminal policy of Polish courts in cases of crimes against family and guardianship in 2008–2018

LESZEK WILK: The current trends in criminal policy towards tax crime

ZYGMUNT TOBOR, MATEUSZ ZEIFERT: *Linguam novit curia?* Corpus analysis in criminal law – the beginning of a discussion

BRONISLAVA COUFALOVÁ: Special case of temporary suspension of criminal prosecution (§ 159C and § 159D of the Criminal Procedure Code): an effective legal instrument in the fight against corruption or covert introduction of the institution of crown witness?

DOMINIKA BEK, OLGA SITARZ, ANNA JAWORSKA-WIELOCH: When a home turns into a prison – combating domestic violence in conditions of quarantine and isolation

Od Redakcji

Szanowni Państwo, Drodzy Czytelnicy,

Oddajemy w Państwa ręce pierwszy numer „Forum Polityki Kryminalnej”, który jest ze wszech miar debiutancki. Jako półrocznik debiutujemy na rynku wydawniczym, a jako Komitet Redakcyjny debiutujemy w roli twórców czasopiśma. Kultura nakazuje, by dołączając do nowego towarzystwa, krótko się przedstawić, co niniejszym z przyjemnością czynimy.

Idea powołania „Forum Polityki Kryminalnej” zrodziła się w gronie karnistów z Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Komitet Redakcyjny tworzą: dr hab. Olga Sitarz, prof. UŚ, dr Dominika Bek i mgr Jakub Hanc. Interesująca nas tematyka wykracza jednak daleko poza prawo karne. Karnistyka czerpie pełnymi garściami z dorobku szeregu nauk społecznych i humanistycznych. Równocześnie aspiruje do tego, by realnie wpływać na kształtowanie i stosowanie prawa karnego w praktyce organów prawodawczych, orzeczniczych i wykonawczych. Władza, która pozostaje głucha na głos nauki, narażona jest na samotne mierzenie się z problemami społecznymi i eksperymentowanie na żywym organizmie państwowym – ze zmiennym powodzeniem. Ten skomplikowany zespół zależności podkreśla wagę polityki kryminalnej – nauki obejmującej analizę działań państwa i społeczeństwa skierowanych na zapobieganie i zwalczanie przestępczości.

Już od pierwszego volumenu na łamach „Forum Polityki Kryminalnej” publikujemy prace podejmujące tematykę tworzenia prawa karnego, strategii ścigania przestępstw oraz polityki stosowania i wykonywania kar. Obok wąsko rozumianej polityki kryminalnej w półroczniku pragniemy kreować przestrzeń do dyskusji przedstawicieli tych dziedzin nauki, które kształtują lub powinny kształtować kierunek działań państwa wobec przestępczości.

Mamy ambicję, by „Forum Polityki Kryminalnej” stało się czasopismem o międzynarodowym zasięgu. Już obecnie zaprosiliśmy do współpracy w ramach Rady Naukowej wybitnych uczonych nie tylko z Polski, ale też z Europy, Azji i Ameryki Południowej. Publikujemy artykuły naukowe w języku polskim lub angielskim, mając nadzieję regularnie pozyskiwać autorów, recenzentów

Od Redakcji

i czytelników z różnych kultur prawnych. Zakładamy, że tak szeroka wymiana doświadczeń przyniesie wartościowe owoce.

Dziękujemy za zainteresowanie naszym półrocznikiem. Gorąco zachęcamy do lektury tekstów zgromadzonych w niniejszym numerze oraz do współdziałania w tworzeniu kolejnych. Choć praca nad debiutanckim volumentem stanowiła proces długotrwały i czasochłonny, mamy świadomość, że stoimy dopiero u początku drogi.

W imieniu Komitetu Redakcyjnego
Redaktor Naczelna
dr Dominika Bek

From the Editors

Ladies and Gentlemen, Dear Readers,

We present the first issue of “Forum Polityki Kryminalnej” (“Forum on Criminal Policy”), which is by all means a debut. As a semi-annual, we make our debut on the publishing market, and as the Editorial Committee, we make our debut as the creators of the journal. Good manners require that you briefly introduce yourself when joining a new society, which we are pleased to do here.

The idea of establishing “Forum Polityki Kryminalnej” (“Forum on Criminal Policy”) was born among criminal law theorists and criminologists from the Faculty of Law and Administration of the University of Silesia in Katowice. The Editorial Committee is composed of Olga Sitarz, Dominika Bek and Jakub Hanc. The subject matter of our interest, however, goes far beyond criminal law. The science of criminal law takes full advantage of the achievements of many social sciences. At the same time, it aspires to have a tangible impact on the shaping and application of criminal law in the practice of legislative, judicial and executive bodies. The authority that remains deaf to the voice of science is exposed to solitary confronting social problems and experimenting on a living state organism – with varying success. This complex set of dependencies emphasizes the importance of criminal policy – a science that includes the analysis of state and society activities aimed at preventing and combating crime.

From the first volume, on the pages of the FCP, we publish works on the subject of creating criminal law, prosecution strategies and the policy of applying and executing penalties. In addition to the narrowly understood criminal policy, in the biennial, we want to create a space for discussion of representatives of those fields of science that shape or should shape the direction of the state’s actions against crime.

Our ambition is to make “Forum Polityki Kryminalnej” (“Forum on Criminal Policy”) a journal with an international reach. We have already invited outstanding scientists not only from Poland but also from Europe, Asia and South America to cooperate within the Scientific Council. We publish scientific articles in Polish and English, hoping to regularly attract authors, reviewers, and readers from various legal cultures. We assume that such a broad exchange of experiences will bear valuable fruit.

FROM THE EDITORS

Thank you for your interest in our semi-annual. We strongly encourage you to read the texts in this issue and cooperate to create subsequent editions. Although working on the debut issue was a long and time-consuming process, we are aware that we are only at the beginning of the road.

On behalf of the Editorial Committee
Editor-in-Chief
Dominika Bek, PhD

Wykaz skrótów

Akty prawne – publikatory

Dz.U.	– „Dziennik Ustaw”
M.P.	– „Monitor Polski”
B.I.L.P	– Biuletyn Informacyjny Lasów Państwowych
Dz.Urz.ABW	– Dziennik Urzędowy Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego
Dz.Urz.CBA	– Dziennik Urzędowy Centralnego Biura Antykorupcyjnego
Dz.Urz.CZSW	– Dziennik Urzędowy Centralnego Zarządu Służby Więziennej
Dz.Urz.Dolno.	– Dziennik Urzędowy Województwa Dolnośląskiego
Dz.Urz.GUM	– Dziennik Urzędowy Głównego Urzędu Miar
Dz.Urz.GUS	– Dziennik Urzędowy Głównego Urzędu Statystycznego
Dz.Urz.KGP	– Dziennik Urzędowy Komendy Głównej Policji
Dz.Urz.KGPSP	– Dziennik Urzędowy Komendy Głównej Państwowej Straży Pożarnej
Dz.Urz.KGSG	– Dziennik Urzędowy Komendy Głównej Straży Granicznej
Dz.Urz.KIE	– Dziennik Urzędowy Komitetu Integracji Europejskiej
Dz.Urz.KNF	– Dziennik Urzędowy Komisji Nadzoru Finansowego
Dz.Urz.KNUiFE	– Dziennik Urzędowy Komisji Nadzoru Ubezpieczeń i Funduszy Emerytalnych
Dz.Urz.KPW	– Dziennik Urzędowy Komisji Papierów Wartościowych (do 1997 r.)
Dz.Urz.KPWIG	– Dziennik Urzędowy Komisji Papierów Wartościowych i Giełd (1998–2006)
Dz.Urz.Kujaw.	– Dziennik Urzędowy Województwa Kujawsko-Pomorskiego
Dz.Urz.Lubel.	– Dziennik Urzędowy Województwa Lubelskiego

Wykaz skrótów

Dz.Urz.Lubus.	- Dziennik Urzędowy Województwa Lubuskiego
Dz.Urz.Łódzk.	- Dziennik Urzędowy Województwa Łódzkiego
Dz.Urz.Małop.	- Dziennik Urzędowy Województwa Małopolskiego
Dz.Urz.Mazow.	- Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego
Dz.Urz.MB	- Dziennik Urzędowy Ministra Budownictwa
Dz.Urz.MEiN	- Dziennik Urzędowy Ministra Edukacji i Nauki
Dz.Urz.MEN	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Edukacji Narodowej
Dz.Urz.MENiS	- Dziennik Urzędowy Ministra Edukacji Narodowej i Sportu
Dz.Urz.MF	- Dziennik Urzędowy Ministra Finansów (od 2001 r.)
Dz.Urz.MG	- Dziennik Urzędowy Ministra Gospodarki
Dz.Urz.MGM	- Dziennik Urzędowy Ministra Gospodarki Morskiej
Dz.Urz.MI	- Dziennik Urzędowy Ministra Infrastruktury
Dz.Urz.Min.Fin.	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Finansów (do 2000 r.)
Dz.Urz.Min.NiIiKBN	- Dziennik Urzędowy Ministra Nauki i Informatyzacji i Komitetu Badań Naukowych (2004–2005)
Dz.Urz.Min.NiKBN	- Dziennik Urzędowy Ministra Nauki i Komitetu Badań Naukowych (2001–2004)
Dz.Urz.Min.Rol.	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Rolnictwa
Dz.Urz.Min.Spr.	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości (do 2000 r.)
Dz.Urz.Min.Zdr.	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Zdrowia
Dz.Urz.Ministra EN.	- Dziennik Urzędowy Ministra Edukacji Narodowej
Dz.Urz.Ministra KiDN	- Dziennik Urzędowy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (do końca 2001 r.)
Dz.Urz.Ministra RiRW	- Dziennik Urzędowy Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi
Dz.Urz.Ministra Sprawiedl.	- Dziennik Urzędowy Ministra Sprawiedliwości (od 2001 r.)
Dz.Urz.Ministra SWiA	- Dziennik Urzędowy Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji
Dz.Urz.MK	- Dziennik Urzędowy Ministra Kultury (2001–2005)
Dz.Urz.MKiDN	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (do 2000 r.); Dziennik Urzędowy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (od 2005 r.)
Dz.Urz.MKiS	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Kultury i Sztuki
Dz.Urz.MNiKBN	- Dziennik Urzędowy Ministra Nauki i Informatyzacji
Dz.Urz.MNiSW	- Dziennik Urzędowy Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego
Dz.Urz.MON	- Dziennik Urzędowy Ministra Obrony Narodowej

Dz.Urz.MPiPS	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Pracy i Polityki Socjalnej
Dz.Urz.MPiPSP	- Dziennik Urzędowy Ministra Pracy i Polityki Społecznej
Dz.Urz.MPS	- Dziennik Urzędowy Ministra Polityki Społecznej (do 2005 r.)
Dz.Urz.MRiGŻ	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
Dz.Urz.MRiRR	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych
Dz.Urz.MRiRW	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi
Dz.Urz.MRLiGZ	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Rolnictwa, Leśnictwa i Gospodarki Żywnościowej
Dz.Urz.MSP	- Dziennik Urzędowy Ministra Skarbu Państwa
Dz.Urz.MSW	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych
Dz.Urz.MSWiA	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji
Dz.Urz.MSZ	- Dziennik Urzędowy Ministra Spraw Zagranicznych
Dz.Urz.MŚiGIOŚ	- Dziennik Urzędowy Ministra Środowiska i Głównego Inspektora Ochrony Środowiska
Dz.Urz.MT	- Dziennik Urzędowy Ministra Transportu
Dz.Urz.MTiB	- Dziennik Urzędowy Transportu i Budownictwa
Dz.Urz.MTiGM	- Dziennik Urzędowy Ministra Transportu i Gospodarki Wodnej
Dz.Urz.MZ	- Dziennik Urzędowy Ministra Zdrowia
Dz.Urz.MZiOS	- Dziennik Urzędowy Ministerstwa Zdrowia i Opieki Społecznej
Dz.Urz.NBP	- Dziennik Urzędowy Narodowego Banku Polskiego
Dz.Urz.Opols.	- Dziennik Urzędowy Województwa Opolskiego
Dz.Urz.PAA	- Dziennik Urzędowy Państwowej Agencji Atomistyki
Dz.Urz.PKRUS	- Dziennik Urzędowy Prezesa Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego
Dz.Urz.Podka.	- Dziennik Urzędowy Województwa Podkarpackiego
Dz.Urz.Podla.	- Dziennik Urzędowy Województwa Podlaskiego
Dz.Urz.Pomor.	- Dziennik Urzędowy Województwa Pomorskiego
Dz.Urz.Śląsk.	- Dziennik Urzędowy Województwa Śląskiego
Dz.Urz.Święt.	- Dziennik Urzędowy Województwa Świętokrzyskiego
Dz.Urz.UE.C	- Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej - seria C
Dz.Urz.UKE	- Dziennik Urzędowy Urzędu Komunikacji Elektronicznej

Wykaz skrótów

Dz.Urz.ULC	- Dziennik Urzędowy Urzędu Lotnictwa Cywilnego
Dz.Urz.UMiRM	- Dziennik Urzędowy Urzędu Mieszkalnictwa i Rozwoju (do 2003 r.)
Dz.Urz.UOKiK	- Dziennik Urzędowy Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów
Dz.Urz.UPRP	- Dziennik Urzędowy Urzędu Patentowego Rzeczypospolitej Polskiej
Dz.Urz.URiTP	- Dziennik Urzędowy Urzędu Regulacji Telekomunikacji i Poczty (do 2006 r.)
Dz.Urz.Warmi.	- Dziennik Urzędowy Województwa Warmińsko-Mazurskiego
Dz.Urz.Wielk.	- Dziennik Urzędowy Województwa Wielkopolskiego
Dz.Urz.WUG	- Dziennik Urzędowy Wyższego Urzędu Górniczego
Dz.Urz.Zacho.	- Dziennik Urzędowy Województwa Zachodniopomorskiego
Dz.Urz.ZUS.	- Dziennik Urzędowy Zakładu Ubezpieczeń Społecznych
M.P.„B”	- Monitor Polski B
M.S.„B”	- Monitor Spółdzielczy „B”
MSiG	- Monitor Sądowy i Gospodarczy
MSiG-Ogl	- Monitor Sądowy i Gospodarczy – Część Ogłoszenia
NFZ	- Zarządzenia Prezesa Narodowego Funduszu Zdrowia

Akty prawne – najważniejsze ustawy

k.c.	- kodeks cywilny
k.h.	- kodeks handlowy
k.k.	- kodeks karny
k.k.s.	- kodeks karny skarbowy
k.k.w.	- kodeks karny wykonawczy
k.m.	- kodeks morski z 2001 r.
k.p.	- kodeks pracy
k.p.a.	- kodeks postępowania administracyjnego
k.p.c.	- kodeks postępowania cywilnego
k.p.k.	- kodeks postępowania karnego
k.p.s.w.	- kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia
k.r.o.	- kodeks rodzinny i opiekuńczy
k.s.h.	- kodeks spółek handlowych
k.w.	- kodeks wykroczeń
k.z.	- kodeks zobowiązań
o.p.	- Ordynacja podatkowa

p.a.s.c.	- ustawa – Prawo o aktach stanu cywilnego
p.b.	- ustawa z 1994 r. – Prawo budowlane
p.b. z 1974 r.	- ustawa z 1974 r. – Prawo budowlane
p.d.g.	- ustawa – Prawo działalności gospodarczej
p.e.	- ustawa – Prawo energetyczne
p.g.g.	- ustawa z 2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze
p.g.g. z 1994 r.	- ustawa z 1994 r. – Prawo geologiczne i górnicze
p.g.k.	- ustawa z 1989 r. – Prawo geodezyjne i kartograficzne
p.o.ś.	- ustawa – Prawo ochrony środowiska
p.p.o.p.w.	- ustawa – Prawo o publicznym obrocie papierami wartościowymi
p.p.s.a.	- Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi
p.r.d.	- ustawa – Prawo o ruchu drogowym
p.sz.w.	- ustawa z 2005 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym
p.t.	- ustawa z 2004 r. – Prawo telekomunikacyjne
p.t. z 2000 r.	- ustawa z 2000 r. – Prawo telekomunikacyjne
p.u.n.	- ustawa – Prawo upadłościowe i naprawcze
p.u.s.a.	- ustawa – Prawo o ustroju sądów administracyjnych
p.u.s.p.	- ustawa – Prawo o ustroju sądów powszechnych
p.w.	- ustawa z 2001 r. – Prawo wodne
p.w. z 1974 r.	- ustawa z 1974 r. – Prawo wodne
p.w.p.	- ustawa – Prawo własności przemysłowej
p.z.p.	- Prawo zamówień publicznych
u.b.i.m.	- ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych
u.c.p.g.	- ustawa z 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach
u.d.i.p.	- ustawa z 2001 r. o dostępie do informacji publicznej
u.d.l.	- ustawa z 2011 r. o działalności leczniczej
u.d.p.	- ustawa o drogach publicznych
u.e.r.f.u.s.	- ustawa o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych
u.f.p.	- ustawa o finansach publicznych
u.g.h.	- ustawa z 2009 r. o grach hazardowych
u.g.n.	- ustawa o gospodarce nieruchomościami
u.k.r.s.	- ustawa o Krajowym Rejestrze Sądowym
u.k.s.	- ustawa o kontroli skarbowej
u.k.s.e.	- ustawa z 1997 r. o komornikach sądowych i egzekucji
u.k.s.s.c.	- ustawa z 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych
u.k.w.h.	- ustawa o księgach wieczystych i hipotece
u.o.d.o.	- ustawa z 1997 r. o ochronie danych osobowych

Wykaz skrótów

u.o.k.k.	– ustawa z 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów
u.o.k.k. z 2000 r.	– ustawa z 2000 r. o ochronie konkurencji i konsumentów
u.o.n.d.f.p.	– ustawa o odpowiedzialności za naruszenie dyscypliny finansów publicznych
u.o.p.	– ustawa o ochronie przyrody
u.p.a.	– ustawa o podatku akcyzowym
u.p.a.p.p.	– ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych
u.p.c.c.	– ustawa o podatku od czynności cywilnoprawnych
u.p.d.o.f.	– ustawa z 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych
u.p.d.o.p.	– ustawa z 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych
u.p.e.a.	– ustawa o postępowaniu egzekucyjnym w administracji
u.p.f.	– ustawa Prawo farmaceutyczne
u.p.n.	– ustawa z 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii
u.p.o.l.	– ustawa z 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych
u.p.o.u.a.	– ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów
u.p.p.r.	– ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie
u.p.s.	– ustawa o pomocy społecznej
u.p.s.d.	– ustawa o podatku od spadków i darowizn
u.p.t.u.	– ustawa z 2004 r. o podatku od towarów i usług
u.p.t.u. z 1993 r.	– ustawa z 1993 r. o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym
u.p.z.p.	– ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym
u.s.d.g.	– ustawa o swobodzie działalności gospodarczej
u.s.g.	– ustawa o samorządzie gminnym
u.s.m.	– ustawa o spółdzielniach mieszkaniowych
u.s.o.	– ustawa o systemie oświaty
u.s.p.	– ustawa o samorządzie powiatowym
u.s.u.s.	– ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych
u.s.w.	– ustawa o samorządzie województwa
u.sz.w.	– ustawa o szkolnictwie wyższym
u.ś.r.	– ustawa o świadczeniach rodzinnych
u.t.d.	– ustawa o transporcie drogowym
u.t.k.	– ustawa o transporcie kolejowym
u.w.l.	– ustawa o własności lokali
u.z.a.	– ustawa o zaliczce alimentacyjnej
u.z.n.k.	– ustawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji

u.z.o.z.	- ustawa o zakładach opieki zdrowotnej
u.z.p.	- ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym
u.z.p.d.o.f.	- ustawa o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne
u.z.p.p.r.	- ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju
u.z.t.	- ustawa o znakach towarowych

Orzecznictwo – zbiory urzędowe

ONSA	- Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
ONSAiWSA	- Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i Wojewódzkich Sądów Administracyjnych
OSNC	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna (od 1962 r. do końca 1994 r. – OSNCP)
OSNKW	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Wojskowa
OSNP	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy (od 1994 r. do początku 2003 r. – OSNAP)
OTK	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Seria A
OTK-B	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – Seria B
ZOTSiSPI	- Zbiór Orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości i Sądu Pierwszej Instancji

Orzecznictwo – pozostałe zbiory

Admin.	- „Administracja”
ADR.	- „Arbitraż i Mediacja”
AFPPS	- „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej”
Apel.-Gda	- Apelacja – Sąd Apelacyjny w Gdańsku
Apel.-Lub	- Apelacja – Sąd Apelacyjny w Lublinie
Apel.-W-wa	- Apelacja – Sąd Apelacyjny w Warszawie
Arch.Krym	- „Archiwum Kryminologii”
Biul.NDFP	- Biuletyn orzecznictwa w sprawach o naturze dyscypliny finansów publicznych
Biul.PK	- Biuletyn Prawa Karnego
Biul.SAKa	- Biuletyn Sądu Apelacyjnego w Katowicach
Biul.SASz	- Biuletyn Informacyjny Sądu Apelacyjnego w Szczecinie

Wykaz skrótów

Biul.Skarb.	- Biuletyn Skarbowy Ministerstwa Finansów
Biul.SN	- Biuletyn Biura Orzecznictwa Sądu Najwyższego
Cz.PKiNP	- „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych”
Dor.Podat.	- „Doradztwo Podatkowe”
ECR	- European Court Reports
FK	- „Finanse Komunalne”
FP	- „Forum Prawnicze”
G.Podatkowa	- „Gazeta Podatkowa”
G.Prawna	- „Gazeta Prawna”
G.Prawna FiP	- „Gazeta Prawna Firma i Prawo”
G.Prawna KiPła	- „Gazeta Prawna Kadry i Płace”
G.Prawna KiPod	- „Gazeta Prawna – Księgowość i Podatki”
G.Prawna MF	- „Gazeta Prawna – Moja Firma”
G.Prawna NO	- „Gazeta Prawna – Najważniejsze Orzecznictwo”
G.Prawna NPP	- „Gazeta Prawna – Nowe Prawo Praktyka”
G.Prawna NPPiP	- „Gazeta Prawna – Nowe Prawo Przepisy i Praktyka”
G.Prawna RiA	- „Gazeta Prawna – Rachunkowość i Audyt”
G.Prawna SiA	- „Gazeta Prawna – Samorząd i Administracja”
G.Prawna TK	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Kadrowy”
G.Prawna TP	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Podatkowy”
G.Prawna TPA	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Prawa Administracyjnego”
G.Prawna TPG	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Prawa Gospodarczego”
G.Prawna TPPiU	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Prawa Pracy i Ubezpieczeń”
G.Prawna TPwF	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Prawo w Firmie”
G.Prawna TS	- „Gazeta Prawna – Tygodnik Samorządowy”
G.Prawna UiŚ	- „Gazeta Prawna – Ubezpieczenia i Świadczenia”
GSP-Prz.Orz.	- „Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd Orzecznictwa”
IN	- „Ius Novum”
Inf.Pr.	- „Informacja Prawnicza – zeszyty karne”
IPP	- „INFORMator Prawno-Podatkowy”
Jur.Podat.	- „Jurysdykcja Podatkowa”
KZS	- Krakowskie Zeszyty Sądowe
M.P.Pr.	- Monitor Prawa Pracy
M.P.Pr.-wkł.	- Monitor Prawa Pracy – wkładka
M.Podat.	- Monitor Podatkowy
M.Pr.Bank.	- Monitor Prawa Bankowego
M.Prawn.	- Monitor Prawniczy
M.Spół.	- Monitor Spółdzielczy
MPH	- Monitor Prawa Handlowego

MSiG	- Monitor Sądowy i Gospodarczy
MW	- „Medyczna Wokanda”
NP	- „Nowe Prawo”
NZS	- „Nowe Zeszyty Samorządowe”
ONSA-OZ	- Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego w sprawach ochrony zabytków
OPP	- Orzecznictwo podatkowe. Przegląd
OSA	- Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAB	- Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej
OSAG	- Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Gdańsku
OSAŁ	- Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Łodzi
OSASz	- Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Szczecinie
OSAW	- Orzecznictwo Apelacji Wrocławskiej
OSNP-wkł.	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy – wkładka
OSNwSK	- Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OSP	- Orzecznictwo Sądów Polskich
OŚP	- Ochrona środowiska. Przegląd
OTK-supł.	- Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego – suplement
OwSS	- Orzecznictwo w Sprawach Samorządowych
PiM	- „Prawo i Medycyna”
PiP	- „Państwo i Prawo”
PiZS	- „Praca i Zabezpieczenie Społeczne”
POP	- „Przegląd Orzecznictwa Podatkowego”
Por.VAT	- „Poradnik VAT”
POSAG	- Przegląd Orzecznictwa Sądu Apelacyjnego w Gdańsku
PP	- „Przegląd Podatkowy”
PPC	- „Polski Proces Cywilny”
PPH	- „Przegląd Prawa Handlowego”
PPiPS	- „Prawo Pracy i Prawo Socjalne”
PPM	- „Przegląd Prawa Medycznego”
PPP	- „Przegląd Prawa Publicznego”
PPW	- „Prawo Papierów Wartościowych”
Pr.Bankowe	- „Prawo Bankowe”
Pr.Gosp.	- „Prawo Gospodarcze”
Pr.iP.	- „Prawo i Podatki”
Pr.Pracy	- „Prawo Pracy”
Pr.Spółek	- „Prawo Spółek”
Prob.Egz.	- „Problemy Egzekucji”

Wykaz skrótów

Prob.Egz.S.	- „Problemy Egzekucji Sądowej”
Prok.i Pr.	- „Prokuratura i Prawo”
Prok.i Pr.-wkł.	- „Prokuratura i Prawo – wkładka”
Prz.PrWyz	- „Przegląd Prawa Wyznaniowego”
Prz.Sejm.	- „Przegląd Sejmowy”
PS	- „Przegląd Sądowy”
PS-wkł.	- „Orzecznictwo Sądów Apel. – wkładka do Przeglądu Sądowego”
PSR	- „The Prison System Review (Przegląd Więziennictwa Polskiego)”
PUG	- „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego”
PwD	- „Prawo w Działaniu”
PZP	- „Prawo Zamówień Publicznych”
RPP	- „Rachunkowość. Poradnik praktyczny”
Rzeczposp. DF	- „Rzeczpospolita – Dobra Firma”
Rzeczposp. PCD	- „Rzeczpospolita – Prawo co dnia”
Rzeczposp. PiP	- „Rzeczpospolita – Prawo i Praktyka”
S.Podat.	- „Serwis Podatkowy”
SI	- „Studia Iuridica”
Sł.Pracow.	- „Służba Pracownicza”
ST	- „Samorząd Terytorialny”
St.Pr.KUL	- „Studia Prawnicze KUL”
St.Pr.Wyz	- „Studia z Prawa Wyznaniowego”
TPP	- „Transformacje Prawa Prywatnego”
WPP	- „Wojskowy Przegląd Prawniczy”
ZNSA	- „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego”
ZOTSiSPI	- Zbiór Orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości i Sądu Pierwszej Instancji
ZPO	- „Zamówienia Publiczne w Orzecznictwie”

DIANA DAJNOWICZ-PIESIECKA

<https://orcid.org/0000-0003-1609-8463>

Uniwersytet w Białymstoku, Katedra Prawa Karnego i Kryminologii

Polityka karna sądów w sprawach o przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece w latach 2008–2018

Criminal policy of Polish courts in cases of crimes against family and guardianship in 2008–2018

ABSTRAKT: Artykuł dotyczy polityki karnej sądów w sprawach o przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece w latach 2008–2018. W opracowaniu przedstawiono wyniki analizy sądowych danych statystycznych obrazujących tendencje orzecznicze sądów karnych w sprawach o przestępstwa określone w XXVI rozdziale kodeksu karnego. W tekście starano się przede wszystkim odpowiedzieć na pytanie, czy zmiany w prawie karnym, które miały miejsce w 2015 i 2017 r. – spośród których jedna miała istotne znaczenie dla całego systemu prawa karnego w Polsce, druga zaś okazała się niezwykle ważką zwłaszcza w kontekście przestępstw godzących w dobro rodziny i opieki – wpłynęły w jakimś zakresie na orzecznictwo skazujące sprawców przestępstw przeciwko rodzinie oraz opiece.

SŁOWA KLUCZOWE: przestępczość przeciwko rodzinie i opiece, orzecznictwo, kara ograniczenia wolności, kara pozbawienia wolności

ABSTRACT: The article concerns the criminal policy of courts in cases concerning offenses against the family and guardianship in 2008–2018. The study presents the results of the analysis of statistical data illustrating the judicial tendencies of criminal courts in cases of offenses specified in Chapter XXVI of the Penal Code. The text tries to answer the question: did the changes in criminal law that took place in 2015 and 2017 influenced to some extent the jurisprudence on crime against the family and care? In the article, the amendments from these two years were analyzed with particular attention, as one of them was essential for the entire criminal law system in Poland, while the other was extremely important, especially in the context of crimes harming the welfare of the family and care.

KEYWORDS: crimes against family and guardianship, jurisprudence, restriction of liberty, imprisonment

1. Wprowadzenie

Jedną z podstawowych funkcji prawa karnego jest ochrona pewnych dóbr, których istnienie i respektowanie tworzy porządek w społeczeństwie. Realizacją funkcji ochronnej zajmuje się m.in. sąd rozpoznający sprawę dotyczącą popełnienia określonego przestępstwa, który podczas wyrokowania kieruje się ochronnym efektem represji karnej¹. Wśród dóbr prawnych, których ochroną zajmuje się prawo karne, są np. życie i zdrowie człowieka, jego wolność i bezpieczeństwo, a także rodzina, powszechnie rozumiana jako podstawowa grupa będąca fundamentem organizacji życia społecznego. O tym, że rodzina jest niezwykle ważnym dobrem wymagającym szczególnej troski i opieki ze strony społeczeństwa, a przede wszystkim państwa, świadczy również rozbudowany katalog aktów prawnych regulujących kwestie związane z jej funkcjonowaniem, a także funkcjonowaniem jednostek do niej przynależnych².

Zasadniczą funkcję w ochronie rodziny na gruncie prawa karnego pełni rozdział XXVI kodeksu karnego³, w którym ustawodawca określił katalog przestępstw godzących w dobro rodziny i opieki, zaliczając do tej grupy: bigamię (art. 206 k.k.), znęcanie się (art. 207 k.k.), rozpijanie (art. 208 k.k.), uchylenie się od alimentów (art. 209 k.k.), porzucenie (art. 210 k.k.), porwanie (art. 211 k.k.) oraz organizowanie adopcji wbrew przepisom ustawy (art. 211a k.k.). Należy jednak mieć na uwadze, że ochrona rodziny nie ogranicza się jedynie do stanowienia przepisów, lecz polega również na odpowiednim ich stosowaniu wobec sprawców wymienionych przestępstw.

Działalność sądów mająca na celu przeciwdziałanie i ograniczanie przestępczości w drodze stosowania przepisów prawa karnego to polityka karna, instrumentami tej działalności zaś są podejmowane przez sąd decyzje, które przede wszystkim przybierają formę orzeczeń i zarządzeń⁴. Ze względu na doniosłe znaczenie rodziny w społeczeństwie przedmiotem niniejszego opracowania uczyniono politykę karną procedowaną właśnie w obszarze przestępczości godzącej w dobro rodziny i opieki. Najważniejszym etapem realizacji polityki karnej, tuż po uchwaleniu prawa karnego, jest działalność orzecznicza sądów karnych⁵,

¹ L. Gardocki, *Prawo karne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 7.

² Tytułem przykładu wymienić można choćby kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964 r. (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 2086), ustawę o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1507), ustawę o świadczeniach rodzinnych z dnia 28 listopada 2003 r. (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 111), ustawę o Karcie Dużej Rodziny z dnia 5 grudnia 2014 r. (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 1390) czy ustawę o pomocy osobom uprawnionym do alimentów z dnia 7 września 2007 r. (t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 670).

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1444).

⁴ J. Błachut, T. Szymanowski, *Polityka karna w Polsce współczesnej w świetle przepisów prawa i danych empirycznych*, w: *System Prawa Karnego. Zagadnienia ogólne*, t. 1, red. A. Marek, C.H.Beck, Warszawa 2010, s. 57.

⁵ *Ibidem*, s. 72.

analizie poddano więc dane statystyczne dotyczące orzekanych przez sądy kar w sprawach o przestępstwa określone w XXVI rozdziale kodeksu karnego.

Celem podjęcia tytułowej problematyki było uzupełnienie i zaktualizowanie wiedzy o obrazie przestępczości przeciwko rodzinie i opiece oraz działalności orzeczniczej w latach 2008–2018 zmierzającej do ograniczenia tego zjawiska. W literaturze przedmiotu można znaleźć opracowania dotyczące przestępczości stwierdzonej popełnianej przeciwko rodzinie⁶. Jednak artykuły, rozdziały czy monografie prezentują wybrane zagadnienia przede wszystkim z obszaru etiologii i fenomenologii kryminalnej dotyczącej przestępczości danego rodzaju. Wypada zatem uzupełnić je rozważaniami z obszaru polityki kryminalnej prowadzonej wobec sprawców tytułowej grupy przestępstw, zwłaszcza że jest ona elementem składowym kryminologii stosowanej⁷.

Analizą objęto statystyki sądowe dotyczące prawomocnie skazanych dorosłych ułożone według rodzajów przestępstw i wymiaru kary za czyn główny w latach 2008–2018. Wybór tego dziesięcioletniego przedziału czasowego poddyktowany był dostępnością danych sądowych – nowsze, z lat 2019 i 2020, nie zostały do chwili powstania finalnej wersji tekstu jeszcze opublikowane.

2. Skazania za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece wśród ogółu skazań w Polsce

Podjmując się analizy problematyki przestępczości przeciwko rodzinie i opiece, należy wskazać, że stwierdzone przestępstwa tego rodzaju nie stanowią dużej części ogólnego obrazu przestępczości w naszym kraju, policja odnotowuje bowiem co roku kilkadziesiąt tysięcy przestępstw tego typu, które rokrocznie odpowiadają za nie więcej niż 5% przestępczości w Polsce⁸. Sytuacja ta zmienia się jednak nieznacznie, gdy spojrzymy na omawiany rodzaj przestępczości z per-

⁶ Zob. m.in. B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawnokryminologiczne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007, ss. 244; M. Budyn-Kulik, *Przemoc w rodzinie – analiza wiktymologiczna oraz prawnokarne środki przeciwdziałania*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2009, ss. 99; E. Kruk, *Przemoc w rodzinie a ofiara i zabezpieczenie jej praw w świetle procedury „Niebieskiej Karty” i cywilnego „nakazu opuszczenia lokalu” ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” 2016, vol. 63, nr 1, s. 81–97; D. Dajnowicz-Piesiecka, *Przestępczość przeciwko rodzinie i opiece w Polsce – wybrane aspekty prawnokarne i kryminologiczne*, w: *Prawo publiczne i prawo karne w XXI wieku. Wybrane zagadnienia*, red. Ł.B. Pilarz, Wydawnictwo Naukowe TYGIEL, Lublin 2019, s. 61–72; D. Dajnowicz-Piesiecka, *Przestępczość godząca w rodzinę. Studium prawnokryminologiczne*, Temida 2, Białystok 2020, ss. 170.

⁷ W. Filipkowski, E.M. Guzik-Makaruk, *Zagadnienia podstawowe kryminologii jako nauki*, w: E.W. Pływaczewski i in., *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju. Z uwzględnieniem założeń Agendy ONZ na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 28 i n.

⁸ D. Dajnowicz-Piesiecka, *Przestępczość godząca w rodzinę...*, s. 129–130.

spektywy statystyki sądowej, a przede wszystkim danych obrazujących rozmiar skazań. Informacje w tym zakresie przedstawiono w tabeli 1.

TABELA 1. Prawomocne skazania za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece w latach 2008–2018

Lata	Prawomocne skazania ogółem	Prawomocne skazania za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece	Udział skazań za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece wśród skazań ogółem [%]
2008	420 729	25 371	6
2009	415 272	26 462	6
2010	432 891	31 626	7
2011	423 464	29 491	7
2012	408 107	24 740	6
2013	353 208	25 667	7
2014	295 353	24 488	8
2015	260 034	21 659	8
2016	289 512	20 718	7
2017	241 436	17 802	7
2018	275 768	53 301	19

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości: <https://www.isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/> [dostęp: 1.12.2020].

Z zaprezentowanych w tabeli 1 statystyk sądowych wynika, że w latach 2008–2018 liczbę prawomocnych skazań w Polsce cechował trend spadkowy. W przypadku skazań za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece przez większość okresu również obserwowano taką tendencję. Do 2017 r. skazania za te przestępstwa odpowiadały za od 6% do 8% wszystkich orzeczonych w Polsce skazań. Trend ten jednak uległ poważnej zmianie w 2018 r., gdy doszło do 53 301 skazań za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece. W tym roku udział skazań za ten rodzaj występów wśród wszystkich skazań w Polsce wzrósł aż do 19%. Oznacza to, że w 2018 r. niemalże co piąte skazanie następowało w związku z popełnieniem przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece.

Warto zastanowić się, co było przyczyną tak wysokiego wzrostu liczby skazań za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece. W literaturze przedmiotu wskazuje się, że jeśli zmiany w przestępczości (w tym przypadku w przestępczości osądzonej wyrokiem skazującym) są raptowne i można je ulokować w konkretnym momencie czasowym, musi istnieć konkretna przyczyna takiego stanu rzeczy⁹. Tak też było w tym przypadku – zmiana w liczbie skazań była bowiem pokłosiem

⁹ J. Błachut, *Problemy związane z pomiarem przestępczości*, Lex, Warszawa 2007.

nowelizacji art. 209 k.k., wprowadzonej w 2017 r. ustawą o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów¹⁰.

Do istotnych zmian wprowadzonych ustawą nowelizującą należało poszerzenie zakresu kryminalizacji zachowań społecznych związanych z wywiązywaniem się z obowiązku alimentacyjnego¹¹. Występujące wcześniej w art. 209 k.k. znamiona „uporczywości” uchylania się od realizacji obowiązku opieki i „nieвозмоści zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych” uprawnionego usunięto, zastępując je kryteriami obiektywnymi w postaci zaległości alimentacyjnych stanowiących równowartość co najmniej trzech świadczeń okresowych albo opóźnienia zaległego świadczenia innego niż okresowe wynoszącego minimum 3 miesiące. Zmiany te spowodowały wzrost postępowań wszczętych w związku ze zgłoszeniem popełnienia przestępstwa z art. 209 k.k., wzrost liczby przestępstw stwierdzonych i w końcu wzrost liczby skazań za to przestępstwo. Warto nadmienić, że choć nowelizacja wprowadzona została w 2017 r., to jej oddziaływanie na statystykę sądową widoczne jest dopiero w danych z 2018 r., czas trwania postępowania prowadzącego do skazania sprawcy jest bowiem znacznie bardziej wydłużony w porównaniu np. do czasu, który potrzebują organy ścigania do stwierdzenia przestępstwa.

3. Tendencje orzecznicze w obszarze przestępczości przeciwko rodzinie i opiece

Rozpoczynając analizę orzecznictwa sądowego wydanego w sprawach o przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece w latach 2008–2018, należy przyjrzeć się ogólnym informacjom liczbowym o rodzajach kar orzeczonych wobec skazanych. Dane w tym zakresie przedstawiono w tabeli 2.

Na podstawie danych liczbowych zawartych w tej tabeli można zauważyć, że w orzecznictwie dotyczącym przestępczości przeciwko rodzinie i opiece w dziesięcioletnim okresie objętym analizą doszło do dość istotnych zmian, które wyraźnie zarysowują się przede wszystkim w latach 2016–2018.

Od 2008 do 2015 r. wiodącą karą, na którą skazywano za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece, była kara pozbawienia wolności – co roku orzekano ją w ponad 80% wszystkich skazań za przestępstwa tego rodzaju. Należy przy tym zwrócić uwagę na to, że udział pozbawienia wolności wśród ogółu kar orzeczonych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece zmniejszał się przez lata – jeszcze w 2008 r. wynosił 90%, w 2015 r. zaś kształtował się na poziomie 83%.

¹⁰ Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów (Dz.U. z 2017 r., poz. 952).

¹¹ A. Rusin-Batko, *Nowy model normatywny przestępstwa niealimentacji jako reakcja ustawodawcy na przejaw patologii społecznej*, w: *Istota, faktyczność i legitymizacja prawa karnego*, red. J. Piskorski, C.H.Beck, Warszawa 2019, s. 84.

TABELA 2. Rodzaje kar orzekanych za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece w latach 2008–2018

Lata	Prawomocne skazania za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece		Kara grzywny samoistnej		Kara ograniczenia wolności		Kara pozbawienia wolności		Kara grzywny orzeczona obok kary pozbawienia wolności		Kara mieszana	
	l.b.	[%]	l.b.	[%]	l.b.	[%]	l.b.	[%]	l.b.	[%]	l.b.	[%]
2008	25 371	100	414	2	2 077	8	22 858	90	1 161	5	–	
2009	26 462	100	374	1	2 455	9	23 618	89	1 189	4	–	
2010	31 626	100	392	1	3 779	12	27 454	87	1 120	4	–	
2011	29 491	100	328	1	3 277	11	25 885	88	994	3	–	
2012	24 740	100	304	1	2 560	10	21 873	88	909	4	–	
2013	25 667	100	320	1	3 071	12	22 276	87	799	3	–	
2014	24 488	100	334	1	3 230	13	20 924	85	788	3	–	
2015	21 659	100	362	2	3 300	15	17 950	83	726	3	47	0,2
2016	20 718	100	874	4	6 389	31	13 190	64	527	3	264	1
2017	17 802	100	838	5	6 132	34	10 580	59	366	2	252	1
2018	53 301	100	3 863	7	31 047	58	18 042	34	460	1	349	1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości: <https://www.isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/> [dostęp: 1.12.2020].

W kolejnych latach zmniejszył się jeszcze bardziej, albowiem w 2016 r. kary pozbawienia wolności orzeczono w przypadku 64% skazań za przestępstwa godzące w dobro rodziny, w 2017 r. 59% skazań zawierało taką karę, z kolei w 2018 r. już tylko w co trzecim przypadku orzekano karę pozbawienia wolności (34%).

W latach 2008–2015 w znacznie mniejszym zakresie sądy orzekały karę ograniczenia wolności. Jej udział w orzeczeniach skazujących za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece kształtował się w tamtym czasie na poziomie od 8% w 2008 do 15% w 2015 r. Jednak z roku na rok rola tej kary w orzeczeniach skazujących za przedmiotowe przestępstwa rosła. Duże zmiany zaczęły następować od 2016 r., w kolejnych latach zaś pogłębiały się. W 2016 r. udział skazań na karę ograniczenia wolności w porównaniu z 2015 r. zwiększył się do 31%, czyli aż o 16 punktów procentowych. W kolejnym, 2017 r. ponownie odnotowano wzrost – tym razem udział tej kary w skazaniach wyniósł 34%. Jednak największy wzrost odnotowano w ostatnim roku objętym analizą – wówczas odsetek skazań na ograniczenie wolności powiększył się do 58%. Tym samym należy stwierdzić, że w 2018 r. głównym instrumentem sądowej reakcji na przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece była kara ograniczenia wolności.

Warto również odnotować, że w orzecznictwie dotyczącym przestępstw przeciwko rodzinie i opiece wzrosła nieco rola kary grzywny samoistnej, co jest widoczne zwłaszcza w latach 2016, 2017 i 2018 – wówczas udział tej kary wśród wszystkich skazań za przestępstwa godzące w dobro rodziny kształtował się na poziomie 4–7%, podczas gdy w latach wcześniejszych kary te orzekano w przypadku zaledwie ok. 1% skazań.

Należy jeszcze zwrócić uwagę na karę mieszaną, w przedmiocie której wartości liczbowe przedstawiono tylko z lat 2015–2018 – wprowadzono ją bowiem dopiero w 2015 r.¹². Zgodnie z art. 37b k.k., określającym zasady wymierzania tej kary, w sprawie o występki zagrożony karą pozbawienia wolności, niezależnie od dolnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego w ustawie za dany czyn, sąd może orzec jednocześnie karę pozbawienia wolności w wymiarze nieprzekraczającym 3 miesięcy, jeżeli górna granica ustawowego zagrożenia wynosi przynajmniej 10 lat – 6 miesięcy, oraz karę ograniczenia wolności do lat 2. Głównym celem wprowadzenia do polskiego kodeksu karnego kary mieszanej było uelastycznienie wymiaru kary za występki w ten sposób, by sąd przy wyborze sankcji nie ograniczał się jedynie do kary pozbawienia wolności¹³.

Od chwili wejścia w życie reformy z 2015 r. sądy orzekające w sprawach o przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece niemalże od razu zaczęły sięgać po karę mieszaną. Choć z danych statystycznych zawartych w tabeli 2 wynika, że sankcja ta nie miała dużego udziału wśród skazań za przestępstwa omawianego rodzaju, patrząc na ogólną częstotliwość sięgania przez wymiar sprawiedliwości po karę mieszaną, to w przypadku przestępstw przeciwko rodzinie i tak korzystano z tego instrumentu dość często. Zgodnie bowiem ze statystykami wymiaru sprawiedliwości w 2015 r. w sumie orzeczono w Polsce 370 kar mieszanych, z czego 47 (13%) wobec sprawców przestępstw przeciwko rodzinie i opiece (a przede wszystkim sprawców znęcania się i uchylania się od obowiązku alimentacyjnego). W kolejnych latach udział ten kształtował się już na nieco niższym poziomie (co roku ok. 10%), niemniej jednak warto odnotowania jest, że sankcja ta – choć w niewielkim zakresie – została wykorzystana przez sądy orzekające w sprawach o przestępstwa godzące w rodzinę.

Na tej podstawie należy stwierdzić, że orzecznictwo dotyczące przestępstw przeciwko rodzinie i opiece zmieniło się w ostatnich latach w sposób dość istotny, ponieważ w obszarze skazań nastąpił wyraźny zwrot ku karom nieizolacyjnym. W dużej mierze jest to pokłosie reformy prawa karnego z 2015 r., której głównym celem było zwiększenie w strategii polityczno-kryminalnej roli kary grzywny i kary ograniczenia wolności.

¹² Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 396).

¹³ A. Grześkowiak, *Komentarz do art. 37b k.k.*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Legalis, Warszawa 2021.

TABELA 3. Kary orzekane za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece z warunkowym zawieszeniem ich wykonania w latach 2008–2018

Lata	Kara grzywny samoistnej						Kara ograniczenia wolności						Kara pozbawienia wolności					
	z zawieszeniem		bez zawieszenia		suma		z zawieszeniem		bez zawieszenia		suma		z zawieszeniem		bez zawieszenia		suma	
	l.b.	[%]	l.b.	[%]	l.b.	[%]	l.b.	[%]	l.b.	[%]	l.b.	[%]	l.b.	[%]	l.b.	[%]	l.b.	[%]
2008	54	13,0	360	87,0	414	100	153	7,00	1 924	93,00	2 077	100	20 713	91	2 145	9	22 858	100
2009	61	16,0	313	84,0	374	100	159	6,00	2 296	94,00	2 455	100	21 248	90	2 370	10	23 618	100
2010	57	15,0	335	85,0	392	100	217	6,00	3 562	94,00	3 779	100	25 022	91	2 432	9	27 454	100
2011	43	13,0	285	87,0	328	100	166	5,00	3 111	95,00	3 277	100	23 236	90	2 649	10	25 885	100
2012	35	12,0	269	88,0	304	100	127	5,00	2 433	95,00	2 560	100	19 344	88	2 529	12	21 873	100
2013	24	18,0	109	82,0	133	100	132	4,00	2 939	96,00	3 071	100	19 620	88	2 656	12	22 276	100
2014	37	11,0	297	89,0	334	100	144	4,00	3 086	96,00	3 230	100	18 198	87	2 726	13	20 924	100
2015	28	8,0	334	92,0	362	100	107	3,00	3 193	97,00	3 300	100	15 367	86	2 583	14	17 950	100
2016	18	2,0	856	98,0	874	100	28	0,40	6 361	99,60	6 389	100	9 738	74	3 452	26	13 190	100
2017	2	0,2	836	99,8	838	100	6	0,10	6 126	99,90	6 132	100	6 955	66	3 625	34	10 580	100
2018	0	-	3 863	100,0	3 863	100	4	0,01	31 043	99,99	31 047	100	10 710	59	7 332	41	18 042	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Informatora Statystycznego Wymiaru Sprawiedliwości: <https://www.isws.ms.gov.pl/baza-statystyczna/> [dostęp: 1.12.2020].

Projektodawcy reformy podnosili, że jest ona potrzebna ze względu na nadużywanie w orzecznictwie sądów karnych kary pozbawienia wolności, zwłaszcza orzekanej z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, stanowiła ona bowiem do 2014 r. ponad 60% konkluzji procesowych, przybierając najczęściej postać „czystej probacji, czyli wyłącznie zagrożenia, że w przypadku kolejnego naruszenia porządku prawnego (oczywiście w zależności od stopnia tego naruszenia) nastąpi zarządzenie wykonania kary pozbawienia wolności”¹⁴. W tym miejscu warto zatem przyrzeć się zmianom w zakresie orzekania kar kryminalnych z warunkowym zawieszeniem ich wykonania. Informacje na ten temat przedstawiono w tabeli 3.

Z danych liczbowych prezentowanych w tej tabeli wynika, że do 2015 r. główną rolę w orzecznictwie w sprawach o przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece odgrywała kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania – niemalże co roku w okresie 2008–2015 90% skazań na pozbawienie wolności przewidywało jej warunkowo zawieszoną postać. Natomiast w latach 2016, 2017 i 2018 wśród orzeczonych kar pozbawienia wolności udział warunkowo zawieszonych był mniejszy niż we wcześniejszym okresie, jednak odnotować trzeba, że wzrósł wówczas odsetek skazań na pozbawienie wolności bez zawieszenia. Podczas gdy do 2015 r. bezwzględne pozbawienie wolności stanowiło ok. 10% skazań na ten rodzaj kary, w 2016 r. jego udział wzrósł do 26%, w 2017 do 34%, w 2018 r. zaś aż 41% kar pozbawienia wolności orzeczono w bezwzględnej postaci. Dodatkowo, na podstawie statystyk z tabeli 3 można również stwierdzić, że kary ograniczenia wolności oraz kary grzywny, na które skazywano sprawców przestępstw przeciwko rodzinie i opiece, orzekane były bez warunkowego zawieszania ich wykonania.

4. Podsumowanie

Na podstawie przeanalizowanych danych można wskazać, że praktyka orzecznicza dotycząca przestępstw przeciwko rodzinie i opiece w okresie objętym analizą dość istotnie się zmieniła. Zmiany te są szczególnie dostrzegalne po 2015 r. – wówczas praktyka sądowa ukierunkowała się dwutorowo. Z jednej strony po reformie prawa karnego z 2015 r. na znaczeniu straciła kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania. Jednocześnie jednak, wbrew ogólnym oczekiwaniom, również w przypadku przestępstw przeciwko rodzinie i opiece wzrosła rola kary bezwzględnego pozbawienia wolności¹⁵. Sądy

¹⁴ Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk nr 2393, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393> [dostęp: 1.12.2020].

¹⁵ Takie tendencje orzecznicze prognozowane były już kilka lat temu m.in. w: M. Melezini, *Polityka karna sądów w kontekście reformy prawa karnego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, nr 43, s. 439.

orzekają ją głównie w odniesieniu do dwóch przestępstw z rozdziału XXVI kodeksu karnego, a mianowicie skazują na tę karę sprawców fizycznego lub psychicznego znęcania się nad osobą najbliższą lub nieporadną (art. 207 k.k.) bądź osoby uchylające się od obowiązku alimentacyjnego (art. 209 k.k.).

Z drugiej strony w ostatnich latach analizowanego okresu na znaczeniu zyskała kara ograniczenia wolności. Liczba skazań na tę karę wzrosła znacząco – jeszcze w 2008 r. była ona bowiem orzekana rzadziej niż w co dziesiątym przypadku skazania za któreś z przestępstw przeciwko rodzinie i opiece, w 2018 r. zaś orzekano ją w więcej niż połowie przypadków. Należy jednak przypomnieć, że w międzyczasie nie tylko wprowadzono poważną reformę prawa karnego, ale istotnie znowelizowano jedno z przestępstw składających się na katalog występków przeciwko rodzinie i opiece. Zmiana, o której mowa, dotyczyła przestępstwa określonego w art. 209 k.k. i to ona przyczyniła się do tego, że wzrosła znacząco liczba skazań za zachowania godzące w dobro rodziny i opieki. Co więcej, głównym instrumentem reakcji wobec sprawców przestępstwa określonego w art. 209 k.k. stała się właśnie kara ograniczenia wolności, co w połączeniu ze zmianami w prawie wyjaśnia tak pokaźny wzrost liczby sytuacji, w których sądy sięgają po ten rodzaj sankcji w przypadku omawianego rodzaju przestępstw.

Wszystko to przekonuje, że polityka karania za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece zmieniła się w ostatnich latach, jednak nie wynika to ze zmiany postaw sędziów czy prokuratorów, lecz przede wszystkim z nowelizacji prawa karnego oraz przeobrażenia się rozmiarów tego rodzaju przestępczości. Należy zwrócić uwagę, że przedkładane opracowanie odnosi się do polityki karnej jedynie w zakresie kar kryminalnych, poza rozważaniami zaś pozostawiono analizę środków karnych orzekanych wobec sprawców przestępstw godzących w rodzinę. Publikację tę traktować więc należy jako zaledwie punkt wyjścia do dalszych rozważań dotyczących polityki karnej sądów w sprawach o przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece w latach 2008–2018.

Bibliografia

- Błachut J., *Problemy związane z pomiarem przestępczości*, Lex, Warszawa 2007.
- Błachut J., Szymanowski T., *Polityka karna w Polsce współczesnej w świetle przepisów prawa i danych empirycznych*, w: *System Prawa Karnego. Zagadnienia ogólne*, t. 1, red. A. Marek, C.H.Beck, Warszawa 2010, s. 53–99.
- Budyn-Kulik M., *Przemoc w rodzinie – analiza wiktyologiczna oraz prawnokarne środki przeciwdziałania*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2009.
- Dajnowicz-Piesiecka D., *Przestępczość godząca w rodzinę. Studium prawnokryminologiczne*, Temida 2, Białystok 2020.
- Dajnowicz-Piesiecka D., *Przestępczość przeciwko rodzinie i opiece w Polsce – wybrane aspekty prawnokarne i kryminologiczne*, w: *Prawo publiczne i prawo karne*

- w XXI wieku. *Wybrane zagadnienia*, red. Ł.B. Pilarz, Wydawnictwo Naukowe TYGIEL, Lublin 2019, s. 61–72.
- Filipkowski W., Guzik-Makaruk E.M., *Zagadnienia podstawowe kryminologii jako nauki*, w: E.W. Pływaczewski i in., *Kryminologia. Stan i perspektywy rozwoju. Z uwzględnieniem założeń Agendy ONZ na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 21–65.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.
- Gruszczyńska B., *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawnokryminologiczne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007.
- Grześkowiak A., *Komentarz do art. 37b k.k.*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Legalis, Warszawa 2021.
- <https://www.isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/> [dostęp: 1.12.2020].
- Kruk E., *Przemoc w rodzinie a ofiara i zabezpieczenie jej praw w świetle procedury „Niebieskiej Karty” i cywilnego „nakazu opuszczenia lokalu” ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” 2016, vol. 63, nr 1, s. 81–97.
- Melezini M., *Polityka karna sądów w kontekście reformy prawa karnego*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, nr 43, s. 421–440.
- Rusin-Batko A., *Nowy model normatywny przestępstwa niealimentacji jako reakcja ustawodawcy na przejaw patologii społecznej*, w: *Istota, faktyczność i legitymizacja prawa karnego*, red. J. Piskorski, C.H.Beck, Warszawa 2019, s. 77–86.
- Uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw, druk nr 2393, <http://www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/druk.xsp?nr=2393> [dostęp: 1.12.2020].

dr DIANA DAJNOWICZ-PIESIECKA

e-mail: d.dajnowicz-piesiecka@uwb.edu.pl

Doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego i Kryminologii na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. Autorka szeregu publikacji z zakresu kryminologii i prawa karnego, organizatorka konferencji naukowych, ekspertka w Ministerstwie Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

PhD in law, assistant professor at the Department of Criminal Law and Criminology at the Faculty of Law of the University of Białystok. Author of a number of publications in the field of criminology and criminal law, organizer of scientific conferences, expert at the Ministry of Science and Higher Education.

LESZEK WILK

<https://orcid.org/0000-0002-9615-1262>

Wyższa Szkoła Finansów i Prawa w Bielsku-Białej, Katedra Prawa

Aktualne tendencje w polityce kryminalnej wobec przestępczości podatkowej

The current trends in criminal policy towards tax crime

ABSTRAKT: Reakcja ustawodawcy na przestępczość podatkową odzwierciedla tendencje obserwowane w całej karnistyce, wynikające z poglądu, według którego przestępstwo stanowi dowód na wadliwie skonstruowane prawo, czego rezultatem jest narastająca niestabilność, kazuistyka i inflacja prawa z tendencją do rozszerzania zakresu kryminalizacji i zaostrzania penalizacji.

W obszarze przestępczości podatkowej zjawisko to występuje pod hasłem „uszczelniania systemu podatkowego”.

Ustawodawca, wypowiadając wojnę zwłaszcza oszustwom VAT, nie zaostrzył jednak kar za same te oszustwa, ale za zachowania znajdujące się „na przedpolu” oszustw, polegające na wystawianiu i obrocie nierzetelnymi fakturami oraz rachunkami. Przejawem tego jest w obrębie kodeksu karnego skarbowego drastyczne zaostrzenie w 2016 r. represji karnej za wystawianie i obrót nierzetelnymi fakturami oraz rachunkami, natomiast w obrębie kodeksu karnego – wprowadzenie kwalifikowanych typów fałszerstw dokumentów, których przedmiotem są faktury.

Kolejnym przejawem omawianych tendencji był projekt obszernej nowelizacji kodeksu karnego skarbowego z grudnia 2018 r., którego istota sprowadzała się do dalszego rozszerzania zakresu kryminalizacji, zaostrzania penalizacji oraz wypaczenia ukształtowanej dotychczas racjonalnie zasady priorytetu egzekucji danin publicznych przed represją.

Projekt ten jednak nie wszedł w życie, a zamiast tego ustawodawca od dwóch lat konsekwentnie cząstkowymi nowelizacjami rozszerza zakres kryminalizacji, obejmując nią zwłaszcza przypadki niedopełnienia lub niewłaściwego wykonania rozbudowanych obowiązków informacyjnych.

Oprócz oszustw podatkowych zjawiskiem, które niepokoi organy fiskalne i ustawodawców wielu państw, jest tzw. agresywna optymalizacja podatkowa, w ramach której określone czynności, np. rozporządzanie majątkiem czy przekształcenia struktur gospodarczych, służą wyłącznie lub przede wszystkim redukcji obciążeń podatkowych. Kryminalizacja sięga zaledwie na dalekie „przedpola” tego zjawiska i polega na obwarowaniu sankcjami karnymi niedopełnienia lub niewłaściwego wypełnienia obowiązków raportowania tzw. schematów podatkowych, co ma

w założeniu umożliwić organom fiskalnym wczesną identyfikację tych zachowań podatników, które stanowią przejawy agresywnej optymalizacji podatkowej, i zastosowanie przeciwko nim instrumentów podatkowoprawnych służących zwalczaniu tego zjawiska.

SŁOWA KLUCZE: prawo karne skarbowe, uszczelnianie systemu podatkowego, oszustwa VAT-owskie, agresywna optymalizacja podatkowa

ABSTRACT: Legislative response to tax crime reflects the trends that are observed throughout criminal law resulting from theory to which, a crime is an evidence of a defectively constructed law, the result of which is increasing instability, casuistry and regulatory drift with tendency to extend of scope criminalization and aggravating penalties.

In the field of tax crime, it is called “closing tax loophole”.

The legislator, by declaring war on tax frauds, didn't increase penalties for tax frauds, however, legislator increased penalties for unreliable invoice and bills trading. Within the Fiscal Penal Code, this is reflected by tightening of a provisions concerning the unreliable invoice and bills trading, while within the Criminal Code – introducing a aggravated types of documents forgery which have their subject invoices.

The draft amendment of the Fiscal Penal Code (December 2018) was another manifestation of discussed tendencies. Its essence came down to further extend of scope criminalization, aggravating penalties and distortion of priority of principle for enforcement to public levies.

However, this draft didn't enter into force, instead, for two years – the legislator, by means of amendments, consequently, extends the scope of criminalization, extending it to the cases of failure or improper performance of information obligations.

Apart from tax frauds, what concerns to tax authorities and legislators of several countries, is the so-called “aggressive tax optimization”, in which certain activities, e.g., asset disposal or social structure transformation, are undertaken solely or primarily – tax burden reductions. Its criminalization extends to the far “frontiers” and leads to imposition of criminal penalties for failure or improper fulfillment of reporting obligations the so-called “tax scheme”, which is intended to allow, to tax authorities – an early identification of taxpayer's behaviours that are reflected by aggressive tax optimization.

KEYWORDS: penal fiscal law, closing tax loophole, fraud tax, aggressive tax optimization

1. Wstęp

Określenie „aktualne tendencje” potocznie wskazuje na czas teraźniejszy. Jednak polityka kryminalna jest pewnym procesem, z którego trudno wyjąć jakiś krótki odcinek czasowy i analizować go w oderwaniu od szerszego tła czasowego. Dopiero rozleglejsza perspektywa pozwala stwierdzić, czy mamy do czynienia z kontynuacją, czy ze zmianą polityki. Niedawno minione dwudzieściolecie obowiązywania kodeksu karnego skarbowego jest okazją do przedstawienia jego ewolucji, oczywiście ze szczególnym uwzględnieniem najnowszych tendencji. Ponieważ zaś przestępczość zwana umownie „podatkową” zdecydowanie dominuje wśród czterech kategorii rodzajowych przestępstw i wykroczeń skarbowych, zarówno pod względem systematyki ustawowej, jak i obszerności

rozdziału, wysokości sankcji, a także w statystykach i – co się z tym wiąże – gdy chodzi o zagrożenia dla bezpieczeństwa ekonomicznego państwa, ta właśnie kategoria przestępczości będzie przedmiotem niniejszego opracowania.

2. Kwestie terminologiczne

Uczono mnie, że jeżeli w tytule opracowania naukowego posługujemy się określeniami niejednoznacznymi, rodzącymi wątpliwości co do swego zakresu, to należy – najlepiej na wstępie – wyjaśnić sposób ich rozumienia, czyli zdefiniować na potrzeby danej pracy.

Trzymając się tej wytycznej, rozpocznę od wskazania na dwa określenia zawarte w tytule tego artykułu, mianowicie: „polityka kryminalna” (to pojęcie widnieje również w tytule czasopisma) oraz „przestępczość podatkowa”. Oba te sformułowania używane są *de facto* dość intuicyjnie i funkcjonują jako pewne umowne skróty myślowe.

Pierwsze z tych określeń (polityka kryminalna) jest w karnistyce powszechnie używane, ale niejednoznacznie definiowane bądź pozostawiane bez bliższego objaśnienia nawet wówczas, gdy tytuły opracowań głoszą, że ich przedmiotem będzie np. rola takich to a takich środków w „polityce kryminalnej”¹. Bywa również, że sformułowanie „polityka kryminalna” traktowane jest zamiennie z określeniem „polityka karna”². Niektórzy z kolei uważają, że polityka karna jest częścią polityki kryminalnej³. Elementami konstytuującymi te pojęcia są: określona działalność i jej zakres, cele tej działalności oraz podmioty realizujące tę działalność⁴. Różnice w ujęciu tych elementów wpływają ostatecznie na różne sposoby definiowania terminów: „polityka kryminalna” oraz „polityka karna”. Niektórzy pojmują politykę kryminalną jako działalność polityczną, inni – jako naukę, przy czym umiejscowienie polityki kryminalnej w systemie nauk napotyka trudności związane zwłaszcza z wątpliwościami co do jej samoistnego charakteru naukowego⁵.

Szersze rozwinięcie tej kwestii definicyjnej wymagałoby jej analizy w pracach tych autorów, którzy obszernie zajmowali się tą problematyką. Jednak dla

¹ Nie wskażę tu jednak żadnego konkretnego opracowania, albowiem po pierwsze, nie czuję się uprawniony, po drugie, nie chcę czynić żadnych przytyków moim koleżankom i kolegom – penalistom, wreszcie – w tej pracy nie byłoby to w ogóle potrzebne.

² Zob. T. Szymanowski, w: *System Prawa Karnego*, t. 1, *Zagadnienia ogólne*, red. A. Marek, C.H.Beck, Warszawa 2010, s. 210.

³ Np. L. Lernell, *Współczesne zagadnienia polityki kryminalnej. Problemy kryminogenne i penologiczne*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1978, s. 24.

⁴ T. Szymanowski, w: *System Prawa Karnego...*, s. 212–213.

⁵ Zob. L. Tyszkiewicz, *Kryminologia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1983, s. 50.

potrzeb niniejszego opracowania nie jest to potrzebne. Przyjmuję zatem stanowisko reprezentowane przez wybitnego przedstawiciela nauki, zarówno prawa karnego, jak i kryminologii – Leona Tyszkiewicza, wyrażone również w aktualnym podręczniku akademickim do nauki prawa karnego, którego jestem jednym ze współautorów⁶. W tym ujęciu zasadniczy trzon polityki kryminalnej, która stanowi swoisty „pomost” między kryminologią a prawem karnym, dzieli się na dwie sfery: politykę kryminalizacyjną i politykę penalizacyjną. Pierwsza odpowiada na pytanie – za co karać, druga – jak karać. Natomiast polityka karna jest w tym rozumieniu praktyką stosowania przez sądy środków penalnych.

Na podstawie tego ujęcia dla potrzeb niniejszej pracy rozumiał będę politykę kryminalną jako działalność legislacyjną w zakresie kryminalizacji, czyli tworzenia katalogu czynów zabronionych, oraz w zakresie penalizacji, czyli sposobu reakcji na te zachowania.

Przedmiotem tego opracowania jest polityka kryminalna, a ściślej – aktualne jej tendencje w odniesieniu do przestępczości podatkowej. To ostatnie określenie rodzi oczywiste skojarzenia z zachowaniami karalnymi ze względu na ich szkodliwość dla funkcjonowania systemu podatkowego, określonymi – gdy chodzi o ich kwalifikację prawną – w rozdziale 6 Działu II w Tytule I kodeksu karnego skarbowego: *Przestępstwa skarbowe i wykroczenia skarbowe przeciwko obowiązkom podatkowym i rozliczeniom z tytułu dotacji lub subwencji*. To skojarzenie co do zasady jest poprawne, jednak wymaga ono pewnego uzupełnienia. W istocie bowiem w ramach tego, co umownie nazywamy „przestępczością podatkową”, można wyodrębnić dwie kategorie: przestępczość rzeczywiście „podatkową” (*sensu stricto*) oraz przestępczość pozornie „podatkową”, a w istocie „kryminalną”⁷. Widać to szczególnie wyraźnie na przykładzie tzw. przestępczości „VAT-owskiej”, czyli związanej z podatkiem od towarów i usług (VAT). Istnieją dwa mechanizmy oszustw w zakresie tego podatku. Pierwszy z nich polega na pozorowaniu poprzez niezgodną z rzeczywistością dokumentację korzystnych dla sprawców różnic kwot między podatkiem naliczonym a należnym, wynikającym ze zdarzeń (transakcji), które w rzeczywistości miały miejsce. Drugi zaś mechanizm polega na pozorowaniu samych transakcji jako zdarzeń będących rzekomo źródłem zobowiązania podatkowego w podatku VAT i uruchamianiu w ten sposób bez faktycznych i prawnych ku temu podstaw procedury podatkowej VAT, a w jej efekcie – wyłudzeniu od Skarbu Państwa znacznych kwot tytu-

⁶ *Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, red. T. Dukiet-Nagórska, O. Sitarz, Wolters Kluwer, Warszawa 2020, s. 37; zob. też L. Tyszkiewicz, *Od naturalizmu do humanizmu w kryminologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1992, s. 131.

⁷ Zob. L. Wilk, „Kryminalne” aspekty przestępczości podatkowej, *Archiwum Kryminologii* 2009, t. 31, s. 212 i nast. Proszę pominąć okoliczność, że określenie „przestępstwo kryminalne” jest oczywistym pleonazmem, biorąc pod uwagę etymologię słowa „kryminalny” – od *crimen* ‘przestępstwo’.

łem rzekomego zwrotu podatku⁸. Nie ulega wątpliwości, że pierwszy mechanizm podpada pod stosowne przepisy kodeksu karnego skarbowego jako przestępstwo (lub wykroczenie) skarbowe. Natomiast w drugim obowiązek podatkowy jest fingowany – nawet jeżeli jakiś przedmiot „transakcji” fizycznie istnieje (nie tylko „na papierze”, czyli w fakturze VAT), to nie ma on żadnego praktycznie realnego znaczenia gospodarczego i handlowego, i służy wyłącznie uruchomieniu przepływu funduszy przez konta kolejnych „kontrahentów” w celu wyłudzenia zwrotu podatku VAT. U wystawcy faktury „pustej” (fikcyjnej) nie powstaje w rzeczywistości obowiązek podatkowy, gdyż nie ma tutaj w istocie przedmiotu i podstawy opodatkowania, kwota zaś wykazana na „pustej” fakturze jako rzekomy „podatek” faktycznie nie jest podatkiem, lecz kwotą podszywającą się pod podatek w celu jej wyłudzenia. W takich sytuacjach działanie sprawcy mimo wykorzystania w nim procedury podatku VAT nie znajduje się w polu kryminalizacji kodeksu karnego skarbowego, nie powstała bowiem „podatkowa należność publicznoprawna”, o której mowa w art. 76 k.k.s., albowiem w rzeczywistości nie było zdarzenia stanowiącego podstawę jej powstania. Takie działania, w związku z którymi nastąpiło uruchomienie procedur podatkowych w innych niż podatkowe celach, znajdują się w obszarze kryminalizacji kodeksu karnego jako oszustwo z art. 286, czy wcześniej – fałszerstwo intelektualne dokumentu w postaci faktury⁹.

W świetle powyższego widać, że rozróżnienie przestępczości „podatkowej” i „kryminalnej” ma tutaj charakter względny. Wszystko zależy od celu, w jakim określone podmioty występują w podatkowych procedurach. Jeżeli ma to związek z rzeczywistym obrotem gospodarczym lub cywilnoprawnym, to towarzyszące mu przestępstwo prowadzące do uszczuplenia podatku ma charakter „podatkowy” (skarbowy), natomiast gdy sam obrót jest fingowany wyłącznie w celu wykorzystania procedur i mechanizmów prawa podatkowego do wyłudzenia mienia od organów skarbowych, to mamy do czynienia z przestępstwami o charakterze „kryminalnym” (powszechnymi).

Omawiając zatem kryminalnopolityczne podejście ustawodawcy do tak szeroko rozumianej „przestępczości podatkowej”, należy mieć na względzie zarówno regulacje prawa karnego skarbowego, jak i powszechnego.

⁸ Ibidem, zob. także L. Wilk, *Szczególne cechy odpowiedzialności za przestępstwa i wykroczenia podatkowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2006, s. 455–456; Idem, *Kwalifikacje prawne przestępstw skarbowych i wykroczeń skarbowych związanych z obrotem fakturami i rachunkami*, w: *Problematyka obrotu fakturami wystawionymi w sposób nierzetelny. Zagadnienia prawa karnego materialnego i procesowego*, red. S. Kowalski, H. Paluszkiwicz, O. Włodkowski, C.H.Beck, Warszawa 2019, s. 26 i nast.

⁹ Zob. L. Wilk, *Kwalifikacje prawne...*, s. 26–30, z orzecznictwa zob. np. postanowienie SN z 1 marca 2004 V KK 248/03 Legalis, postanowienie SN z 10 lipca 2013 II KK 20/13 Legalis.

3. Ogólna charakterystyka obecnej polskiej polityki kryminalnej

Ogólną cechą polskiej polityki kryminalnej – i obszar przestępczości podatkowej nie stanowi tu wyjątku – jest to, że jej rezultatem jest narastająca niestabilność ustawodawstwa karnego, w tym także karnoskarbowego. To zresztą cecha całego polskiego prawa, które uchwalane jest coraz szybciej i w coraz większej ilości. W Polsce zmienia się przepisy prawne najczęściej ze wszystkich krajów Unii Europejskiej. Przykładowo w 2016 r. weszło w życie 31 906 stron tekstu nowelizacji prawa. Obrazowo rzecz ujmując – zadrukowane dwustronnie teksty nowelizujące układane kartka po kartce osiągną wysokość prawie 2 metrów (!), a zakładając przeczytanie jednej strony tekstu prawnego w 2 minuty, samo zaznajomienie się z treścią nowelizacji zawartych w „Dzienniku Ustaw” zajmowałoby kilka godzin dziennie każdego dnia roboczego (przy czym samo przeczytanie tekstu nowelizacji bez tekstu źródłowego nie ma przecież większego sensu)¹⁰.

Zjawisko to nie omija prawa karnego. Wprawdzie stabilizacji normatywnej w obszarze prawa karnego nie można uznawać za wartość absolutną, samą w sobie, tym niemniej narastająca lawina nowelizacji, w tym nawet „nowelizacji do nowelizacji”, czyli nowelizacji do zmian już uchwalonych przed ich wejściem w życie, budzi coraz większe zaniepokojenie i zakłopotanie wśród karnistów. Twierdzą oni, że jest to wynik zmagania tendencji zwanej populizmem penalnym z tendencją zwaną racjonalizmem, w których to zmaganiach ewidentną przewagę zyskuje ten pierwszy kierunek¹¹. Mówiąc najogólniej, racjonalizm penalny odwołuje się do kategorii obiektywnych, bada celowość kryminalizacji w perspektywie możliwego oddziaływania stosowania sankcji karnych na rzeczywisty stan przestępczości i dokonuje bilansu indywidualnych oraz społecznych zysków i strat, także tych, które mogą wystąpić w dłuższej perspektywie czasowej. Dla racjonalizmu penalnego charakterystyczne jest traktowanie prawa karnego w kategoriach *ultima ratio* i respektowanie zasad o charakterze gwarancyjnym. Motywem zmian legislacyjnych odwołujących się do paradygmatu racjonalizmu penalnego jest dążenie do spójności wewnątrzsystemowej oraz wstrzemięźliwość w rozszerzaniu zakresu kryminalizacji i zwiększaniu surowości penalizacji¹².

Od tak scharakteryzowanej krótko ideologii racjonalizmu penalnego populizm penalny odróżnia się treścią swoich celów, które koncentrują się wokół zarządzania emocjami i postawami społecznymi, a stanowienie i stosowanie

¹⁰ M. Olężałek, *Racjonalny czy nieracjonalny ustawodawca? Uwagi na tle polskiego ustawodawstwa ze szczególnym uwzględnieniem prawa karnego sensu largo*, w: *O stabilność kodeksu karnego w świetle realiów. Księga Jubileuszowa Profesora Stanisława Hoca*, t. 2, red. D. Mucha, Wydawnictwo Scriptorium, Opole 2018, s. 93 i nast.

¹¹ W. Wróbel, *Czy powrót do racjonalizmu? Projekty nowelizacji kodeksu karnego w perspektywie zmian dokonanych w prawie karnym w latach 2005–2007*, w: *Populizm penalny i jego przejawy w Polsce*, red. Z. Sienkiewicz, R. Kokot, Kolonia Limited, Wrocław 2009, s. 117.

¹² *Ibidem*, s. 104.

prawa karnego nie ma na celu rzeczywistego ograniczania lub zapobiegania przestępczości, ale dostarczenie satysfakcji emocjonalnej (moralnej) jak najszerszej grupie społecznej, co w konsekwencji ma prowadzić do zwiększenia poparcia politycznego dla osób i środowisk proponujących daną zmianę normatywną. Populizm penalny to zespół społecznych przekonań, a także działań politycznych i legislacyjnych podejmowanych z programowym ograniczaniem roli ekspertów, współkształtowany przez media, charakteryzujący się surowym nastawieniem do przestępczości. Popełnienie przestępstwa traktuje się jako dowód na źle skonstruowane regulacje prawne. W efekcie projekt zmian prawa karnego ma na celu usunięcie domniemanego błędu, za który najczęściej uważa się zbyt niskie kary¹³.

Charakterystycznym dla populizmu penalnego rodzajem ustawodawstwa karnego jest tzw. prawo satysfakcji moralno(społeczno)-emocjonalnej. Polega to na wprowadzaniu nowych typów czynów zabronionych oraz zaostrzaniu odpowiedzialności karnej w reakcji na konkretne zdarzenia wywołujące emocje społeczne. Najczęściej zdarzenia te mają charakter wyjątkowy, a projekty zmian legislacyjnych pojawiają się, zanim jeszcze dojdzie do osądzenia sprawców przez sąd. Nowelizacja prawa karnego stanowi zatem swoiste symboliczne „ukaranie” popełnionego czynu przez ustawodawcę¹⁴.

Innym typem zmian populistycznych jest tworzenie tzw. prawa karnego wroga. Polega ono na obniżaniu standardów gwarancyjnych w zakresie prawa karnego wobec określonych grup sprawców, realizowanym pod hasłem: „prawomyślni obywatele nie mają się czego obawiać”. „Prawo karne wroga” potrafi zogniskować negatywne emocje społeczne przeciwko określonym grupom społecznym, czyniąc je odpowiedzialnymi za brak poczucia bezpieczeństwa czy nawet pewne trudności gospodarcze. W tej roli występują np. recydywiści, chuligani stadionowi, nietrzeźwi kierowcy, sprawcy przestępstw seksualnych, zwłaszcza pedofile, czy właśnie także sprawcy zorganizowanych przestępstw podatkowych określani mianem „mafii VAT-owskiej” czy „mafii paliwowej”. Tacy sprawcy stają się w pewnym sensie obywatelami drugiej kategorii – skoro świadomie decydują się złamać prawo, nie ma powodu, aby chronić ich w ten sam sposób jak innych (porządnym) obywateli¹⁵.

W tym, co zostało tutaj powiedziane, chodzi o pewne uogólnienia w zakresie charakterystyki głównych kierunków zmian w prawie karnym. To nie jest tak, że wszystkie zmiany normatywne podlegają negatywnej ocenie, bezdyskusyjne są np. te, które wynikają z zobowiązań międzynarodowych, zwłaszcza w obszarach takich jak: terroryzm, przepisy antykorupcyjne, ochrona danych informacyjnych itp. Nikt też nie kwestionuje prawa, a także obowiązku ustawodawcy

¹³ Ibidem, s. 107.

¹⁴ Ibidem, s. 106–107.

¹⁵ Ibidem, s. 106.

do ochrony ważnych dóbr społecznych, np. ochrony małoletnich przed różnego rodzaju czynami nieobyczajnymi czy pornografią. Powstaje tylko pytanie – dlaczego robi się to w taki sposób, jak to obrazuje historia zmian np. art. 200 k.k.? Co stoi na przeszkodzie kompleksowemu i stabilnemu uregulowaniu tej ochrony małoletnich, dlaczego kolejnymi nowelizacjami podnosi się zagrożenie karne, jeszcze innymi – wprowadza się nowe typizacje, jedne paragrafy się uchyla, inne przepisy dodaje itp.? Niepokojąca nie jest zatem sama zasada ochrony pewnych dóbr, ale sposób jej realizacji polegający m.in. na wielokrotnych zmianach tej samej regulacji, co ujawnia chaos legislacyjny, nerwowość ustawodawcy, uleganie naciskom pochodzącym z różnych środowisk opiniotwórczych itp.¹⁶.

Niestabilność prawa karnego jest tak daleko posunięta, że w doktrynie podkreśla się, iż w tej sytuacji nie da się już odbudować autorytetu i powagi stabilnego, skodyfikowanego prawa karnego¹⁷. Łatwość, z jaką można dokonywać kolejnych, wielokrotnych nowelizacji ustaw karnych, jest „zaraźliwa” i *de facto* nie ma barw partyjnych. Destabilizacja prawa ustawowego powoduje zakłócenia spójności i racjonalności prawa karnego jako systemu, narastanie kazuistyki, komplikowanie przepisów, trudności w dydaktyce prawa karnego, niechęć i dystansowanie się środowiska naukowego oraz przesunięcie punktu ciężkości na prawo sądowe, które staje się gwarantem jego racjonalności, ale realizowanej nieraz wbrew woli ustawodawcy, na zasadzie tzw. kreatywnej wykładni prawa¹⁸. Niektórzy autorzy wyraźnie odróżniają powody niestabilności prawa karnego od realiów, w jakich ono obecnie funkcjonuje. Analizując te realia społeczne, stawiają pesymistyczną tezę, iż owa niestabilność ustaw karnych funkcjonuje w takich warunkach, że nie ma ona już nawet większego znaczenia. Oznacza to, że w omawianym zakresie sytuacja jest tak zła, że niestabilność ustaw karnych stanowi już niestety relatywnie nieznaczący, a w każdym razie drugorzędny problem wobec społecznych realiów funkcjonowania prawa¹⁹.

Przedstawione uwagi, chociaż wypowiedziane zasadniczo w odniesieniu do kodeksu karnego, mają znaczenie „ogólnokarne”, albowiem odnoszą się również do tzw. pozakodeksowego prawa karnego (powiązanego z częścią ogólną kodeksu karnego poprzez przepis art. 116 k.k.) oraz autonomicznej i specjalistycznej dziedziny prawa karnego, jaką jest prawo karne skarbowe skodyfikowane w her-

¹⁶ Zob. L. Wilk, *Prawo karne materialne – narastająca niestabilność. Przyczyny, kierunki i skutki nowelizacji*, w: *Problemy przeciwdziałania inflacji przepisów prawnych i poprawy ich jakości*, red. L. Tyszkiewicz, J. Storczyński, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Finansów i Prawa, Białko-Biała 2018, s. 41 i nast.

¹⁷ W. Wróbel, *Czy powrót do racjonalizmu?...*, s. 117.

¹⁸ Ibidem; zob. także: S. Leental, w: *Populizm penalny...*, s. 121; L. Wilk, *Prawo karne materialne – narastająca niestabilność...*, s. 55–56.

¹⁹ Zob. R. Zawłocki, *O realiach niestabilnego Kodeksu karnego (dlaczego niestabilność Kodeksu karnego może nie mieć większego znaczenia)*, w: *O stabilność kodeksu karnego w świetle realiów...*, s. 291–298.

metyczenie zamkniętym kodeksie karnym skarbowym z 1999 r. Jest on poprzez ograniczoną zasadę recepcji powiązany z jednej strony z kodeksem karnym (art. 20 k.k.s. wymienia enumeratywnie te przepisy kodeksu karnego, które znajdują odpowiednie zastosowanie w kodeksie karnym skarbowym), z drugiej zaś poprzez blankietową technikę typizacji (polegającą na tym, że opis znamion zawarty w kodeksie karnym skarbowym wymaga uzupełnienia przepisami spoza tego kodeksu) – z prawem finansowym, gdzie aktywność ustawodawcy dopiero jest imponująca, zwłaszcza gdy chodzi o prawo podatkowe, w którym, jak pamięcią sięgnąć, trwa nieustanna jego reforma.

4. Kierunki ewolucji kodeksu karnego skarbowego

Patrząc z perspektywy czasu na kodeks karny skarbowy z 1999 r., można – jak się wydaje – wyodrębnić w jego dwudziestoletniej historii dwa dziesięcioletnie okresy²⁰. W obu można zaobserwować tendencję do rozszerzania zakresu kryminalizacji oraz zwiększania represyjności, jednak w drugim okresie tendencja ta rysuje się zdecydowanie wyraźniej. Obszerna nowelizacja kodeksu karnego skarbowego z 2005 r.²¹ podniosła m.in. górną granicę kary pozbawienia wolności z 3 do 5 lat, wydłużyła okresy przedawnienia karalności, wyłączyła sprawców kierowniczych i polecających z podmiotowego zakresu zastosowania instytucji czynnego żalu, zmieniła charakter nadzwyczajnego obostrzenia kary z fakultatywnego na obligatoryjny, wprowadziła także do części szczególnej nowe typy czynów zabronionych, np. art. 76a – typ oszustwa polegającego na narażeniu na nienależny zwrot wydatków związanych z budownictwem mieszkaniowym, art. 73a – zmiana przeznaczenia wyrobu akcyzowego, czy art. 80a – fałszowanie tzw. informacji podsumowującej. Tym niemniej ta nowelizacja wprowadziła również szereg zmian pozytywnie ocenianych w doktrynie, np. w zakresie odpowiedzialności posiłkowej czy w kwestii zrationalizowania regulacji wyrażających priorytet egzekucji przed represją²².

²⁰ Po 10 latach obowiązywania k.k.s. 17 grudnia 2010 r. na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego odbyła się konferencja naukowa pt. „10 lat Kodeksu karnego skarbowego – ocena i perspektywy zmian” z inicjatywy twórcy tego kodeksu – Profesora Zygryda Siwika, której rezultatem jest monografia *Kodeks karny skarbowy po dziesięciu latach obowiązywania – ocena i perspektywy zmian* (Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010). Po kolejnych 10 latach takiej konferencji (o ile mi wiadomo) nie zorganizowano – pytanie: czy tylko z powodu pandemii?

²¹ Ustawa z 28 lipca 2005 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2005 r., nr 178, poz. 1479).

²² Obszerna ocena zmian wprowadzonych tą nowelizacją zawarta jest w monografii pokonferencyjnej: *Kodeks karny skarbowy po dziesięciu latach obowiązywania...*; syntetyczna, krótka ocena w publikacji: L. Wilk, *Założenia nowelizacji Kodeksu karnego skarbowego z 28.7.2005 r. (część materialnoprawna)*, „Monitor Prawniczy” 2006, nr 1, s. 7–16.

Natomiast w drugim dziesięcioleciu – dotychczas – okresie obowiązywania kodeksu karnego skarbowego daje się wyraźnie zaobserwować kampanijny styl zwalczania przestępczości skarbowej. Pierwsza kampania skierowana została przeciwko przestępczości hazardowej i była rezultatem wejścia w życie bardzo restrykcyjnej ustawy z 19 listopada 2009 r. o grach hazardowych²³, uchwalonej zresztą w szokującym wielu konstytucjonalistów trybie procedowania, charakterystycznym właśnie dla „kampanijnego” stylu zwalczania określonych zjawisk patologii społecznej. Hazard został poddany w kodeksie karnym skarbowym bardzo szerokiej kryminalizacji, naruszającej przy okazji standardy gwarancyjne prawa karnego²⁴, a sprawę dodatkowo skomplikował – i osłabił przy tym praktyczną skuteczność represyjnego prawa – brak notyfikacji tzw. przepisów technicznych ustawy o grach hazardowych²⁵. Gdy po kilku latach wraz ze stopniowym łagodzeniem restrykcji wspomnianej ustawy kampania przeciwko hazardowi zaczynała „przygasać”, w 2016 r. zainicjowano nową kampanię walki z przestępczością – tym razem podatkową, w szczególności z oszustwami w zakresie podatku VAT, realizowaną w ramach ogólnej akcji „uszczelniania systemu podatkowego”. Trzeba przyznać, że gdy chodzi o patologie związane z podatkiem VAT, ustawodawca nie ograniczył się tylko do instrumentu represji karnej. Ustawą z 16 grudnia 2016 r. o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług oraz niektórych innych ustaw²⁶ wprowadzono m.in. modyfikacje sposobów rozliczeń i postępowań weryfikacyjnych oraz zmiany w zakresie mechanizmu tzw. odwróconego obciążenia VAT i odpowiedzialności solidarnej nabywcy za zaległości podatkowe podmiotu dokonującego dostaw określonych towarów.

5. Nowelizacja kodeksu karnego skarbowego z 16 grudnia 2016 r.

Gdy chodzi o kodeks karny skarbowy, nowelizacja z 16 grudnia 2016 r. wprowadziła zmiany zarówno w jego części ogólnej, jak i szczególnej. Wśród tych pierwszych na uznanie zasługuje zmiana treści art. 9 § 3 k.k.s., który to przepis zawiera regulację zwaną „sprawstwem zastępczym” – chodzi tu o sytuację, gdy sprawca działa w cudzym imieniu i interesie. W orzecznictwie ukształtował się pogląd krytykowany przez niektórych autorów (w tym przez piszącego te słowa), tym niemniej dominujący, sprowadzający się w praktyce do tego, że czynny

²³ Obecnie Dz.U. z 2018 r., poz. 165.

²⁴ Zob. L. Wilk, *Hazard. Studium kryminologiczne i prawne*, C.H.Beck, Warszawa 2012, s. 175 i nast.

²⁵ Zob. L. Wilk, *Praktyczne aspekty i skutki nienotyfikowania przepisów technicznych dla sankcji administracyjnych i karnych*, w: *Skutki braku notyfikacji przepisów technicznych ustawy o grach hazardowych dla wymiaru sprawiedliwości Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Taborowski, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 226–238.

²⁶ Dz.U. z 2016 r., poz. 2024.

wspólników spółki cywilnej realizujące znamiona typów czynów występujących w kodeksie karnym skarbowym, zwłaszcza powodujące uszczuplenia w zakresie podatków VAT i akcyzowego, pozostawały bezkarne, co z kryminalnopolitycznego punktu widzenia było zadziwiające²⁷. Omawiana zmiana spowodowała możliwość pociągania także tych osób do odpowiedzialności karnej na podstawie znowelizowanego przepisu art. 9 § 3 k.k.s., czego od dawna domagała się praktyka. Ta praktyczna bezkarność wspólników spółek cywilnych trwała ok. 9 lat – tyle czasu potrzebował ustawodawca, aby zlikwidować tę zupełnie niezrozumiałą lukę, która wszakże *de facto* została w treści art. 9 § 3 k.k.s. „wyłamana” przez orzecznictwo uznające, że jeżeli podatnikiem w myśl niektórych ustaw podatkowych może być spółka cywilna, to za przestępstwo lub wykroczenie skarbowe popełnione w jej imieniu i interesie nie może odpowiadać wspólnik, gdyż spółka cywilna nie posiada ogólnej zdolności prawnej, czego wymagał przepis art. 9 § 3 k.k.s. Przez ten wymóg – zdaniem orzecznictwa – za przestępstwa i wykroczenia skarbowe popełnione w ramach działalności jednostek organizacyjnych niemających zdolności prawnej nikt praktycznie nie mógł odpowiadać karnie. Usunięcie wymogu posiadania zdolności prawnej przez jednostki organizacyjne umożliwiło pociąganie do odpowiedzialności karnej ich reprezentantów.

Nowelizacja z 16 grudnia 2016 r. znacząco zaostrzyła kary za wystawianie nierzetelnych faktur oraz posługiwanie się nimi z 240 do 720 stawek dziennych grzywny. Obok tej grzywny wprowadzono dodatkowo alternatywną karę pozbawienia wolności na czas nie krótszy od roku (zasadniczo do lat 5, ale z podwyższonymi restrykcjami w zakresie obligatoryjnego nadzwyczajnego obostrzenia kary) albo – jako kolejną alternatywę – wspomnianą grzywnę i pozbawienie wolności łącznie. Jest to w świetle systemu sankcji w kodeksie karnym skarbowym bardzo surowe zagrożenie.

W kontekście tej nowelizacji zwraca uwagę fakt, że ustawodawca, wypowiadając wojnę oszustwom VAT, nie zaostrzył kary za same oszustwa, ale za zachowania leżące „na przedpolu” oszustw, czyli za wystawianie nierzetelnych faktur VAT i obrót nimi. Odwraca to klasyczny układ proporcji, w którym to, co jest „na przedpolu”, zwykle karane jest łagodniej niż to, co jest już „docelowe”. To trochę tak, jak gdyby usiłowanie spotkania z małoletnim w celu jego wykorzystania seksualnego było karane surowiej niż samo wykorzystanie, a przecież wiadomo, że jest inaczej, o czym przekonuje porównanie sankcji art. 200a § 1 oraz art. 200 § 1 k.k. Takie odwrócenie klasycznego układu proporcji surowości represji – jak zauważa doktryna – pociąga za sobą także konsekwencje w zakresie stosowania reguł wyłączenia wielości ocen, co dotyczy zwłaszcza zasady kon-

²⁷ Zob. L. Wilk, w: L. Wilk, J. Zagrodnik, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, wyd. IV, C.H.Beck, Warszawa 2018, s. 66–67.

sumpcji²⁸. Powoduje to bowiem wątpliwości co do tego, który czyn ma w końcu wyższą społeczną szkodliwość i powinien być czynem pochłaniającym – ten „na przedpolu”, czy ten docelowy.

6. Nowe typy tzw. przestępstw fakturowych w kodeksie karnym

Zwraca również uwagę pośpiech ustawodawcy – nie zechciał on poczekać na efekty omawianej nowelizacji kodeksu karnego skarbowego zaostrzającej represje za skarbowe przestępstwa fakturowe, gdyż w dwa miesiące po uchwaleniu tej nowelizacji uchwalił z kolei ustawę z 10 lutego 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw²⁹. Wprowadziła ona do kodeksu karnego nowe typy tzw. fałszerstw fakturowych, zarówno materialnych (art. 270a), jak i intelektualnych (art. 271a) o charakterze *lex specialis* wobec istniejących już tam ogólnych typów fałszerstw dokumentów określonych w art. 270 i 271, w stosunku do których nowe typy fałszerstw fakturowych mają charakter typów kwalifikowanych. Są one zagrożone karami od 6 miesięcy do 8 lat pozbawienia wolności, natomiast gdy fałszywe faktury opiewają na wartości wyższe niż pięciokrotność kwoty określającej mienie wielkiej wartości albo gdy sprawca uczynił sobie z popełniania przestępstwa stałe źródło dochodu, fałszerstwa te są zbrodniami zagrożonymi karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. Jeżeli fałszywe faktury opiewają na wartości wyższe niż dziesięciokrotność kwoty określającej mienie wielkiej wartości, fałszerstwa podlegają karze na czas nie krótszy od lat 5 albo karze 25 lat pozbawienia wolności. Ogólnie stwierdzić więc można, że wprowadzona do kodeksu karnego regulacja w zakresie tzw. przestępstw fakturowych cechuje się dużą kazuistyką i równie wielką surowością stopniowaną wraz ze wzrostem wartości, na jakie opiewają sfałszowane faktury (sięgająca 25 lat pozbawienia wolności), która to surowość jest korygowana przez niedookreśloną instytucję wypadku mniejszej wagi oraz instytucję czynnego żalu zawierającą warunki denuncjacji oraz zwrotu korzyści z przestępstwa. Oferowane jednak sprawcy spełniającemu te warunki dobrodziejstwa pozostają w znacznej mierze w swobodnym uznaniu prokuratury, w części zaś – w równie swobodnym uznaniu sądu tak, że sprawca nie ma pewności skorzystania z nadzwyczajnego złagodzenia kary lub odstąpienia od jej wymierzenia, co osłabia działanie tych regulacji, nastawionych co do zasady na rozbicie solidarności członków zorganizowanych grup przestępczych oraz kompensowanie uszczerbku majątkowego Skarbu Państwa (zob. art. 277c).

²⁸ Zob. G. Łabuda, w: P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Lex/el, Wolters Kluwer, Warszawa 2018, kom. do art. 62.

²⁹ Dz.U. z 2017 r., poz. 244.

Uzasadnienie omówionej nowelizacji kodeksu karnego z 10 lutego 2017 r.³⁰ może budzić zdziwienie. Projektodawcy utyskują w nim na nadmierny liberalizm kodeksu karnego skarbowego w kwestii fałszerstw faktur, nie zauważając, że na ten liberalizm ustawodawca znalazł już rozwiązanie poprzez dokonaną zaledwie 2 miesiące wcześniej nowelizację kodeksu karnego skarbowego z 16 grudnia 2016 r., która – jak wspomniano – drastycznie zaostrzyła kary za skarbowe fałszerstwa fakturowe. Uzasadnienie, o którym mowa, pomija natomiast argument działający w istocie na korzyść nowelizacji, do której się odnosi, mianowicie *de facto* kryminalny, a nie podatkowy charakter zorganizowanych procedur wyłudzenia podatku VAT. Pomija też owo uzasadnienie kolejny argument na swoją korzyść, jakim było zbyt wąskie ujęcie w treści art. 271 k.k. kręgu podmiotów tego fałszerstwa intelektualnego dokumentu. Podmiotem takim jest w tym przepisie funkcjonariusz publiczny lub osoba uprawniona do wystawienia dokumentu, podczas gdy w doniosłej z kryminologicznego punktu widzenia grupie sprawców wystawiających „puste” faktury – tzw. słupów – podmioty te nie są uprawnione do wystawiania faktur VAT, zatem nie obejmował ich (niestety) art. 271 k.k. Z tego też powodu przyjęcie konstrukcji przestępstwa powszechnego („kto...”) w omawianej nowelizacji we wprowadzonym art. 271a k.k. zasługuje na uznanie. Wreszcie uzasadnienie omawianej nowelizacji kodeksu karnego zauważa możliwość zbiegu kwalifikacji prawnych tegoż kodeksu oraz kodeksu karnego skarbowego w odniesieniu do tego samego czynu i stwierdza, że zagadnienie tego typu zbiegu jest gruntownie omówione w literaturze oraz poddane analizie orzecznictwa. W ten sposób projektodawcy zmian w kodeksie karnym zrezygnowali z problemu i pozostawili jego rozwiązanie orzecznictwu, które tak naprawdę w tej kwestii jednolite nie jest, wobec czego wiele wątpliwości interpretacyjnych dotyczących zbiegu przepisów kodeksów karnego i karnego skarbowego w zakresie fałszerstw, a także oszustw, pozostaje w istocie nierozstrzygniętych³¹.

7. Projekt niedosłej nowelizacji kodeksu karnego skarbowego z 21 grudnia 2018 r.

Uszczelnienie systemu podatkowego będące hasłem przewodnim omówionych zmian w kodeksie karnym skarbowym i kodeksie karnym powróciło po raz kolejny w opracowanym przez Ministerstwo Sprawiedliwości projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny skarbowy z dnia 21 grudnia 2018 r.³². Projekt

³⁰ Zob. druk sejmowy Nr 888 Sejm RP VIII kadencji.

³¹ Zob. L. Wilk, *Kwalifikacje prawne przestępstw skarbowych i wykroczeń skarbowych związanych z obrotem fakturami i rachunkami...*, s. 36–38.

³² Został on zamieszczony na stronie Rządowego Centrum Legislacji w zakładce „Rządowy Proces Legislacyjny” pod numerem UD 188.

tej nowelizacji objął ponad 70 propozycji zmian kodeksu karnego skarbowego, co, zważywszy na ogólną liczbę 191 przepisów tego kodeksu, świadczy o skali tej inicjatywy legislacyjnej. Wpisała się ona w szeroko zakrojoną w tym czasie ofensywę legislacyjną w sferze prawa karnego, znajdującą odzwierciedlenie w projektach istotnych zmian również w kodeksie karnym, kodeksie postępowania karnego oraz ustawie o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary³³. Projekt nowelizacji kodeksu karnego skarbowego podważył w istocie jedno z głównych założeń karnoskarbowej filozofii karania, jakim jest priorytet egzekucji przed represją. Przejawia się on w szeregu regulacji, których wspólnym elementem jest to, że odpowiednio wczesne wyrównanie uszczerbku finansowego wierzyciela daninowego wpływa na redukcję (złagodzenie) lub nawet wyłączenie odpowiedzialności karnoskarbowej. Zakładana zmiana w tej kwestii, w swej istocie fundamentalna, miała w projekcie charakter tak dyskretny, że ktoś nieobeznany w problematyce prawa karnego skarbowego mógłby jej w ogóle nie dostrzec. Polega ona mianowicie na wykreśleniu słowa: „wymagalna” („wymagalnej”), występującego w treści wielu regulacji kodeksu karnego skarbowego wyrażających w swym całokształcie wspomniany priorytet egzekucji przed represją. W rezultacie tego warunek uiszczenia w całości uszczuplonej należności publicznoprawnej miał dotyczyć także takiej należności, która nie jest już wymagalna, np. została przez organ podatkowy umorzona lub uległa przedawnieniu. Ciekawe, w jaki sposób organ ścigania (KAS) miał wytłumaczyć podatnikowi, który oszukał fiskusa, ale uzyskał decyzję organu podatkowego o umorzeniu zaległości lub też zaległość uległa przedawnieniu, że aby mógł skorzystać ze złagodzenia represji, musi jednak tę należność, choć już niewymagalną, uiszczyć? Czy można mówić o egzekucyjnej funkcji prawa karnego skarbowego, jeżeli chce się egzekwować to, czego wierzyciel daninowy sam się rzekł? Egzekwowanie niewymagalnego nie jest przecież egzekucją, lecz represją.

Z taką propozycją nowelizacyjną współgrała kolejna, przewidująca usunięcie przepisu art. 44 § 2 k.k.s., stanowiącego, że karalność przestępstwa skarbowego polegającego na uszczupieniu lub narażeniu na uszczuplenie należności publicznoprawnej ustaje także wówczas, gdy nastąpiło przedawnienie tej należności. Ta propozycja wyrażała w istocie zerwanie z założeniem subsydiarnej i racjonalnej ochrony karnoskarbowej istniejących (a nie nieistniejących) zobowiązań publicznoprawnych. Była to próba odzyskania za wszelką cenę, nawet wbrew

³³ Projekt ustawy o odpowiedzialności podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary w wersji z dnia 21 grudnia 2018 r., <https://legislacja.rel.gov.pl/docs/2/12312062/12511932/12511933/dokument374224.pdf> [dostęp: 1.02.2019]; projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw, Druk Sejmowy Nr 3251, <http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/dok?OpenAgent&8-020-1246-2019> [dostęp: 1.02.2019]; projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw z dnia 25 stycznia 2019 r., <https://legislacja.rel.gov.pl/docs/2/12320403/12565603/12565604/dokument378684.pdf> [dostęp: 1.02.2019].

regulacjom prawa podatkowego dotyczącym przedawnienia uszczuplonej należności publicznoprawnej o charakterze ewidentnie represyjnym.

Przejawem tej samej tendencji była propozycja, aby dotychczasowe wykroczenie skarbowe określone w art. 57 § 1 k.k.s., polegające na uporczywym niewpłaceniu w terminie podatku, uczynić przestępstwem skarbowym zagrożonym maksymalnie wysoką karą grzywny wówczas, gdy kwota podatku, od wpłacenia którego podatnik „uporczywie” się uchyła, przekraczałaby pięćdziesięciokrotność minimalnego wynagrodzenia.

Omawiany projekt nowelizacji kodeksu karnego skarbowego proponował także zaostrzenie do maksymalnie możliwej wysokości kar pozbawienia wolności za m.in. takie przestępstwa podatkowe, jak: obrót wyrobami akcyzowymi bez znaków skarbowych akcyzy (art. 63), umyślne paserstwo akcyzowe (art. 65 § 1) czy produkcja i magazynowanie wyrobów akcyzowych poza składem podatkowym (art. 69a).

Kiedy w końcu marca 2019 r. wraz z Jarosławem Zagrodnikiem oddawaliśmy do druku książkę pt. *Prawo i proces karny skarbowy*, która ukazała się w Wydawnictwie C.H.Beck³⁴, obserwacja tempa i sposobu procedowania wspomnianego projektu nowelizacji kodeksu karnego skarbowego, determinacji rządzących we wprowadzaniu zmian oraz „matematyki” parlamentarnej skłoniła Wydawnictwo i nas – autorów – do wniosku, że wysokie jest prawdopodobieństwo, że ów projekt stanie się wkrótce obowiązującym prawem. Dlatego też uwzględniliśmy go w treści tej publikacji.

Nasza ocena „rozpędzonej maszyny legislacyjnej” okazała się w tym przypadku błędna – z niezrozumiałych dla osób spoza kręgów polityki powodów rządzące ugrupowanie nie uchwaliło tej zmiany przed wyborami parlamentarnymi z 2019 r., a po nich do niej nie powróciło. Podobnie zresztą stało się z projektem nowelizacji kodeksu karnego.

8. Najnowsze zmiany w kodeksie karnym skarbowym (2018–2021)

Omówiony projekt nowelizacji kodeksu karnego skarbowego, zasługujący ze względu na swoją skalę na miano przynajmniej częściowej rekodyfikacji, który nie stał się obowiązującym prawem, po pierwsze, odzwierciedla tendencje w polityce kryminalnej wobec przestępczości podatkowej, po drugie, nie zatrzymał dalszych, już cząstkowych (można powiedzieć – „punktowych”) zmian w tym kodeksie.

Biorąc pod uwagę – jako współautor cyklicznie wydawanego komentarza do kodeksu karnego skarbowego – dwuletni okres (2018–2020), jaki upłynął

³⁴ L. Wilk, J. Zagrodnik, *Prawo i proces karny skarbowy*, C.H.Beck, Warszawa 2019.

od czwartego wydania tego komentarza³⁵ do wydania piątego, już z roku 2021, zauważyłem pojawienie się w tym czasie w części szczególnej kodeksu karnego skarbowego dziesięciu nowych jednostek artykułowych (wszystkie w rozdziale 6 – „podatkowym”) – wprowadzających nowe typizacje, niekiedy bardzo rozbudowane (np. nowy art. 80f wprowadził osiem typów czynów zabronionych). Nie powrócono natomiast do propozycji zawartych we wspomnianym wcześniej projekcie obszernej nowelizacji kodeksu karnego skarbowego z 21 grudnia 2018 r., którego procedowanie zakończono bez rezultatu. Zatem w okresie 2018–2020 obserwowaną tendencją w polityce kryminalnej wobec przestępczości podatkowej jest rozszerzenie zakresu kryminalizacji, albowiem do wspomnianych dziesięciu nowych, w tym wieloparagrafowych, artykułów w rozdziale 6 („podatkowym”) należy dodać zmiany w niektórych typizacjach już istniejących, polegające na dołączeniu pewnych znamion, przez co w efekcie zakres kryminalizacji się rozszerza³⁶. Ostatnim przejawem tego rozszerzania objętym ramami niniejszego opracowania jest art. 56e k.k.s., który obowiązuje od 1 stycznia 2021 r.

Zdecydowana większość tych najnowszych zmian polega na objęciu kryminalizacją niedopełnienia lub niewłaściwego wypełnienia kolejnych obowiązków tzw. informacyjnych – chodzi zatem o czyny formalne (bezsukultowe), niepowodujące bezpośrednio żadnego uszczuplenia ani narażenia podatku na uszczuplenie (czyli – według ustawowej definicji – spowodowania wysokiego prawdopodobieństwa uszczuplenia)³⁷, lecz typy, które w karnistycznej doktrynie określane są mianem tzw. narażenia abstrakcyjnego³⁸.

Jest także jeden nowy typ czynu karalnego, również o charakterze formalnym, z tzw. narażenia abstrakcyjnego, niepolegający jednak na niedopełnieniu jakiegoś obowiązku informacyjnego, lecz na dokonaniu płatności za towar lub usługę z pominięciem tzw. mechanizmu podzielonej płatności³⁹. W istocie rzeczą jest to przejaw kryminalizacji tzw. przedpola oszustw karuzelowych w zakresie podatku VAT i w moim przekonaniu ta kryminalizacja zasługuje na pozytywną ocenę z punktu widzenia prewencji wspomnianych „karuzel”. Krótko mówiąc, mechanizm podzielonej płatności (*split payment*) został wprowadzony na gruncie podatku VAT z dniem 1 lipca 2018 r. (zob. art. 108a ustawy VAT). Polega on na tym, że płatność za towar lub usługę zostaje – jak wskazuje nazwa tego mechanizmu – podzielona na dwie części: wartość netto płacona jest na rachunek bankowy dostawcy towaru lub usługi, natomiast kwota podatku na specjalne konto dostawcy – rachunek VAT. Ten ostatni służy zasadniczo do regulowania

³⁵ L. Wilk, J. Zagrodnik, *Kodeks karny skarbowy...*

³⁶ Np. art. 56 § 4 czy art. 56b § 2.

³⁷ Zob. art. 53 § 28 k.k.s.

³⁸ Niebezpieczeństwo nie jest w nich elementem opisu czynu zabronionego i nawet gdyby *in concreto* żadne niebezpieczeństwo dla dobra prawnego nie występowało, sprawca ponosi odpowiedzialność karnoskarbową.

³⁹ Art. 57c k.k.s.

zobowiązań podatkowych z tytułu podatku VAT lub do dokonywania przelewów na inny rachunek VAT. Oznacza to, że mechanizm podzielonej płatności ogranicza swobodę dysponowania podatkiem VAT przez dostawcę towaru lub usługi i tym samym przeciwdziała zjawisku pobierania zapłaty za towar lub usługę wraz z należnym podatkiem VAT, a następnie nieprzekazywania tego podatku organom skarbowym. Eliminuje zatem ryzyko „znikania” podatników (*modus operandi* tzw. karuzel VAT-owskich zawiera m.in. właśnie pojęcie „znikającego podatnika”, który czyni to, na co wskazuje jego nazwa) wraz z zapłaconym im przez kontrahentów i nieodprowadzonym do fiskusa podatkiem VAT, co odbywa się w ramach tzw. oszustw karuzelowych⁴⁰.

Innym nowo kryminalizowanym zachowaniem, które wyjątkowo na tle pozostałych nie polega na niedopełnieniu obowiązków informacyjnych, jest to, które zostało określone w art. 57a k.k.s. Przepis ten grozi komornikom sądowym występującym tu w charakterze podmiotu czynu indywidualnego karą za nieprzekazanie do budżetu państwa uzyskanych opłat egzekucyjnych. Kara ta jest – jak na kodeks karny skarbowy – maksymalnie wysoka, tj. do 720 stawek dziennych grzywny albo kara pozbawienia wolności (do 5 lat) lub obie te kary łącznie, chyba że czyn zostanie uznany za tzw. wypadek mniejszej wagi – wówczas jako wykroczenie skarbowe podlega tylko karze grzywny.

Spośród wprowadzonych w ostatnim okresie (2018–2021) nowych typów czynów „podatkowych” polegających na niedopełnieniu lub niewłaściwym wypełnieniu różnych obowiązków informacyjnych zwraca uwagę bardzo obszerna (pięcioparafrowa) regulacja art. 80f k.k.s. obejmująca – jak już wspomniano – osiem typów czynów zabronionych.

Ich istota sprowadza się zasadniczo do naruszenia obowiązków w zakresie raportowania o tzw. schematach podatkowych. Schematy podatkowe oraz związane z nimi obowiązki raportowania stanowią całkowicie nową instytucję polskiego prawa podatkowego. Chociaż schemat podatkowy jest pojęciem w istocie szerszym od tego, co na gruncie podatków określa się mianem agresywnej optymalizacji podatkowej⁴¹, to w istocie regulacje dotyczące raportowania o schematach podatkowych nakierowane są zwłaszcza na umożliwienie szybkiego dostępu administracji skarbowej do informacji o potencjalnie agresywnej optymalizacji podatkowej oraz podmiotach korzystających ze schematów podatkowych. Przepisy te powinny zniechęcić podatników oraz ich doradców do wdrażania u podatników uzgodnień mogących stanowić agresywną optymalizację podatkową (według terminologii ustawy – Ordynacja podatkowa – unikanie opodatkowania). W praktyce może wystąpić sytuacja, że zaraportowany schemat podatkowy nie będzie miał dla podatnika żadnych negatywnych konsekwencji, tym niemniej

⁴⁰ G. Skowronek, *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, C.H.Beck, Warszawa 2020, s. 178–179.

⁴¹ Zob. np. K. Hanuszek, *Agresywna optymalizacja podatkowa – pojęcie, regulacja, praktyka*, w: *Agresywna optymalizacja podatkowa – problem podatnika czy problem państwa?*, red. J. Głuńska-Pawlic, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017, s. 76 i nast.

Szef KAS chce zachować możliwość samodzielnej oceny, czy w danych czynnościach mających lub mogących mieć wpływ na powstanie lub niepowstanie obowiązku podatkowego występują elementy charakterystyczne dla agresywnej optymalizacji podatkowej, w szczególności element „sztuczności”.

Osiem karalnych zachowań stypizowanych w obrębie art. 80f k.k.s. ma więc na celu wspomóc dzięki sankcji karnej działanie tych norm prawa podatkowego, które mają umożliwić organom skarbowym identyfikację zachowań nazywanych agresywną optymalizacją podatkową. Jest ona zjawiskiem bardzo niepokojącym organy fiskalne i ustawodawców wielu państw. Stanowi przedmiot regulacji unijnych w odniesieniu do uzgodnień (czyli schematów) transgranicznych⁴² oraz przedmiot ingerencji ustawodawstw krajowych.

Należy sobie uświadomić, że o ile tzw. ciemna liczba przestępstw podatkowych, a więc zachowań nielegalnych, karalnych, mających na celu redukcję zobowiązań podatkowych, jest prawdopodobnie bardzo wysoka, o tyle zjawisko zwane ogólnie optymalizacją podatkową jest już nagminne. Dążenie do wyeliminowania, a przynajmniej pomniejszenia obciążeń podatkowych, mające różnorodne uwarunkowania, samo w sobie uznawane jest powszechnie za naturalne i nienaganne⁴³.

Nie ma przecież ani w naszym ustawodawstwie, ani w żadnym innym regulaty nakazującej płacić najwyższe możliwe podatki. Tak więc dążenie do zmniejszenia swoich obciążeń podatkowych uważane jest za zupełnie normalne i zasadniczo korzysta z ochrony prawnej streszczanej nawet jako zasada wolności unikania opodatkowania. Natomiast odbiegające od normy byłoby zachowanie przeciwne, polegające na tym, że strony różnych czynności cywilnoprawnych, gospodarczych regulowałyby swoje stosunki majątkowe w sposób maksymalnie korzystny dla fiskusa, a niekorzystny dla siebie.

Jest jednak również oczywiste, że ta wolność wyboru drogi najmniej opodatkowanej w pewnym miejscu zderza się z potrzebą ochrony interesów fiskalnych państwa, a także z zasadą równości opodatkowania, wobec czego ta wolność, jak każda inna, musi mieć pewne granice, poza którymi określone zachowania powodują już uruchomienie norm pozwalających na zniweczenie ich skutków podatkowych korzystnych dla podatnika i odzyskanie przez państwo utraconego podatku. Problemem dla ustawodawców jest zwłaszcza tzw. agresywna optymalizacja podatkowa. Doktryna formułuje różne kryteria odróżnienia jej od optymalizacji nieagresywnej⁴⁴. W wielkim uproszczeniu można powiedzieć, że o ile w optymalizacji nieagresywnej czynnościom mającym cel gospodarczy, dokonywanym przez podatnika, towarzyszy dążenie do zminimalizowania obciążeń

⁴² Zob. Dyrektywę Rady Unii Europejskiej z 2016/1164 o przeciwdziałaniu unikaniu opodatkowania – Dz.Urz.UE L 193 z 19 lipca 2016 r., s. 1.

⁴³ Zob. np. P. Karwat, *Obejście prawa podatkowego*, „Przegląd Podatkowy” 2003, nr 2, s. 48 i nast.

⁴⁴ Zob. K. Hanuszek, *Agresywna optymalizacja podatkowa...*, s. 76.

podatkowych, o tyle w przypadku optymalizacji agresywnej działania podejmowane w jej ramach (rozporządzanie majątkiem, przekształcenia struktur gospodarczych itp.) mają służyć wyłącznie lub przede wszystkim uniknięciu lub przynajmniej zminimalizowaniu obciążeń podatkowych.

Niezwykle trudne jest skonstruowanie ogólnej regulacji prawnej przeciwko agresywnej optymalizacji podatkowej wykorzystującej zasadę swobody umów w taki sposób, aby odpowiadała ona współczesnym standardom przyzwoitej legislacji podatkowej (z wyraźnymi analogiami do standardów legislacji karnej), w szczególności, aby uniknąć zarzutu redukcji stopnia pewności prawa dla obywatela niemal do zera.

Pierwsza taka próba wprowadzenia do Ordynacji podatkowej klauzuli przeciwko agresywnej optymalizacji podatkowej miała miejsce w 2003 r.⁴⁵. Zakończyła się ona dyskwalifikacją tej klauzuli przez Trybunał Konstytucyjny⁴⁶. Od tamtego czasu zastanawiałem się, czy i kiedy ustawodawca ponowi taką próbę. Uczynił to w 2016 r.⁴⁷, wprowadzając do Ordynacji podatkowej nowy Dział IIIA zatytułowany: *Przeciwdziałanie unikaniu opodatkowania* – owo „unikanie opodatkowania” to pojęcie, którym posłużył się ustawodawca w odniesieniu do tego, co doktryna nazywa agresywną optymalizacją podatkową. Tym razem – jak dotychczas – Trybunał Konstytucyjny nie zakwestionował tej regulacji. Powstaje pytanie – czy ustawodawca nie pokusi się o obwarowanie omawianej klauzuli sankcją karną? Mam nadzieję, że zdaje sobie (ustawodawca) sprawę, że ewentualne stypizowanie „przestępstwa agresywnej optymalizacji podatkowej” jawi się jako absolutnie niemożliwe.

Opis zachowań kwalifikowanych jako „unikanie opodatkowania” w Dziale IIIA Ordynacji podatkowej jest bardzo kazuistyczny i posługuje się tak dalece niedookreślonymi pojęciami, jak: „sztuczny sposób działania”, „działanie rozsądne”, „brak uzasadnienia ekonomicznego lub gospodarczego”, „nieuzasadnione dzielenie operacji”, „sprzeczność z przedmiotem i celem ustawy podatkowej” itp. W świetle gwarancyjnych standardów prawa karnego użycie tego rodzaju określeń w charakterze znamion czynu zabronionego bezwzględnie dyskwalifikowałoby taką typizację karną. Niedawno miałem przyjemność recenzowania interesującej i wartościowej rozprawy doktorskiej⁴⁸, w której problem badawczy sprowadzał się do pytania – czy opisane w Dziale IIIA Ordynacji podatkowej zachowania określone mianem agresywnej optymalizacji podatkowej (a przez ustawodawcę nazywane unikaniem opodatkowania) mogą *de lege lata* (w świetle obecnej treści kodeksu karnego skarbowego) lub mogłyby *de lege fe-*

⁴⁵ Był to art. 24b Ordynacji podatkowej.

⁴⁶ Zob. wyrok TK z 11 maja 2004 K 4/03 (Dz.U. z 2004 r., nr 122, poz. 1288).

⁴⁷ Chodzi o nowelizację Ordynacji podatkowej z 13 maja 2016 r. (Dz.U. z 2016 r., poz. 846).

⁴⁸ T. Budrewicz, *Zagadnienie penalizacji agresywnej optymalizacji podatkowej w doktrynie i orzecznictwie*, rozprawa doktorska obroniona 13 października 2020 r. na Uniwersytecie SWPS w Warszawie.

renda (w ramach ewentualnej kryminalizacji) rodzić odpowiedzialność karnoskarbową? Na to pytanie autor udzielił odpowiedzi kategoriycznie negatywnej, z czym w pełni się zgadzam.

W tym stanie rzeczy kryminalizacja ośmiu zachowań polegających na niedopełnieniu lub niewłaściwym wykonaniu obowiązków raportowania schematów podatkowych wyczerpuje możliwości użycia represji karnej wobec zjawiska agresywnej optymalizacji podatkowej na dalekim jej „przedpolu”. Z tym zjawiskiem nie sposób walczyć za pomocą represji karnej.

9. Niektóre okoliczności wyłączające karalność jako przykłady błędów w polityce kryminalnej

Niniejsze opracowanie poświęcone obserwowanym tendencjom w polityce kryminalnej wobec przestępczości podatkowej zakończę uwagą, że ustawodawca od 15 już lat konsekwentnie utrzymuje w kodeksie karnym skarbowym regulację art. 16a, sprowadzającą się do tego, że gwarantuje on sprawcom oszustw podatkowych (ponieważ tylko do nich się odnosi) możliwość skutecznego i wyłączającego całkowicie karalność czynnego żalu nawet po ujawnieniu oszustwa przez organ kontroli państwowej, w świetle czego oszust podatkowy wie, że w razie „wpadki” i tak uniknie wszelkich karnych konsekwencji, o ile tylko spłaci zaraz kwotę uszczuplonego podatku. Tę regulację, sprawiającą wrażenie zachęty do dokonywania oszustw podatkowych („przecież wszystkich nie skontrolują”), krytykuję od początku jej powstania⁴⁹, gdyż z kryminalnopolitycznego punktu widzenia jest ona nieuzasadniona przy stosowanym w naszym systemie podatkowym samowymiarze podatków i ograniczonych możliwościach aparatu kontrolnego.

Ustawodawca nie tylko nie usunął ani racjonalnie nie zmodyfikował przepisu art. 16a k.k.s., ale ustawą z 9 lutego 2017 r. o zmianie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych oraz ustawy – Kodeks karny skarbowy⁵⁰ dodał po art. 16a kolejny przepis – art. 16b, stanowiący, że nie podlega karze za przestępstwo lub wykroczenie skarbowe podatnik, który złożył zeznanie, o którym mowa we wskazanym tam przepisie ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, w przypadku gdy zawiera ono błędy lub oczywiste omyłki powstałe z winy organu podatkowego (!) lub podatnika. Oczywiście doktryna karnoskarbowa od razu zauważyła, że przepis ten, najpewniej z powodu braku elementarnej wiedzy o zasadach odpowiedzialności karnoskarbowej u tych, którzy go przygotowali i uchwalili, trafia w próżnię⁵¹. Trudno zatem mówić, aby

⁴⁹ L. Wilk, *Szczególne cechy odpowiedzialności...*, s. 514–515.

⁵⁰ Dz.U. z 2017 r., poz. 528.

⁵¹ Zob. P. Kardas, G. Łabuda, T. Razowski, *Kodeks karny skarbowy...*, kom. do art. 16b.

realizował on jakąkolwiek funkcję kryminalnopolityczną wobec przestępczości podatkowej.

10. Podsumowanie

Podsumowując aktualne tendencje w polityce kryminalnej wobec przestępczości podatkowej, należy skonstatować, że zasadniczo sprowadzają się one do rozszerzania zakresu kazuistycznej kryminalizacji oraz zaostrzania penalizacji, przy czym zmiany te koncentrują się na tzw. przedpolu oszustw podatkowych. Odpowiada to ogólnym tendencjom polityki kryminalnej odzwierciedlającym traktowanie represji karnej nie jako ostatecznego, lecz priorytetowego środka zwalczania przestępczości. Ponieważ takie motywowane populistycznie podejście nie ma barw partyjnych, trudno prognozować realnie jakąś istotną zmianę w polityce kryminalnej. Przeciwnie – gospodarczo-społeczne skutki obecnej pandemii, oddziałujące z jednej strony niekorzystnie na budżet państwa, z drugiej zaś kryminogennie na przestępczość podatkową, mogą popychać polityków – czy to pragnących utrzymać władzę, czy to chcących ją zdobyć – do forsowania nieracjonalnych z kryminalnopolitycznego punktu widzenia rozwiązań. Obawiam się zwłaszcza o te konstrukcje kodeksu karnego skarbowego, które w obecnym kształcie wyrażają (na razie) racjonalną zasadę priorytetu egzekucji przed represją. Odwrócenie tego priorytetu i przestawienie akcentu na represję (co już sygnalizowała niedoszła nowelizacja kodeksu karnego skarbowego z 2018 r.) miałyby fatalne skutki dla budżetu, albowiem wpływy z kar majątkowych nie zrekompensują strat powodowanych przez przestępstwa podatkowe.

Bibliografia

- Budrewicz T., *Zagadnienie penalizacji agresywnej optymalizacji podatkowej w doktrynie i orzecznictwie*, rozprawa doktorska obroniona 13 października 2020 r. na Uniwersytecie SWPS w Warszawie.
- Hanuszek K., *Agresywna optymalizacja podatkowa – pojęcie, regulacja, praktyka*, w: *Agresywna optymalizacja podatkowa – problem podatnika czy problem państwa?*, red. J. Glumińska-Pawlic, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017, s. 76–90.
- Kardas P., Łabuda G., Razowski T., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, Lex/el, Wolters Kluwer, Warszawa 2018.
- Karwat P., *Obejście prawa podatkowego*, „Przegląd Podatkowy” 2003, nr 2, s. 48–56.
- Kodeks karny skarbowy po dziesięciu latach obowiązywania – ocena i perspektywy zmian*, red. Z. Siwik, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2010.
- Lernell L., *Współczesne zagadnienia polityki kryminalnej. Problemy kryminogenne i penologiczne*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1978.

- Oleżałek M., *Racjonalny czy nieracjonalny ustawodawca? Uwagi na tle polskiego ustawodawstwa ze szczególnym uwzględnieniem prawa karnego sensu largo*, w: *O stabilność kodeksu karnego w świetle realiów. Księga Jubileuszowa Profesora Stanisława Hoca*, t. 2, red. D. Mucha, Wydawnictwo Scriptorium, Opole 2018, s. 93–105.
- Populizm penalny i jego przejawy w Polsce*, red. Z. Sienkiewicz, R. Kokot, Kolonia Limited, Wrocław 2009.
- Postanowienie SN z 1 marca 2004 V KK 248/03 Legalis.
- Postanowienie SN z 10 lipca 2013 II KK 20/13 Legalis.
- Prawo karne. Część ogólna, szczególna i wojskowa*, red. T. Dukiet-Nagórska, O. Sitarz, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
- Skowronek G., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, C.H.Beck, Warszawa 2020.
- System Prawa Karnego*, t. 1, *Zagadnienia ogólne*, red. A. Marek, C.H.Beck, Warszawa 2010.
- Tyszkiewicz L., *Kryminologia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1983.
- Tyszkiewicz L., *Od naturalizmu do humanizmu w kryminologii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1992.
- Wilk L., *Hazard. Studium kryminologiczne i prawne*, C.H.Beck, Warszawa 2012.
- Wilk L., „Kryminalne” aspekty przestępczości podatkowej, „Archiwum Kryminologii” 2009, t. 31, s. 209–222.
- Wilk L., *Kwalifikacje prawne przestępstw skarbowych i wykroczeń skarbowych związanych z obrotem fakturami i rachunkami*, w: *Problematyka obrotu fakturami wystawionymi w sposób nierzetelny. Zagadnienia prawa karnego materialnego i procesowego*, red. S. Kowalski, H. Paluszkiwicz, O. Włodkowski, C.H.Beck, Warszawa 2019, s. 25–38.
- Wilk L., *Praktyczne aspekty i skutki nienotyfikowania przepisów technicznych dla sankcji administracyjnych i karnych*, w: *Skutki braku notyfikacji przepisów technicznych ustawy o grach hazardowych dla wymiaru sprawiedliwości Rzeczypospolitej Polskiej*, red. M. Taborowski, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 226–239.
- Wilk L., *Prawo karne materialne – narastająca niestabilność. Przyczyny, kierunki i skutki nowelizacji*, w: *Problemy przeciwdziałania inflacji przepisów prawnych i poprawy ich jakości*, red. L. Tyszkiewicz, J. Storczyński, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Finansów i Prawa, Bielsko-Biała 2018, s. 41–56.
- Wilk L., *Szczególne cechy odpowiedzialności za przestępstwa i wykroczenia podatkowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2006.
- Wilk L., *Założenia nowelizacji Kodeksu karnego skarbowego z 28.7.2005 r. (część materialnoprawna)*, „Monitor Prawniczy” 2006, nr 1, s. 7–16.
- Wilk L., Zagrodnik J., *Kodeks karny skarbowy. Komentarz*, wyd. IV, C.H.Beck, Warszawa 2018.
- Wilk L., Zagrodnik J., *Prawo i proces karny skarbowy*, C.H.Beck, Warszawa 2019.
- Wróbel W., *Czy powrót do racjonalizmu? Projekty nowelizacji kodeksu karnego w perspektywie zmian dokonanych w prawie karnym w latach 2005–2007*, w: *Populizm penalny i jego przejawy w Polsce*, red. Z. Sienkiewicz, R. Kokot, Kolonia Limited, Wrocław 2009, s. 103–118.
- Wyrok TK z 11 maja 2004 K 4/03 (Dz.U. z 2004 r., nr 122, poz. 1288).

Zawłocki R., *O realiach niestabilnego Kodeksu karnego (dlaczego niestabilność Kodeksu karnego może nie mieć większego znaczenia)*, w: *O stabilność kodeksu karnego w świetle realiów. Księga Jubileuszowa Profesora Stanisława Hoca*, t. 2, red. D. Mucha, Wydawnictwo Scriptorium, Opole 2018, s. 291–298.

prof. dr hab. LESZEK WILK

e-mail: leszekwilk.us@gmail.com

Profesor w Wyższej Szkole Finansów i Prawa w Bielsku-Białej. Specjalizuje się w problematyce prawa karnego skarbowego, prawa karnego gospodarczego i kryminologii. Autor licznych publikacji naukowych i ekspertyz legislacyjnych. Radca prawny.

Author is a professor at Bielsko-Biala School of Finance and Law. Professor's Leszek Wilk research interests are concentrated on fiscal penal law, penal commercial law and criminology. He is an author of many scientific researches and legislative expertises. Legal counsel.

ZYGMUNT TOBOR

<https://orcid.org/0000-0001-6541-8502>

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Nauk Prawnych

MATEUSZ ZEIFERT

<https://orcid.org/0000-0003-3266-3397>

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Nauk Prawnych

Linguam novit curia? Analiza korpusowa w prawie karnym – przyczynek do dyskusji

Linguam novit curia? Corpus analysis in criminal law – the beginning of a discussion

ABSTRAKT: W interpretacji prawa karnego dużą rolę odgrywa domniemanie znaczenia powszechnego (ogólnego, potocznego) wyrażeń ustawowych. Ustalanie znaczenia powszechnego w procesie stosowania prawa odbywa się zwykle na podstawie intuicji językowej organu procesowego lub słowników. W artykule przedstawiono konkurencyjne źródło wiedzy o znaczeniu powszechnym, jakim są korpusy językowe. Wykorzystanie korpusów jako narzędzia wykładni prawa jest od kilku lat intensywnie dyskutowane w literaturze amerykańskiej. Główne zastrzeżenia zgłaszane są w kontekście prawa karnego. Artykuł zawiera przegląd głównych argumentów podnoszonych w amerykańskiej debacie i odniesienie ich do polskiej kultury prawnej. Ponadto, przedstawione zostały przykładowe analizy korpusowe na gruncie spraw karnych, zarówno w kontekście wykładni prawa, jak i oceny językowych elementów stanu faktycznego.

SŁOWA KLUCZOWE: językoznawstwo korpusowe, analiza korpusowa, interpretacja prawa, prawo karne, znaczenie powszechne

ABSTRACT: In the interpretation of criminal law, an important role is played by the presumption of the common (general, colloquial) meaning of statutory expressions. Determining the common meaning in the process of applying the law is usually based on the linguistic intuition of the procedural authority or on dictionaries. In the article, we present an alternative source of knowledge about the common meaning of linguistic corpora. The use of corpora as a tool of legal interpretation has been intensively discussed in American literature for several years. The main objections are raised in the context of criminal law. The article reviews the main arguments raised in the American debate and relates them to Polish legal culture. Moreover, some exem-

plary corpus analyzes in criminal cases are presented, both in the context of legal interpretation and the assessment of linguistic elements of the facts of the case.

KEYWORDS: corpus linguistics, corpus analysis, statutory interpretation, criminal law, ordinary meaning

1. Wprowadzenie

W dogmatyce prawa karnego i judykaturze szerokim uznaniem cieszy się pogląd o swoistości wykładni prawa karnego. Jako źródło owej swoistości wskazuje się zwykle zasadę *nullum crimen sine lege*, względnie funkcję gwarancyjną prawa karnego¹. Swoistość ta polega przede wszystkim na nadawaniu szczególnej roli metodom (dyrektywom) wykładni językowej, co chronić ma przed dokonywaniem wykładni rozszerzającej. W szczególności mówi się o pierwszeństwie, prymacie lub podstawowej roli wykładni językowej, o językowej granicy wykładni, a także o subsydiarności lub wyjątkowości pozajęzykowych metod wykładni². Twierdzenia tego typu rodzą liczne obiekcje. W tekście niniejszym nie zamierzamy jednak podejmować z nimi polemiki i w tym zakresie odsyłamy do bogatej literatury teoretycznoprawnej³. Uwagę naszą kierujemy natomiast na metody ustalania znaczenia wyrazów występujących w przepisach karnych. Z tego powodu kontrowersje wokół roli wykładni językowej w prawie karnym pozostają w zasadzie irrelevantne względem podejmowanego przez nas zagadnienia.

Jak powszechnie wiadomo, znaczenie wyrażen językowych występujących w przepisach prawnych można rozpatrywać na gruncie różnych rejestrów językowych, w szczególności języka prawnego, języka prawniczego i języka ogólnego (powszechnego, potocznego⁴). Wybór rejestru bezpośrednio wpływa na metody ustalania znaczenia. Znaczenia prawnego poszukiwać będziemy w samym akcie prawnym, przede wszystkim w przepisach zawierających definicje legalne. Znacze-

¹ R. Zawłocki, *O metodzie interpretacji przepisów prawa karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2004, nr 4, s. 93.

² P. Wiatrowski, *Dyrektywy wykładni prawa karnego materialnego w judykaturze Sądu Najwyższego*, C.H.Beck, Warszawa 2013, s. 3, <https://pzw1.pl/Dyrektywy-wykladni-prawa-karnego-materialnego-w-judykaturze-Sadu-Najwyzszego,4901150,p.html> [dostęp: 24.11.2020]; I. Urbaniak-Mastalerz, *Współczesny paradygmat wykładni prawa karnego*, M.Prawn. 2015, nr 24, s. 1309; wyrok SN z 13 listopada 2008 r., IV KK 366/08, Lex nr 468661, uchwała SN z 30 czerwca 2008 r., I KZP 12/08, OSNKW 2008, nr 8, poz. 58.

³ Por. na ten temat: A. Bielska-Brodziak, S. Tkacz, Z. Tobor, *Kilka uwag o wykładni prawa karnego*, „Studia Prawnicze” 2009, nr 3, s. 109–144.

⁴ Por. jednak uwagi krytyczne na temat terminu „język potoczny” w: M. Zieliński, *Wykładnia prawa: zasady, reguły, wskazówki*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012, s. 128–134.

nie prawnicze rekonstruować będziemy na podstawie wypowiedzi orzecznictwa i nauki prawa. Stwierdzenia powyższe są nader lapidarne i nie mają bynajmniej sugerować, że zagadnienia te nie nastroczą praktycznych czy teoretycznych trudności⁵. W niniejszym tekście interesuje nas jednak metoda ustalania znaczenia ogólnego (powszechnego, potocznego). Powodów ku temu jest kilka. Po pierwsze, język ogólny stanowi bazę leksykalną dla tekstów prawnych⁶. Ogromna większość wyrażen występujących w tych tekstach nie posiada swoistego znaczenia prawnego (brak definicji legalnych) ani prawniczego (brak powszechnie przyjmowanych definicji doktrynalnych czy orzeczniczych), co powoduje konieczność sięgania do rejestru języka ogólnego w celu ustalenia ich znaczenia. Po drugie, każda znana nam teoria wykładni (zarówno opisowa, jak i normatywna) nadaje znaczeniu ogólnemu zasadniczą rolę. Właściwie trudno wyobrazić sobie realistyczną metodologię wykładni, w której pojęcie znaczenia ogólnego nie odgrywałoby istotnej roli⁷. Przypomnijmy, że podstawową dyrektywą wykładni językowej jest tzw. domniemanie języka potocznego, zgodnie z którym „normie należy przypisać takie znaczenie, jakie ma ona w języku potocznym, chyba że ważne względy przemawiają za odstępianiem od tego znaczenia”⁸. Nie jest to zresztą jakiś szczególny rys polskiej kultury prawnej, ale zasada ugruntowana także w wielu (być może we wszystkich) obcych porządkach prawnych⁹. Powoływanie się na znaczenie potoczne uzasadniane jest w różny sposób. Wyróżnia się np. uzasadnienie komparatywne, judykacyjne oraz odwołujące się do różnorodnych wartości¹⁰. Jeden z popularnych i – w naszej ocenie – bardzo ważkich argumentów dotyczy funkcji komunikacyjnej prawa¹¹. Po trzecie, rola znaczenia ogólnego wydaje się szczególnie doniosła na gruncie prawa karnego z uwagi na jego funkcję gwarancyjną i bardzo szeroko zakreślony krąg adresatów. Kwestia ta zostanie szerzej omówiona w dalszej części artykułu. Po czwarte wreszcie, metody ustalania znaczenia ogólnego jawią się jako najbardziej dowolne.

W literaturze wymienia się zazwyczaj trzy możliwe źródła wiedzy o znaczeniu ogólnym: kompetencję (intuicję) językową interpretatora, opinie biegłych

⁵ Por. w szczególności: A. Bielska-Brodziak, *Interpretacja tekstu prawnego na podstawie orzecznictwa podatkowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.

⁶ M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*, s. 139–145.

⁷ B.G. Slocum, *Ordinary Meaning*, University of Chicago Press, Chicago–London 2016, s. 9.

⁸ L. Morawski, *Wstęp do prawoznawstwa*, Dom Organizatora, Warszawa 2000, s. 170. Formuła domniemanie jest charakterystyczna dla klaryfikacyjnej koncepcji wykładni, której autorem jest Jerzy Wróblewski, por. m.in. Idem, *Rozumienie prawa i jego wykładnia*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1990, s. 79.

⁹ B.G. Slocum, *Ordinary Meaning...*, s. 3–4; A. Grabowski, *Siła argumentu interpretacyjnego z prawniczego domniemanie języka (znaczenia) potocznego*, „Zagadnienia Naukoznawstwa” 2016, R. 52, nr 3 (209), s. 360.

¹⁰ A. Grabowski, *Siła argumentu...*, s. 360–363.

¹¹ Por. np. B.G. Slocum, *Ordinary Meaning...*, s. 3–20.

językoznawców oraz słowniki języka polskiego¹². Praktyka orzecznicza pokazuje, że powoływanie biegłych z zakresu językoznawstwa na okoliczność ustalenia prawidłowego znaczenia tekstu prawnego – niezależnie od wiążących się z tym zagadnień natury procesowej – ma miejsce niezwykle rzadko¹³. Kompetencja językowa interpretatora (sędziego), z uwagi na swoją psychiczną i subiektywną naturę, ma wątpliwą wartość argumentacyjną i również na ogół nie jest przywoływana w uzasadnieniach orzeczeń. W praktyce zatem najdonioślejsza rola w omawianym zakresie – przynajmniej w wymiarze argumentacyjnym – przypada słownikom¹⁴. Skądinąd koresponduje to z zalecaniami formułowanymi w opracowaniach teoretycznoprawnych i doktrynalnych¹⁵. Zagadnienie słowników jako narzędzia interpretacji prawa nie jest bynajmniej wolne od kontrowersji i od lat cieszy się sporym zainteresowaniem teorii prawa, ostatnio także polskiej¹⁶.

2. Korpusy językowe

Do niedawna słowniki jako prawnicze źródło wiedzy o znaczeniu ogólnym nie miały realnej konkurencji. Sytuacja zmieniła się jednak w ostatnich latach za sprawą gwałtownego wzrostu dostępności korpusów językowych. Korpusy językowe to ogromne¹⁷ komputerowe zbiory tekstów, tworzone z autentycznych tekstów danego języka (lub kilku języków) na podstawie zasady reprezentatywności. Wykorzystanie korpusów do celów badawczych możliwe jest dzięki różnym narzędziom, procedurom i algorytmom informatycznym, takim jak: wyszukiwanie interaktywne, listy frekwencyjne, konkordancje i kolokacje¹⁸. Wyszukiwa-

¹² A. Bielska-Brodziak, *Interpretacja tekstu...*, s. 25–39.

¹³ Ibidem, s. 25.

¹⁴ P. Wiatrowski, *Dyrektywy wykładni...*, s. 84.

¹⁵ J. Wróblewski, *Rozumienie prawa...*, s. 79; M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*, s. 271–281, 336; P. Hofmański, S. Zabłocki, *Wykładnia językowa*, w: *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, red. P. Hofmański, S. Zabłocki, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, <https://sip.lex.pl/#/monograph/369226932/92/hofmanski-piotr-zablocki-stanislaw-elementy-metodyki-pracy-sedziego-w-sprawach-karnych?keyword=pierwsze%C5%84stwo%20znaczenie%20potoczne&cm=SREST> [dostęp: 15.01.2021].

¹⁶ M. Zieliński, *Wykładnia prawa...*, s. 271–281; Z. Tobor, P. Żmigrodzki, A. Bielska-Brodziak, *Co każdy prawnik o słownikach wiedzieć powinien*, „Przegląd Sądowy” 2008, nr 7–8, s. 79–95; A. Bielska-Brodziak, Z. Tobor, *Słowniki a interpretacja tekstów prawnych*, PIP 2007, nr 5, s. 20–33.

¹⁷ Przykładowo: popularny anglojęzyczny Corpus of Contemporary American English (<https://www.english-corpora.org/>) zawiera 560 mln słów, a Narodowy Korpus Języka Polskiego (<http://www.nkjp.pl/>) ponad 1,5 mld słów. Największym istniejącym korpusem jest Google Books Ngram (<http://books.google.com/ngrams>), który zawiera ok. 155 mld słów.

¹⁸ B. Lewandowska-Tomaszczyk, *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2005, s. 33–45.

nie jest podstawowym narzędziem każdego użytkownika współczesnych technologii informatycznych, przy czym w przypadku korpusu może przyjmować bardzo zaawansowane postacie, uwzględniać określone współwystępujące frazy itd. Listy frekwencyjne określają częstotliwość występowania wyrazów w danym korpusie, a zatem – przy założeniu reprezentatywności korpusu – w danym języku. Wykorzystuje się je m.in. do tworzenia słowników frekwencyjnych i do nauki języków obcych. Konkordancje to zbiory przykładów użycia danego wyrazu w kontekście, zgodnie z wprowadzonymi przez badacza kryteriami. Zazwyczaj prezentuje się je w formie KWIC (*key words in context*), tzn. poszukiwany wyraz wyświetlany jest na środku generowanej listy, otoczony z obydwu stron przez najbliższy kontekst zdaniowy. Umożliwia to wygodne porównanie wielu przykładów użycia i pozwala wnioskować na temat jego znaczenia. Konkordancje są wykorzystywane m.in. przy tworzeniu słowników, tezaursów i glosariuszy, gdyż doskonale zastępują tradycyjne fiszki. Kolokacje to stale powtarzające się kombinacje słów występujące w swoim sąsiedztwie. Ich uwzględnienie pozwala m.in. określić, w jakim kontekście dany wyraz występuje najczęściej, lub wyszukać przykłady użycia wyrazu w określonym kontekście¹⁹.

Podsumowując, korpusy umożliwiają empiryczne badanie języka na podstawie ogromnej liczby przykładów jego rzeczywistego użycia. Mówiąc obrazowo, pozwalają wziąć „surowy” materiał językowy „pod mikroskop” i prześledzić funkcjonowanie interesujących nas elementów. Początki dziedziny znanej dziś jako językoznawstwo korpusowe sięgają lat 50. XX w., ale jej prawdziwy rozwój rozpoczął się wraz z gwałtownym wzrostem dostępności komputerów w latach 90. Dziś językoznawstwo korpusowe stanowi niezwykle prężną gałąź lingwistyki, wykorzystywaną do rozmaitych celów naukowych i praktycznych, jak np. tworzenie słowników, nauka języków obcych, tłumaczenia. W kontekście prawnym warto przykładowo wspomnieć międzynarodowy projekt badawczy Eurolect Observatory Project, którego celem jest m.in. analiza wpływu ustawodawstwa unijnego na język aktów prawnych krajów członkowskich i podniesienie językowego poziomu krajowych aktów implementujących dyrektywy unijne²⁰.

Zagadnienie wykorzystania korpusów językowych w praktyce prawniczej nie było jeszcze szerzej dyskutowane w polskiej nauce prawa²¹. W orzecznictwie kor-

¹⁹ Ibidem, s. 35–42.

²⁰ <https://www.unint.eu/en/research/research-projects/33-page/490-eurolect-observatory-project.html> [dostęp: 30.11.2020].

²¹ Do nielicznych wyjątków należą prace: E. Kubicka i in., *Wykorzystanie słowników w interpretacji prawniczej – implikacje praktyczne*, „Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej” 2015, nr 1, s. 25–50; A. Choduń, *Aspekty językowe derywacyjnej koncepcji wykładni prawa*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2018, s. 257–262, https://www.academia.edu/43896506/Aspekty_j%C4%99zykowe_derywacyjnej_koncepcji_wyk%C5%82adni_prawa [dostęp: 10.08.2020]; Z. Tobor, M. Zeifert, *Korpusy językowe jako narzędzie interpretacji prawa. Amerykańska teoria i praktyka*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2020, nr 4, s. 80–90.

pusy pojawiają się sporadycznie w sprawach z zakresu prawa własności intelektualnej i dóbr osobistych, jednak jak dotąd wyłącznie w opiniach biegłych językoznawców²² lub w argumentacji stron²³. Tymczasem w latach 2016–2020 ukazało się kilkadziesiąt amerykańskich publikacji poświęconych temu zagadnieniu. Matecznikiem ruchu zwanego *law and corpus linguistics* jest Brigham Young University w Provo (stan Utah), a jego czołowy przedstawiciel to Stephen C. Mouritsen. Zainteresowanie nauki prawa korpusami niewątpliwie wynika z faktu, że od kilku lat pojawiają się one w argumentacji amerykańskich sądów, w tym Sądu Najwyższego. Głównym propagatorem tego podejścia jest sędzia Sądu Najwyższego Stanu Utah Thomas Lee, autor licznych wspólnych publikacji z S.C. Mouritsenem²⁴.

3. Korpusy a interpretacja prawa

W tym miejscu warto dokonać przeglądu argumentów podnoszonych za wykorzystaniem korpusów do interpretacji prawa i przeciwko temu faktowi. Kwestia ta mocno spolaryzowała środowisko naukowe, a najbardziej zasadnicze obiekcje wyrażane są właśnie w kontekście prawa karnego. Rozpocznijmy od rekonstrukcji najważniejszych argumentów przemawiających *in generale* za wykorzystywaniem korpusów:

- 1) korpusy są zbiorami rzeczywistych wypowiedzi użytkowników danego języka, a zatem zawierają najbardziej wiarygodną informację o tzw. zwykłym znaczeniu (*ordinary meaning*) słów. Doktryna zwykłego znaczenia, stanowią-

²² Por. np. wyrok SA w Białymstoku z 26 czerwca 2015 r., I ACa 230/15, Lex nr 1765926: „Biegła wyjaśniła, iż podstawą sporządzania opinii z zakresu językoznawstwa jest tzw. »korpus języka polskiego«. Jest to zrównoważony tematycznie i gatunkowo zbiór tekstów polskich służących do zilustrowania użycia słów i ich znaczeń. Składa się z tekstów książek, czasopism, druków ulotnych i akcydensowych (np. reklam, instrukcji obsługi, regulaminów, ulotek wyborczych), stron internetowych oraz tekstów mówionych, stanowiąc autentyczny materiał językowy, na którego podstawie opisuje się znaczenia słów i konstrukcji. Na podstawie tego rodzaju bazy, biegła oceniła rozumienie słowa w przestrzeni komunikowania publicznego. Z tych przyczyn Sąd Apelacyjny, nie podziela zarzutu nieprzydatności opinii biegłej w przedmiotowej sprawie i naruszenia art. 233 § 1 k.p.c. przy jej ocenie”. Por. także: wyrok SA w Łodzi z 13 listopada 2014 r., I ACa 709/14, Lex nr 1554764; wyrok WSA w Warszawie z 19 marca 2019 r., VI SA/Wa 1895/18, Lex nr 2696759; wyrok SO w Warszawie z 22 sierpnia 2018 r., X Ka 721/18, Lex nr 2566284.

²³ Por. wyrok NSA z 16 października 2013 r., II GSK 937/12, Lex nr 1559063: „Uprawniony przecząc twierdzeniom wnioskodawcy podniósł natomiast, że nazwa [...] nie pojawia się w żadnym z ogólnych zbiorów leksykalnych współczesnego języka i nie jest odnotowywana przez korpus języka polskiego, w tym przez Korpus Języka Polskiego PWN. Wnioskodawca nie wykazał, by twierdzenia te były niezgodne ze stanem faktycznym”. Por. także: wyrok NSA z 30 maja 2019 r., II GSK 137/18, Lex nr 2690475.

²⁴ Przegląd dorobku amerykańskiej teorii prawa i praktyki prawniczej w zakresie zastosowania korpusów językowych znajdzie czytelnik w artykule: Z. Tobor, M. Zeifert, *Korpusy językowe...*

ca w przybliżeniu połączenie polskiej zasady pierwszeństwa wykładni językowej z zasadą domniemania języka ogólnego (powszechnego, potocznego), uważana jest w amerykańskiej kulturze prawnej za najbardziej fundamentalną dyrektywę wykładni²⁵;

- 2) korpusy wnoszą do dyskursu interpretacyjnego nieoceniony pierwiastek naukowy, sprawiają, że interpretacja prawa staje się przedsięwzięciem bardziej naukowym, przewidywalnym, weryfikowalnym i obiektywnym²⁶;
- 3) korpusy językowe są lepszym źródłem wiedzy o znaczeniu ogólnym niż intuicja językowa sędziego, która z natury jest subiektywna, ma charakter indywidualny i nie poddaje się weryfikacji²⁷;
- 4) korpusy językowe są lepszym źródłem wiedzy o znaczeniu ogólnym niż słowniki. Po pierwsze, zawierają „surowy” materiał językowy, niezapośredniczony przez subiektywne, merytoryczne i redakcyjne decyzje autora słownika²⁸. Po drugie, pozwalają w znacznie większym stopniu uwzględnić kontekst językowy wyrażenia²⁹. Po trzecie, mają większą szansę nadążać za dynamicznym rozwojem języka, wiążącym się z popularnością nowoczesnych form komunikacji międzyludzkiej³⁰.

Wypada też przedstawić najczęściej podnoszone argumenty przeciwko wykorzystaniu korpusów w interpretacji prawa:

- 1) korpusy, z uwagi na metodologię ich tworzenia, zawierają także niekonwencjonalne, metaforyczne, potoczne czy zwyczajnie niepoprawne użycia słów, które nie powinny mieć wpływu na decyzję interpretacyjną³¹;

²⁵ Por. B.G. Slocum, *Ordinary Meaning...*, *passim*. W dalszej części artykułu pojęcie *ordinary meaning* utożsamiamy z rodzimym pojęciem znaczenia ogólnego (powszechnego, potocznego). Jest to pewne uproszczenie, jednak w naszej ocenie dopuszczalne. Tak również m.in. A. Grabowski, *Siła argumentu...*, s. 359.

²⁶ S.C. Mouritsen, *Corpus Linguistics in Legal Interpretation. An Evolving Interpretative Framework*, „International Journal of Language & Law” 2017, vol. 6, s. 68, <https://doi.org/10.14762/jll.2017.067>; J.C. Phillips, J. Egbert, *Advancing Law and Corpus Linguistics: Importing Principles and Practices from Survey and Content Analysis Methodologies to Improve Corpus Design and Analysis*, „Brigham Young University Law Review” 2017, issue 6, s. 1589.

²⁷ S.C. Mouritsen, *The Dictionary Is Not a Fortress: Definitional Fallacies and a Corpus-Based Approach to Plain Meaning*, „Brigham Young University Law Review” 2010, issue 5, s. 1970.

²⁸ L.M. Solan, *Can Corpus Linguistics Help Make Originalism Scientific?*, „Yale Law Review” 2016, vol. 126, s. 62–63, <https://www.yalelawjournal.org/forum/can-corpus-linguistics-help-make-originalism-scientific> [dostęp: 1.12.2020].

²⁹ S. Gries, B.G. Slocum, *Ordinary Meaning and Corpus Linguistics*, „Brigham Young University Law Review” 2017, issue 6, 1417, <https://digitalcommons.law.byu.edu/lawreview/vol2017/iss6/7> [dostęp: 10.08.2020]. Warto wspomnieć, że na inherentną kontekstowość korpusów wskazują również wspomniani polscy autorzy, por. E. Kubicka i in., *Wykorzystanie słowników...*, s. 35.

³⁰ A. Wang, *Googling for Meaning: Statutory Interpretation in the Digital Age*, „The Yale Law Journal” 2016, vol. 125, 267, *passim*, <http://www.yalelawjournal.org/forum/googling-for-meaning-statutory-interpretation-in-the-digital-age> [dostęp: 10.08.2020].

³¹ J.S. Ehrett, *Against Corpus Linguistics*, „The Georgetown Law Journal Online” 2017, vol. 108, s. 62–65. Na kwestię tę zwraca również uwagę A. Choduń, *Aspekty językowe...*, s. 257–262.

- 2) korpusy nie stanowią wcale „surowego” materiału językowego, ponieważ są tworzone zgodnie z określoną metodologią, która wpływa na liczbę, rodzaj, wiek czy proporcje tekstów źródłowych, a te z kolei przekładają się na wyniki przyszłych analiz. Ostatecznie więc badania korpusowe narażone są na zarzut arbitralności tak samo, jak odwoływanie się do słowników³²;
- 3) analizy korpusowe mają charakter ilościowy, a nie jakościowy; tymczasem częstotliwość występowania danego słowa w określonym kontekście wynikać może z wielu różnych czynników i niekoniecznie odzwierciedla jego najbardziej podstawowe znaczenie³³;
- 4) przeprowadzenie analizy korpusowej jest trudne – wymaga nie tylko teoretycznej wiedzy lingwistycznej, ale także biegłości w posługiwaniu się specjalistycznym oprogramowaniem. Ani sędziowie, ani tym bardziej zwykli obywatele nie mają tego rodzaju kompetencji. Tymczasem wszelkie ewentualne błędy metodologiczne przekładają się na radykalne różnice w uzyskiwanych wynikach³⁴;
- 5) analiza korpusowa wypacza naturę interpretacji prawa, wprowadzając kryterium ilościowe zamiast jakościowego. Rola sędziów zostaje sprowadzona do liczenia wyników w wyszukiwarce, co umniejsza zarówno ich niezawisłość, jak i odpowiedzialność za podejmowane decyzje³⁵.

4. Korpusy a prawo karne

Wskazane zarzuty mają charakter uniwersalny. Rozmiary niniejszego opracowania stanowczo wykluczają możliwość ustosunkowania się do nich i zabrania głosu w ogólnej dyskusji na temat miejsca korpusów w interpretacji prawa. Należy jednak wskazać, że w literaturze formułuje się również argumenty, które odnoszą się do specyfiki prawa karnego³⁶. Przykładowo, w niedawno opublikowanym artykule pt. *Corpus Linguistics and the Criminal Law* Carissa B. Hessick podnosi dwa zasadnicze zarzuty dotyczące wykorzystywania korpusów w prawie karnym. Po pierwsze, językoznawstwo korpusowe narusza zasadę *fair notice*,

³² J.S. Ehrett, *Against Corpus...*, s. 65–68.

³³ D. Tankersley, *Beyond the Dictionary: Why SUA Spontaneous Judicial Use of Corpus Linguistics Is Not Appropriate for Statutory Interpretation*, SSRN Scholarly Paper, Social Science Research Network, Rochester, NY 2018, s. 668, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3117223>.

³⁴ J.S. Ehrett, *Against Corpus...*, s. 69; D. Tankersley, *Beyond the Dictionary...*, s. 667; C.B. Hessick, *Corpus Linguistics and the Criminal Law*, “Brigham Young University Law Review” 2017, issue 6, s. 1529.

³⁵ C.B. Hessick, *Corpus Linguistics...*, s. 1529.

³⁶ Ibidem; D. Ortner, *The Merciful Corpus: The Rule of Lenity, Ambiguity and Corpus Linguistics*, “Boston University Public Interest Law Journal” 2016, vol. 21, issue 1, s. 101–142, <https://doi.org/10.2139/ssrn.2576475>.

która stanowi „jedną z fundamentalnych zasad współczesnego prawa karnego”³⁷. Dzieje się tak dlatego, że przeprowadzenie analizy korpusowej dalece przekracza możliwości przeciętnego użytkownika języka, do którego ustawy karne są skierowane³⁸. Powoduje to, że ogół społeczeństwa nie może na podstawie korpusów określać znaczenia słów użytych w ustawie. „Skoro zatem ogół nie zna znaczenia słów użytych w ustawie karnej, ustawa taka nie daje wystarczającego ostrzeżenia (*fair notice*)”³⁹. Po drugie, korzystanie z korpusów stawia pod znakiem zapytania odpowiedzialność (*accountability*) sędziów za podejmowane rozstrzygnięcia⁴⁰. W świetle językoznawstwa korpusowego wykładnia prawa jawi się jako kwestia czysto empiryczna. Rola sędziów zostaje zatem sprowadzona do mechanicznego liczenia wyników w wyszukiwarce, względnie do lektury opinii biegłych językoznawców⁴¹.

Hessick odnosi się – rzecz oczywista – do amerykańskiej tradycji prawa karnego i wypracowanych przez nią pojęć. Zasada *fair notice* oznacza wymóg takiego sformułowania opisu czynu zabronionego przez ustawę, aby przeciętny obywatel mógł zrozumieć, jakie zachowanie jest zakazane⁴². Obejmuje to wymóg używania wyrażen językowych w ich powszechnym znaczeniu. Nie można bowiem od nikogo „wymagać, by – pod groźbą utraty życia, pozbawienia wolności lub własności – spekulował na temat znaczenia ustaw karnych”⁴³. Jak pisał słynny sędzia Oliver W. Holmes: „Jest rzeczą rozsądną, aby świat otrzymał uczciwe ostrzeżenie w języku, który będzie dla niego zrozumiały, w kwestii tego, co prawo zamierza uczynić, jeżeli określona linia zostanie przekroczona”⁴⁴.

Idea ta daje się łatwo odnieść do rodzimej kultury prawnej, gdzie analogiczną funkcję pełni zasada *nullum crimen sine lege certa*. Wskazuje się, że zasada ta (oraz jej warianty) „nakład[ą] na organ stosowania prawa zawężanie alternatyw znaczeniowych interpretowanego tekstu prawnego do znaczeń powszechnie używanych w języku etnicznym”⁴⁵. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego oznacza ona m.in., że „adresat normy prawnokarnej powinien być w stanie zrekonstruować, jedynie na podstawie określających ją przepisów, a więc z zastosowaniem wyłącznie językowych reguł wykładni, zasadnicze zna-

³⁷ C.B. Hessick, *Corpus Linguistics...*, s. 1514. Jeśli nie zaznaczono inaczej, tłumaczenia cytatów obcojęzycznych są naszego autorstwa – Z.T., M.Z.

³⁸ Ibidem, s. 1515–1516.

³⁹ Ibidem, s. 1516.

⁴⁰ Ibidem, s. 1516–1518.

⁴¹ Ibidem, s. 1518.

⁴² Th. Boutrous, B. Evanson, *The Enduring and Universal Principle of “Fair Notice”*, “Southern California Law Review” 2013, vol. 86, s. 195.

⁴³ *Lanzetta v. New Jersey*, 306 U.S. s. 453 (1939), cyt. za: Th. Boutrous, B. Evanson, *The Enduring and Universal...*, s. 199.

⁴⁴ *McBoyle v. United States*, 283 U.S. 25, 27 (1931).

⁴⁵ A. Kotowski, *Z problematyki metody interpretacji językowo-logicznej – uwagi na gruncie dekodowania znaczenia prawno-karnego*, Prok.i Pr 2015, nr 6, s. 129.

miona czynu zabronionego⁴⁶. Również w doktrynie nie budzi wątpliwości, że „przepisy prawa karnego powinny być więc jednoznaczne i jasne, zarówno dla organu stosującego normy prawnokarne, jak i dla każdego obywatela⁴⁷. Zasada *nullum crimen sine lege certa* „oznacza potrzebę ustalenia sensu danego wyrażenia przez analizę znaczenia poszczególnych słów, przy czym dość powszechnie uważa się, że – co do zasady – słowa te powinny być rozumiane tak, jak są one rozumiane w języku potocznym⁴⁸”.

Ze względu na zbieżność amerykańskiej i polskiej nauki prawa karnego w omówionym zakresie uznajemy, że sformułowane przez Hessick zarzuty warto rozważyć także na gruncie polskiej kultury prawnej. Przede wszystkim, opierają się one na założeniu, że korpusy stanowią konkurencję wobec intuicji użytkowników języka, w szczególności sędziów. Tymczasem, jak zostało powiedziane, korpusy są zbiorami wypowiedzi użytkowników języka, czyli wytworów tej właśnie intuicji. Nie stanowią konkurencji dla intuicji językowej, a raczej sposób na jej zweryfikowanie. Ponadto, wyniki analizy korpusowej nie przekładają się automatycznie na decyzję interpretacyjną, o rozstrzygnięciu sprawy nie wspominając. Korpus stanowi jedynie narzędzie interpretacyjne, którego rolą jest służyć sędziemu, a nie kierować jego poczynaniami⁴⁹. Zwolennicy używania korpusów w interpretacji wprost wskazują, że narzędzie to pozostaje neutralne względem przyjmowanej przez danego sędziego normatywnej teorii interpretacji⁵⁰. W szczególności nie wyklucza odwoływania się do innych źródeł ustalania znaczenia. Nie ma zatem przeszkód, by za pomocą analizy korpusowej ustalić, że najczęściej używanym znaczeniem danego słowa jest A, a następnie zdecydować, że na gruncie przepisu słowu temu należy mimo wszystko przypisać znaczenie B. Takie rozstrzygnięcie trzeba oczywiście należycie uzasadnić, w szczególności powołując się na określone względy pozajęzykowe. Jest to istotne zwłaszcza w procedurze karnej, która przewiduje możliwość zaskarżenia nie tylko zapadłego orzeczenia, ale też samego jego uzasadnienia, a nawet braku uzasadnienia określonego rozstrzygnięcia⁵¹. Jednocześnie pozostaje to w zgodzie z poglądem wyrażanym dość powszechnie w nauce prawa karnego i w orzecznictwie sądów karnych, wedle którego „zasada pierwszeństwa wykładni językowej nie oznacza, że w tym procesie wolno zignorować wykładnię systemową i funkcjonalną, a niekiedy także historyczną⁵²”.

⁴⁶ Wyrok TK z 19 lipca 2011 r., K 11/10, OTK ZU nr 6/A/2011, poz. 60.

⁴⁷ I. Urbaniak-Mastalerz, *Współczesny paradygmat...*, s. 1309.

⁴⁸ P. Hofmański, S. Zabłocki, *Wykładnia językowa...*

⁴⁹ D. Lowe, Ch. Potter, *Understanding Legislation: A Practical Guide to Statutory Interpretation*, Hart Publishing, Portland, Oregon 2018, s. 30.

⁵⁰ Th.R. Lee, S.C. Mouritsen, *The Corpus and the Critics*, “The University of Chicago Law Review” 2021, vol. 88, no. 2, s. 275–365, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3727504>.

⁵¹ Art. 425 ust. 2 k.p.k. Zwraca na to uwagę I. Urbaniak-Mastalerz (*Współczesny paradygmat...*, s. 1311).

⁵² Wyrok SN z 19 listopada 2008 r., V KK 74/08.

Nawet po oddaleniu zasadniczych zarzutów dotyczących stosowania korpusów w procesie interpretacji prawa karnego temat niniejszy jawi się nam jako niezwykle istotny. Charakterystyczne jest, że najgłośniejsze ze spraw, w których korpusy zostały faktycznie wykorzystane przy orzekaniu, to sprawy karne⁵³. Podobnie, sprawy najczęściej wybierane przez przedstawicieli doktryny jako przykłady do zaprezentowania analizy korpusowej to sprawy karne⁵⁴. *Prima facie* można dostrzec kilka powodów takiego stanu rzeczy. Po pierwsze, prawo karne jest tradycyjnym – by tak rzec – obiektem doświadczalnym filozofów i teoretyków prawa⁵⁵. Sprawy karne dają się zwykle łatwo opisać, często mają wymiar uniwersalny, odwołują się do podstawowych intuicji moralnych człowieka, pobudzają wyobraźnię. Po drugie, prawo karne najbardziej brutalnie ingeruje w sferę praw i wolności człowieka. Interpretacji prawa karnego stawia się zatem najwyższe wymagania (zakaz wykładni rozszerzającej, językowa granica wykładni itd.), które odpowiadać mają jego gwarancyjnej funkcji. Po trzecie, o czym była już mowa wcześniej, w prawie karnym najsilniej uzasadnione jest roszczenie do powszechnej zrozumiałości tekstu prawnego, co wyraża się m.in. w zasadzie określoności czynu zabronionego (*nullum crimen sine lege certa*)⁵⁶. Wskazane powody sprawiają, że dyskusja na temat analizy korpusowej w prawie karnym ma niejako paradygmatyczny charakter. Jeżeli uznamy, że korpusy nadają się do wykorzystania w procesie karnym, *a fortiori* skłonni będziemy dopuszczać korzystanie z nich w każdej innej dziedzinie prawa.

⁵³ Por. *Muscarello v. United States* 524 U.S. (1998); *United States v. Costello* 666 F.3d 1040 (7th Circuit 2012). Ściśle rzecz biorąc, w tych dwóch sprawach sędziowie przeprowadzili analizę innych elektronicznych baz danych (nie korpusów), ale sprawy te zgodnie uważane są za pionierskie dla omawianego zagadnienia. Właściwą analizę korpusową przeprowadzono m.in. w sprawach: *State v. Rasabout* 356 P.3d 1258, 1260 (Utah 2015); *People v. Harris* 885 N.W.2d 832, 838–839 (Michigan 2016). Por. na ten temat: Z. Tobor, M. Zeifert, *Korpusy językowe...*, s. 82–84.

⁵⁴ Jedną z takich spraw jest *Smith vs. United States* 08 U.S. 223 (1993). Por. m.in. S. Gries, B.G. Slocum, *Ordinary Meaning...*, s. 132–141; D. Ortner, *The Merciful Corpus...*, s. 26; L.M. Solan, T. Gales, *Corpus Linguistics as a Tool in Legal Interpretation*, “Brigham Young University Law Review” 2017, issue 6, s. 1353; D. Tankersley, *Beyond the Dictionary...*, s. 23. Przedmiotem analiz jest często również sprawa *United States v. Costello* 666 F.3d 1040 (7th Circuit 2012). Por. m.in. S. Gries, B.G. Slocum, *Ordinary Meaning...*, s. 126; Th.R. Lee, S.C. Mouritsen, *Judging Ordinary Meaning*, “The Yale Law Journal” 2017–2018, vol. 127, no. 4, s. 850, <https://doi.org/10.2139/ssrn.2937468>; J.S. Ehrett, *Against Corpus...*, s. 56.

⁵⁵ P. Wiatrowski, *Dyrektywy wykładni...*, s. XIV–XV.

⁵⁶ S. Tkacz, *Zasada nullum crimen sine lege jako źródło poszukiwania językowej granicy wykładni prawa karnego?*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2020, nr 2 (23), s. 83, <https://doi.org/10.36280/AFPiFS.2020.2.81>.

5. Przykładowe analizy korpusowe na użytek wykładni prawa

Jednym z pionierskich amerykańskich orzeczeń poruszających kwestię wykorzystania korpusów w wykładni prawa był wyrok w sprawie *Muscarello v. United States*⁵⁷. Dotyczył on znaczenia wyrażenia *carries a firearm* ('nosi broń palną') w kontekście popełnienia przestępstwa mającego związek z narkotykami. Spór odnosił się do tego, czy powszechne znaczenie tej frazy obejmuje przypadki przewożenia broni palnej w bagażniku samochodu. W uzasadnieniu zdania większości sędziego Stephen Breyer przeprowadził m.in. *quasi*-korpusową analizę dwóch elektronicznych baz danych. Polegała ona na wyszukaniu zdań, które zawierały słowa: *to carry* ('nosić'), *weapon* ('broń'), *vehicle* ('pojazd') i ich synonimy. W ocenie sędziego mniej więcej jedna trzecia uzyskanych wyników odnosiła się do przewożenia broni palnej w samochodzie, co ma sugerować, że takie właśnie jest powszechne znaczenie dyskutowanej frazy. Wyrok ten oraz zastosowana w nim metodologia badawcza były wielokrotnie krytykowane⁵⁸. Niektórzy autorzy zaprezentowali w tym przedmiocie własne analizy korpusowe⁵⁹.

Naszym celem nie jest omawianie argumentacji amerykańskiego Sądu Najwyższego, lecz przedstawienie własnej analizy korpusowej w analogicznym kontekście normatywnym i faktycznym. Ustawa o broni i amunicji penalizuje (jako wykroczenie) zachowanie osoby, która **nosi broń**, znajdując się w stanie po użyciu alkoholu, środka odurzającego lub substancji psychotropowych albo środka zastępczego⁶⁰. Zawarte w przepisie znamię czasownikowe *nosi* było przedmiotem licznych orzeczeń, zarówno sądów karnych, jak i administracyjnych (z uwagi na fakt, że ustawa formułuje tożsamą przesłankę cofnięcia pozwolenia na broń⁶¹). Często powtarzającym się stanem faktycznym jest sytuacja, w której nietrzeźwy sprawca przewozi rozładowaną i zabezpieczoną broń palną w bagażniku samochodu⁶². Sądy niejednokrotnie w orzeczeniach uznawały, że zachowanie takie wyczerpuje ustawowe znamię wykroczenia. Przykładowo, w jednym z orzeczeń wskazano, że „wyraz nosić jest wyrazem wieloznacznym. Słowniki języka pol-

⁵⁷ 524 U.S. (1998).

⁵⁸ L.M. Solan, T. Gales, *Corpus Linguistics...*, s. 1344–1348; S.C. Mouritsen, *The Dictionary Is Not...*, s. 1916; D. Ortner, *The Merciful Corpus...*, s. 132–135; D. Tankersley, *Beyond the Dictionary...*, s. 6–7.

⁵⁹ L.M. Solan, T. Gales, *Corpus Linguistics...*, s. 1344–1348; S.C. Mouritsen, *The Dictionary Is Not...*, s. 1946; N. Goldfarb, *A Lawyer's Introduction to Meaning in the Framework of Corpus Linguistics*, "Brigham Young University Law Review" 2017, issue 6, 1359, <https://digitalcommons.law.byu.edu/lawreview/vol2017/iss6/6> [dostęp: 10.08.2020].

⁶⁰ Art. 51 ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 955).

⁶¹ Art. 18 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 955).

⁶² Por. np. wyrok NSA z 6 września 2002 r., III SA 424/01, Lex nr 137853; wyrok NSA z 7 listopada 2003 r., III SA 3078/01, Lex 167176.

skiego podają wśród jego znaczeń, oprócz »trzymając coś w rękach, na plecach lub w inny sposób na sobie, chodzić z tym, czyniąc to długo i wielokrotnie, dźwigać« także i takie znaczenia jak »mieć, trzymać coś przy sobie, nie rozstawać się z czymś«⁶³. Względy systemowe i celowościowe sugerują, że adekwatne jest drugie z wymienionych znaczeń, które w ocenie sądu może obejmować również przewożenie broni w samochodzie.

Nasza intuicja językowa podpowiada, że opisane zachowanie nie jest *noszeniem*. Aby to zweryfikować, przeprowadziliśmy własną analizę korpusową. Skorzystaliśmy z Narodowego Korpusu Języka Polskiego⁶⁴. Korpus ten dostępny jest powszechnie pod adresem: <http://www.nkjp.pl/>. Liczy sobie ponad 1,5 mld słów, my natomiast korzystaliśmy z jego zrównoważonej (reprezentatywnej) wersji liczącej 250 mln słów. Twórcy korpusu oferują jego użytkownikom dwie wyszukiwarki, różniące się nieco funkcjami. Naszym wyborem była wyszukiwarka PELCRA⁶⁵. Wpisaliśmy w nią słowo kluczowe „nosi*”, które obejmuje różne formy fleksyjne czasownika *nosić*. Tak sformułowane polecenie dało nam przeszło 10 000 wyników (konkordancji), co stanowi liczbę wykluczającą możliwość zapoznania się ze wszystkimi⁶⁶. Lektura losowej próbki 100 konkordancji nie pozwoliła na odnalezienie choćby jednego przykładu, w którym sporny wyraz zostałby użyty w znaczeniu ‘przewozić w samochodzie’. Aby uzyskać bardziej przekonujące dane, skorzystaliśmy z zaawansowanych opcji wyszukiwarki PELCRA. Wprowadziliśmy mianowicie wymagane wyrazy kontekstowe: *samochód* i *pojazd*, w maksymalnym odstępnie 9 wyrazów od naszego słowa kluczowego⁶⁷. Lektura uzyskanych 255 wyników nie wykazała ani jednego przykładu, w którym czasownik *nosić* oznaczałby przewożenie czegoś w samochodzie⁶⁸.

Przeprowadzona analiza potwierdziła naszą intuicję językową. Czasownik *nosić* niewątpliwie jest wieloznaczny. Jednak znaczenie przypisane mu w cytowanym orzeczeniu w języku ogólnym zwyczajnie nie występuje. Nie oznacza to automatycznie, że dokonana przez sąd wykładnia jest błędna. Być może ważne względy pozajęzykowe przemawiały za odstępniem od językowego znaczenia przepisu. Dokonana przez prawodawcę nowelizacja, wprowadzająca definicję le-

⁶³ Wyrok NSA z 7 listopada 2003 r., III SA 3078/01, Lex 167176.

⁶⁴ Narodowy Korpus Języka Polskiego stworzony został przez Instytut Podstaw Informatyki PAN (koordynator), Instytut Języka Polskiego PAN, Wydawnictwo Naukowe PWN oraz Zakład Językoznawstwa Komputerowego i Korpusowego Uniwersytetu Łódzkiego jako projekt badawczy rozwojowy Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

⁶⁵ Dostępna pod adresem: www.nkjp.uni.lodz.pl.

⁶⁶ Lista uzyskanych przez nas wyników dostępna jest pod adresem: <https://nkjp.uni.lodz.pl/?q=yxqwoq9f>.

⁶⁷ Lista uzyskanych przez nas wyników dostępna jest pod adresem: <https://nkjp.uni.lodz.pl/?q=y3uepfuf>.

⁶⁸ Szczególnie pouczający jest przykład, w którym noszenie przy sobie broni i przechowywanie jej w samochodzie zostały ze sobą wyraźnie skonstrastowane: »jeden na siedmiu Amerykanów nosi przy sobie broń lub trzyma ją w samochodzie».

galną *noszenia broni*, zdaje się to potwierdzać⁶⁹. Istotne jest co innego. Omawiany przykład pokazuje dobitnie jedną z różnic pomiędzy słownikami a korpusem. Definicje słownikowe są często na tyle ogólne, enigmatyczne lub nieostre, że stają się dogodnym narzędziem manipulacji. Przykładowo, sąd może twierdzić, że definicja „mieć, trzymać coś przy sobie, nie rozstawać się z czymś” obejmuje przewożenie czegoś w bagażniku samochodu. Analiza korpusowa – nawet tak rudymenarna jak opisana – jest w stanie taką tezę przekonująco zweryfikować. Tym samym umożliwia uczciwe postawienie sprawy i – wbrew wspomnianym wcześniej zarzutom – sprzyja braniu przez sędziów odpowiedzialności za podjętą decyzję interpretacyjną. Czym innym jest bowiem zasłanianie się przez sąd enigmatyczną definicją słownikową i obstawanie przy prymacie wykładni językowej, czym innym zaś stwierdzenie, że dane znaczenie w języku ogólnym nie występuje, i przypisanie swoistego znaczenia prawnego na podstawie względów pozajęzykowych. Nie trzeba dodawać, że różnica ta jest szczególnie doniosła na gruncie prawa karnego, gdzie prymat metod językowych i zakaz wykładni rozszerzającej uważane są za fundamentalne zasady interpretacyjne⁷⁰.

Przyjrzyjmy się innemu przykładowi, który także – w nawiązaniu do wątków amerykańskich – dotyczy broni palnej. Na mocy art. 263 § 1 k.k. odpowiedzialności karnej podlega ten, kto bez wymaganego zezwolenia wyrabia broń palną albo amunicję lub nią handluje. Oskarżony został skazany przez sądy I i II instancji za czyn polegający na nabyciu na własne potrzeby bez zezwolenia sztucera myśliwskiego wraz z amunicją. Zdaniem sądów „dla zrealizowania znamienia »handluje« nie jest potrzebne, ażeby sprawca uprawiał działalność, proceder, którego przedmiotem jest broń lub amunicja. Pojedyncze transakcje bronią palną czy amunicją również odpowiadają znamieniu »handluje«. [...] Takie rozumienie powyższych pojęć odpowiada ich znaczeniu w języku potocznym”⁷¹. Sąd Najwyższy nie podzielił tego zapatrywania, a swoje wywoły także oparł na ustaleniu potocznego (powszechnego) znaczenia spornego czasownika. Cytując kilka różnych słowników, doszedł do wniosku, że dla uznania zachowania sprawcy za *handlowanie* wprawdzie nie jest istotna liczba transakcji, ale niezbędne jest wystąpienie łącznie elementu kupna i sprzedaży⁷².

⁶⁹ „W rozumieniu ustawy noszenie broni oznacza każdy sposób przemieszczania załadowanej broni przez osobę posiadającą broń” – art. 10 ust. 9 ustawy z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 955).

⁷⁰ R. Zawłocki, *O metodzie interpretacji...*, s. 93. Na marginesie można dodać, że sąd karny (tj. wydział grodzki w sądzie rejonowym) – oceniając ten sam stan faktyczny – uniewinnił obwinionego od zarzutu popełnienia wykroczenia z art. 51 ust. 2 pkt 4 ustawy, uznając najwyraźniej, że opisane zachowanie nie stanowiło *noszenia broni*, por. wyrok NSA z 7 listopada 2003 r., III SA 3078/01, Lex 167176.

⁷¹ Wyrok SN z 15 listopada 2002 r., II KKN 269/01, LEX nr 74451.

⁷² Ibidem.

Słowo *handel* – co wykazały niezbieżnie przywołane przez sąd definicje słownikowe – jest wieloznaczne i nieostre. Wskazówek co do jego znaczenia może ponownie dostarczyć analiza korpusowa. Polecenie „handluj*” wyświetla 2649 przykładów użycia słowa *handluje* i form pokrewnych⁷³. Lektura losowo wybranych 100 konkordancji nie pozwoliła odnaleźć ani jednego użycia, które odpowiadałoby znaczeniu nadanemu temu wyrazowi przez sądy I i II instancji (tzn. ‘zakup bez elementu sprzedaży’). Jeden przykład można odczytać niejako odwrotnie, tj. jako ‘sprzedaż bez elementu zakupu’, choć w grę wchodzi znaczenie dość metaforyczne⁷⁴. Przytłaczająca większość uzyskanych przykładów dotyczy działalności w jakimś stopniu zorganizowanej, nakierowanej na zysk, która obejmuje zarówno zakup, jak i sprzedaż produktów. Taka ograniczona analiza korpusowa nie wyklucza oczywiście, że słowo *handlować* można wiązać również ze znaczeniem ustalonym przez sądy I i II instancji. Dowodzi ona natomiast, że znaczenie przypisane temu wyrazowi przez Sąd Najwyższy jest nie tylko dopuszczalne, ale także powszechnie używane, czego o znaczeniu konkurencyjnym absolutnie nie da się powiedzieć.

Na zakończenie tego wątku artykułu konieczne jest odniesienie się do przyjętej przez nas metodologii badań. Mamy świadomość, że jest ona bardzo prymitywna. Nie wykorzystuje zaawansowanych narzędzi dostępnych w wyszukiwarce PELCRA, nie mówiąc już o żadnym specjalistycznym oprogramowaniu. Nasuwa się tu kilka uwag. Po pierwsze, metodologia badań korpusowych to obszerne zagadnienie, stanowczo wykraczające poza ramy niniejszego opracowania. Efektywne wykorzystanie korpusów nie jest sprawą łatwą. Wymaga „zadawania właściwych pytań, przeprowadzania właściwych wyszukiwań i wyciągania uzasadnionych wniosków zarówno z obecności, jak i nieobecności danych odpowiadających takiemu czy innemu sposobowi użycia słów”⁷⁵. Należy mieć świadomość, że analiza korpusowa składa się z wielu kroków, a każdy z nich cechuje wysoki stopień dyskrecjonalności, która wpływa na uzyskiwane wyniki⁷⁶. W tym miejscu pozostaje nam odesłać do wskazówek, zaleceń i modeli formułowanych w tym zakresie w literaturze amerykańskiej⁷⁷. Po drugie, bardzo

⁷³ Lista uzyskanych przez nas wyników dostępna jest pod adresem: <https://nkjp.uni.lodz.pl/?q=y4hrmmau>. Można zauważyć, że sposób sformułowania hasła wyszukiwania („handluj*”) nie obejmuje wszystkich form fleksyjnych przedmiotowego czasownika (np. *handlował*). Takie uproszczenie analizy wydaje nam się jednak uprawnione z uwagi na rozmiary i cel niniejszego opracowania.

⁷⁴ „Nigdy zresztą się nie stroniłem, natomiast to, co Pani powiedziała o tych karierach i tak dalej, to myślę, że rzeczywiście – próbowałem kilkakrotnie na rynkach, że tak powiem »rynkach« – chociaż bardzo nie lubię tego słowa – uważam to za dość obrzydliwe pojęcie, że się sztuką handluje, ale starałem się rzeczywiście gdzieś tam coś niecoś sprzedać”.

⁷⁵ L.M. Solan, T. Gales, *Corpus Linguistics...*, s. 1357.

⁷⁶ D. Tankersley, *Beyond the Dictionary...*, s. 667.

⁷⁷ S.C. Mouritsen, *Hard Cases and Hard Data: Assessing Corpus Linguistics as an Empirical Path to Plain Meaning*, “Columbia Science and Technology Law Review” 2011, vol. 13, no. 1,

interesująca wydaje nam się kwestia dopuszczalności powołania biegłego językoznawcy celem sporządzenia opinii w formie analizy korpusowej. Niektórzy autorzy uważają, że użycie korpusów powinno być zastrzeżone dla biegłych⁷⁸. Jeszcze inni skłonni są dopuszczać analizy korpusowe jedynie na wniosek strony postępowania⁷⁹. Kwestia ta wymaga z jednej strony należytego zrozumienia założeń i narzędzi językoznawstwa korpusowego, z drugiej zaś – relewantnych zagadnień procesowych. Ponownie, ramy niniejszego opracowania wykluczają możliwość sformułowania nawet wstępnych wniosków w tej materii. Po trzecie, pragniemy zwrócić uwagę na okoliczność, że dostęp do korpusów jest powszechny, a każdy etap analizy korpusowej jest jawny – można go prześledzić, zweryfikować, a w razie potrzeby nawet powtórzyć⁸⁰. Przykładowo, możliwe jest prześledzenie list wyników uzyskanych w przeprowadzonych powyżej badaniach (po wpisaniu w wyszukiwarkę internetową podanych adresów URL). Czytelnika nieusatysfakcjonowanego poziomem naszych analiz zachęcamy do skorzystania z tej możliwości i przeprowadzenia własnych.

6. Korpusy a ocena stanu faktycznego

Poza zagadnieniem interpretacji prawa korpusy mogą być wykorzystywane również do oceny językowych elementów stanu faktycznego. Chodzi o sytuacje, gdy wypowiedź językowa (ustna lub pisemna) może wyczerpać znamię czynu zabronionego, jak to ma miejsce m.in. przy przestępstwach groźby karalnej (art. 190 k.k.), zniesławienia (art. 212 k.k.), znieważenia (art. 216 k.k.) czy nawoływania do nienawiści (art. 256 k.k.). Liczbę i doniosłość tego typu przepisów można chyba uznać za cechę specyficzną prawa karnego – żadna inna dziedzina prawa nie wymaga od sądów tak uważnej analizy wypowiedzi przyszlých stron postępowania⁸¹. Zagadnienie to wydaje nam się tym bardziej doniosłe, że nieczęsto przykuwa uwagę teoretyków prawa.

Jako przykład posłużymy nam przestępstwo znieważenia. Odpowiedzialności karnej podlega ten, kto znieważa inną osobę w jej obecności albo choćby pod jej nieobecność, lecz publicznie lub w zamiarze, aby zniewaga do osoby tej

s. 190–201; L.M. Solan, T. Gales, *Corpus Linguistics...*, s. 1342–1356; N. Goldfarb, *A Lawyer's Introduction...*, s. 1397–1415; J.C. Phillips, J. Egbert, *Advancing Law...*, s. 1608–1618.

⁷⁸ S. Gries, B.G. Slocum, *Ordinary Meaning...*, s. 1470–1472; L.M. Solan, *Can Corpus...*, s. 1469 i n.

⁷⁹ D. Tankersley, *Beyond the Dictionary...*, s. 672 i n.

⁸⁰ S.C. Mouritsen, *Hard Cases...*, s. 201 i n.

⁸¹ Inną dziedziną prawa, w której językowe elementy stanu faktycznego odgrywają doniosłą rolę, jest prawo własności intelektualnej. Orzecznictwo sądów w tym zakresie obfituje w rozważania na temat treści, konotacji, oryginalności, a nawet etymologii wyrażeń używanych jako znaki towarowe, por. np. wyrok WSA w Warszawie z 12 listopada 2008 r., VI SA/Wa 1486/08.

dotarła⁸². Choć zniewaga może być wyrażona w dowolnej formie, najczęściej przyjmuje postać słowną⁸³. Wówczas przestępstwo zniewagi „polega na użyciu słów obelżywych lub sformułowaniu zarzutów obelżywych lub ośmieszających, postawionych w formie niezracjonalizowanej”⁸⁴. Sporych trudności nastęrcza zakwalifikowanie wypowiedzi sprawcy jako znieważającej, w szczególności rozgraniczenie pomiędzy wypowiedzią znieważającą a jedynie niekulturalną⁸⁵. W doktrynie ugruntowany jest pogląd, że należy brać pod uwagę kryteria obiektywne, takie jak „generalnie akceptowane normy obyczajowe”⁸⁶. Potwierdza to orzecznictwo Sądu Najwyższego: „O uznaniu określonych sformułowań za »znieważające« decydują w pierwszym rzędzie ogólnie przyjęte normy obyczajowe”⁸⁷. Rzecz jasna, pojęcie ogólnie przyjętych norm obyczajowych jest trudne do zweryfikowania. W praktyce przy ocenie, czy dana wypowiedź miała charakter zniewagi, sądy – podobnie jak w przypadku wykładni prawa – odwołują się do trzech źródeł: własnej intuicji językowej, słowników języka polskiego i opinii biegłych językoznawców. W wielu przypadkach intuicja językowa sędziego uznawana jest za wystarczające źródło wiedzy o znaczeniu słowa⁸⁸. Również w doktrynie zaleca się powściągliwość w wykorzystywaniu innych źródeł, albowiem „sąd w dziedzinie języka ogólnego ma niewątpliwie kompetencję i intuicję, którymi powinien się kierować”⁸⁹. Mimo to powszech-

⁸² Art. 216 § 1 k.k. Ponadto, znamię czasownikowe *znieważa* występuje w wielu innych przepisach, m.in. art. 133 k.k., art. 135 k.k., art. 136 § 3 i 4 k.k., art. 137 § 1 i 2 k.k., art. 226 k.k., art. 257 k.k., art. 347 k.k., art. 348 k.k., art. 350 k.k. Prowadzone powyżej wywody pozostają co do zasady aktualne w stosunku do wszystkich wymienionych przepisów.

⁸³ A. Marek, *Komentarz do art. 216*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Marek, wyd. V, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587269762/59907/marek-andrzej-kodeks-karny-komentarz-wyd-v?cm=URELATIONS> [dostęp: 19.01.2021].

⁸⁴ Postanowienie SN z 7 maja 2008 r., III KK 234/07, Biul.PK 2008, nr 10, poz. 33.

⁸⁵ I. Zgoliński, *W kwestii „granic” występkę znieważenia z art. 216 Kodeksu karnego*, „Ius Novum” 2013, nr 2, s. 49.

⁸⁶ J. Raglewski, *Komentarz do art. 216*, w: *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2, cz. 2: *Komentarz do art. 212–277d*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587746479/543919/wrobel-wlodzimierz-red-zoll-andrzej-red-kodeks-karny-czesc-szczegolna-tom-ii-czesc-ii-komentarz...?cm=URELATIONS> [dostęp: 19.01.2021]. Por. też wyrok SA w Lublinie z 6 czerwca 2011 r., II AKa 91/11, LEX nr 895936; I. Zgoliński, *W kwestii „granic”...*, s. 52.

⁸⁷ Postanowienie SN z dnia 7 maja 2008 r., III KK 234/07, Biul.PK 2008, nr 10, poz. 33.

⁸⁸ „Jakkolwiek bowiem określenie »[...]« nie jest, jak do tej pory, pojęciem słownikowym i jako takie można je zaliczać do kategorii tzw. nowomowy, to sytuacja ta w żadnym razie nie przekłada się na dwuznaczność czy nieuchwytność wynikającego stąd przekazu. Innymi słowy ani w świetle okoliczności sprawy ani też zasad doświadczenia życiowego, nie może być wątpliwości co do tego, że określenie używane jest wyłącznie jako werbalizujące krańcowo negatywne emocje” – wyrok SO w Białymstoku z 5 marca 2015 r., VIII Ka 938/14, LEX nr 1828749.

⁸⁹ P. Wiatrowski, *Dyrektywy wykładni...*, s. 85. Warto dodać, że autor w dalszej części tekstu zaleca mimo wszystko korzystanie ze słowników jako prowadzące do „zobiektywizowania procesu interpretacji” (ibidem, s. 92–93).

ne są odwołania do słowników⁹⁰. Zdarza się także, że w celu dokonania oceny znieważającego charakteru wypowiedzi powoływani są biegli językoznawcy⁹¹. Kwestia ta jest jednak kontrowersyjna. W wielu przypadkach sądy oddalają wnioski strony o powołanie biegłego w tym zakresie, wskazując, że nie ma potrzeby odwoływać się do wiedzy specjalistycznej: „[...] ustalenie znaczenia pojęcia »[...]« nie wymaga wiedzy specjalistycznej. Określenie to, nad czym niewątpliwie należy głęboko ubolewać, stało się do tego stopnia popularne, aby jego wydźwięk, czy też wymowa, nie nastroczały najmniejszych trudności»⁹².

W naszej ocenie korpusy mogą być przydatnym narzędziem w zakresie ustalania znieważającego charakteru wypowiedzi. Wynika to z dwóch czynników. Po pierwsze, jak wskazano, ocena taka powinna odwoływać się do kryteriów obiektywnych, takich jak ogólnie przyjęte normy obyczajowe. Pod tym względem korpusy zdają się mieć wyraźną przewagę nad słownikami. Te ostatnie bowiem stanowią efekt pracy badawczej określonych osób i – nawet pomimo zachowania rygorów metodologicznych podczas ich tworzenia – ostatecznie zawsze narażone są na zarzut pewnej arbitralności⁹³. Jak trafnie wskazuje się w doktrynie prawa karnego: „[...] określenia zawarte w słownikach języka polskiego stanowią opinie ich autorów»⁹⁴. Dodajmy, że prawnicy mają na ogół nikłą wiedzę o procesie powstawania słowników, ich rodzajach, różnicach w budowie definicji słownikowych itd., a sądowe odwołania do słowników bardzo rzadko opatrzone są jakimkolwiek uzasadnieniem co do wyboru danego słownika czy jednej z kilku zawartych w nim definicji danego słowa⁹⁵. Korpusy natomiast stanowią „surowy”, reprezentatywny materiał językowy, niezapośredniczony przez decyzje redaktora słownika. Oferują bez wątpienia wierniejszy obraz tego, jak dane słowo funkcjonuje w powszechnym użyciu, a w konsekwencji – jakie jest jego powszechnie przyjmowane znaczenie (znaczenia). Po drugie, wypowiedzi znie-

⁹⁰ „Słowa użyte przez oskarżonego są powszechnie znane, a ich znaczenie jednoznaczne. W zupełności dla opisanie ich wystarczające jest odwołanie się do popularnego Słownika Języka Polskiego pod redakcją prof. Mieczysława Szymczaka” – wyrok SA w Gdańsku z 30 stycznia 2002 r., II AKA 577/01, OSAG 2002, nr 1, poz. 6; „Najlepszym zobrazowaniem tej sytuacji jest odesłanie do Wielkiego słownika języka polskiego PWN, Wyd. I, Warszawa 2018 r., red. S. Dubisz, w którym rzeczowniki »chamstwo« i »cham« nie są przedstawiane jako określenia obraźliwe, lecz tylko jako potoczne i pospolite” – postanowienie SN z 29 listopada 2018 r., V KK 190/18, Lex nr 2586285; „Także definicja słownika internetowego sjp.pwn.pl wskazuje, że »[...]« to pogardliwie człowiek należący do rasy czarnej lub żółtej” – wyrok SO w Częstochowie z 17 stycznia 2018 r., II K 205/17, Lex nr 2581061.

⁹¹ Por. np. wyrok SO w Białymstoku z 22 sierpnia 2014 r., VIII Ka 293/14, Lex nr 1893594; wyrok SO w Warszawie z 22 sierpnia 2018 r., X Ka 721/18.

⁹² Wyrok SO w Białymstoku z 5 marca 2015 r., VIII Ka 938/14, Lex nr 1828749. Por. też: wyrok SO w Białymstoku z 5 marca 2015 r., VIII Ka 938/14, Lex nr 1828749; wyrok SA w Gdańsku z 30 stycznia 2002 r., II AKA 577/01, OSAG 2002, nr 1, poz. 6.

⁹³ S.C. Mouritsen, *The Dictionary Is Not...*, s. 1919–1946.

⁹⁴ P. Wiatrowski, *Dyrektywy wykładni...*, s. 85.

⁹⁵ Por. na ten temat: Z. Tobor, P. Żmigrodzki, A. Bielska-Brodziak, *Co każdy prawnik...*, s. 5 i n.

ważące bardzo często zawierają słownictwo wulgarne, potoczne, pochodzące z dialektów czy socjolektów (gwar regionalnych, slangów środowiskowych, żargonów zawodowych), jak również wyrażenia niepoprawne czy neologizmy. Słowa takie nie zawsze są ujmowane w słownikach⁹⁶. Tymczasem korpusy tworzone są z autentycznych wypowiedzi, bez ich cenzurowania czy poprawiania. Dzięki elektronicznej formie mają też możliwość stałej aktualizacji. Zawierają zatem także takie słowa, które z różnych powodów nie zasłużyły na definicję słownikową bądź jeszcze nie zdążyły się jej dorobić.

7. Przykładowa analiza korpusowa wyrażenia znieważającego

Przykładu dostarcza znana sprawa, w której sądy oceniały znieważający charakter rzeczownika „erotoman”. Słowem tym studentka określiła jednego ze swoich wykładowców na portalu internetowym przeznaczonym do oceniania wykładowców uczelni wyższych⁹⁷. Sąd Najwyższy uznał, że wypowiedź oskarżonej nie miała charakteru zniewagi. Decyzję swoją oparł m.in. na słownikowych definicjach wyrazu *erotoman*: „Określeniem znieważającym nie może być bowiem słowo »erotoman«, oznaczające w języku ogólnym »człowieka o chorobliwie wzmózonej pobudliwości płciowej lub o nienormalnie spotęgowanym zainteresowaniu dziedziną stosunków płciowych« [...]. Według innego ze słowników termin »erotoman« ma jednak w obiegu potocznym znaczenie żartobliwe i oznacza »kobieciarza«”⁹⁸. Nietrudno dostrzec, że dwie przytoczone przez sąd definicje istotnie się od siebie różnią. Czym innym będzie nazwanie wykładowcy „kobieciarzem”, czym innym zaś „człowiekiem o chorobliwie wzmózonej pobudliwości płciowej”. Jak trafnie wskazano, „z łatwością można bowiem wyobrazić sobie sytuacje, w których posłużenie się określeniem »erotoman« może zostać potraktowane jako stwierdzenie uchybiające godności osoby, której ono dotyczy”⁹⁹. W ocenie sądu kluczową rolę odegrał kontekst inkryminowanej wypowiedzi, który jednoznacznie wskazywał na jej żartobliwy charakter. Nie polemizujemy z tym stwierdzeniem. Uważamy jednak, że analiza korpusowa mogłaby dostarczyć wartościowego potwierdzenia znaczenia przyjętego przez sąd.

Po wpisaniu w wyszukiwarkę PELCRA dla Narodowego Korpusu Języka Polskiego hasła „erotoman*” otrzymaliśmy 238 wyników (konkordancji),

⁹⁶ Por. np. wyrok SR w Łukowie z 23 listopada 2015 r., II K 860/14, Lex nr 1951153.

⁹⁷ Postanowienie SN z 7 maja 2008 r., OII KK 234/07, Lex nr 444478.

⁹⁸ Postanowienie SN z 7 maja 2008 r., OII KK 234/07, Lex nr 444478.

⁹⁹ J. Raglewski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 7 maja 2008 r., III KK 234/07, Lex 2008*, <https://sip.lex.pl/#/publication/385968409/raglewski-janusz-glosa-do-postanowienia-sn-z-dnia-7-maja-2008-r-iii-kk-234-07?keyword=Glosa%20do%20postanowienia%20SN%20z%20dnia%207%20maja%202008%20r.,%20III%20KK%20234~2F07&cm=SFIRST> [dostęp: 19.01.2021].

tj. 238 zdań zawierających słowo *erotoman* w różnych formach fleksyjnych¹⁰⁰. Z uwagi na stosunkowo niewielką liczbę przykładów możliwa była ich lektura w całości. Nasunęło to następujące wnioski. Występują tu użycia nawiązujące do medycznego znaczenia erotomanii jako choroby, względnie rodzaju uzależnienia¹⁰¹. Takie przykłady stanowią jednak mniejszość. Zdarzają się użycia nacechowane wyraźnie pejoratywnie, w tym obraźliwe¹⁰². Należą one jednak do zupełnej rzadkości. Zdecydowaną większość przykładów stanowią wypowiedzi mniej lub bardziej humorystyczne¹⁰³. Obserwacje te potwierdza analiza kolokacji (współwystąpień) spornego wyrazu. Najczęstszym rzeczownikiem współwystępującym ze słowem *erotoman* jest wyraz *gawędziarz* (6 współwystąpień), co sugeruje znaczenie żartobliwe. Natomiast najczęściej współwystępującym przymiotnikiem jest wyraz *anonimowy* (7 współwystąpień), co wskazuje na znaczenie medyczne, dotyczy bowiem spotkań anonimowych erotomanów, tj. grupowych spotkań o charakterze terapeutycznym. Konkludując, przeprowadzona przez nas analiza korpusowa wyrazu *erotoman* potwierdza, że w języku polskim jest on najczęściej używany w kontekście żartobliwym, rzadziej medycznym, natomiast jedynie sporadycznie funkcjonuje jako określenie obraźliwe.

Przedstawiona analiza ma, ponownie, charakter bardzo podstawowy. Zараzem jednak jej przeprowadzenie nie przekracza możliwości przeciętnego użytkownika Internetu, a płynące z niej wnioski stanowią wartościowe potwierdzenie ustaleń sądu w omawianej sprawie. Nie widzimy przeszkód, by w toku postępowania karnego zasięgnąć opinii biegłego językoznawcy, który będzie w stanie przeprowadzić znacznie bardziej zniuansowaną analizę semantyczną danego wyrażenia. Jak zostało wskazane, sądy dość niechętnie odnoszą się do takiej możliwości. Jednak w naszym przekonaniu przeprowadzenie zaawansowanej analizy korpusowej bez wątplenia „wymaga wiadomości specjalnych” (art. 193 § 1 k.p.k.). Nie chodzi tu bowiem o dokonanie zwykłej introspekcji czy o skorzystanie z czyjejś „podwyższonej wrażliwości językowej”¹⁰⁴, lecz o dokonanie czasochłonnego badania ogromnej elektronicznej bazy danych, wykorzy-

¹⁰⁰ Lista uzyskanych przez nas wyników dostępna jest pod adresem: <https://nkjp.uni.lodz.pl/?q=y5h4nf3y>.

¹⁰¹ Np. „Erotomania, tak jak narkomania i alkoholizm, jest nałogiem, który można leczyć.”

¹⁰² Np. „Pedofil, erotoman, zboczeniec, drobny sutener”; „Gdybym robił tu zdjęcia, zarobiłbym krocie, sprzedając je twórcom stron internetowych dla erotomanów-zboczeńców”; „Powstała więc sytuacja, w której nikomu już nie chce się ustalać, czy godziwiej jest być eks-agentem czy pijakiem, przemytnikiem czy złodziejem, defraudantem czy erotomanem”.

¹⁰³ Np. „Erotomanka, co dwa miesiące przeżywała rozstrój nerwowy i wtedy wszyscy, kapitan i steward, oficerowie i marynarze, i ona sama, szukali na gwałt odpowiedniej partii”; „Dziewczyna szukała miłości. Trochę bez przekonania, ale szukała. Znalazła paru wariatów, erotomanów i nudziarzy”; „Nieźle walnięty, co? Erotoman i sęp na krótkie spódniczki”; „Pan równie dobrze jak ja wie, że ma to coś wspólnego z Freudem, a Freud, powiedzmy sobie szczerze, był to świntuch i erotoman”.

¹⁰⁴ Wyrok SN z 29 listopada 2016 r., I CSK 715/15, Lex nr 2186564.

stującego zaawansowane techniki, procedury oraz narzędzia lingwistyczne, informatyczne i statystyczne¹⁰⁵. Jednocześnie podkreślić należy, że wyniki analizy korpusowej – jakiegokolwiek by nie były – nie będą przekładały się bezpośrednio na kwestię odpowiedzialności karnej sprawcy czy nawet kwalifikacji prawnej inkryminowanego czynu. W pełni podzielamy stanowisko jednego z sądów, że „nie należy [...] utożsamiać stwierdzenia danych okoliczności, do czego niezbędne są wiadomości specjalne, którymi dysponują biegli, z prawnokarną oceną określonego zachowania sprawcy i ewentualnie jego skutków. To ostatnie jest bowiem domeną organu procesowego (sądu, prokuratora) rozpoznającego merytorycznie sprawę. [...] nie zachodzi prosta zależność pomiędzy stwierdzeniem, że dane słowo lub sformułowanie jest obraźliwe a ustaleniem, że jego autor wypełnił swoim zachowaniem znamię przestępstwa znieważenia”¹⁰⁶. Podsumowując, analiza korpusowa (zarówno ta dokonana przez organ procesowy, jak i przez biegłego językoznawcę) daje wgląd w rzeczywiste funkcjonowanie języka i pozwala określić np. powszechność użycia danego słowa w określonym kontekście. Waga ustalenia faktycznego w tym zakresie pozostaje natomiast w dalszym ciągu przedmiotem swobodnej oceny organu procesowego, zgodnie z ogólnymi zasadami procesu karnego.

8. Konkluzje

Korpusy nie są cudownym lekiem na prawnicze wątpliwości interpretacyjne. Nadają się do rozwiązania tylko niektórych problemów pojawiających się w praktyce interpretacyjnej¹⁰⁷. Posługiwanie się nimi jest czasochłonne, wymaga przyswojenia sporej dawki wiedzy lingwistycznej i informatycznej. Zarazem jednak oferują całkiem nowe narzędzie analizy znaczenia językowego. Mogą potwierdzić wnioski wyprowadzone przez sąd z innych źródeł wiedzy o znaczeniu powszechnym, takich jak własna intuicja językowa czy słowniki. Mogą również przekonująco podać je w wątpliwość. W naszej ocenie – wbrew poglądom wyrażanym w amerykańskiej nauce prawa – nie ma zasadniczych przeszkód, aby wykorzystać korpusy w postępowaniu karnym. Wręcz przeciwnie – to właśnie na gruncie prawa karnego takie narzędzie jest szczególnie potrzebne. Wynika to z funkcji gwarancyjnej tej gałęzi prawa i związanej z nią zasady *nullum crimen sine lege certa*. W stosunku do stosowanych dotąd metod wykładni językowej korpusy jawią się jako pożądany krok w kierunku empiryzmu i obiektywizmu¹⁰⁸.

¹⁰⁵ Por. B. Lewandowska-Tomaszczyk, *Podstawy językoznawstwa...*, s. 64–91.

¹⁰⁶ Wyrok SA w Lublinie z 6 czerwca 2011 r., II AKa 91/11, Lex nr 895936.

¹⁰⁷ S.C. Mouritsen, *Hard Cases...*, s. 204–205; L.M. Solan, T. Gales, *Corpus Linguistics...*, s. 1342.

¹⁰⁸ Th.R. Lee, S.C. Mouritsen, *Judging Ordinary...*, s. 71.

Nie trzeba dodawać, że rozważania zawarte w niniejszym artykule mają charakter wstępny. Zagadnienie wykorzystania korpusów w procesie stosowania prawa wymaga dalszych, pogłębionych badań. W tym miejscu warto wskazać kilka wyraźnie rysujących się wątków. Po pierwsze, za oceanem w dalszym ciągu trwa ożywiona debata na temat zasadności posługiwania się korpusami przez prawników. Prowadzona jest już nie tylko na łamach czasopism naukowych, lecz także – z zachowaniem wysokiego poziomu merytorycznego – na stronach internetowych¹⁰⁹. Rekonstrukcja argumentów wysuwanych w ramach tej debaty oraz ich staranna ocena, uwzględniająca warunki rodzimej kultury prawnej, są pilnym zadaniem, przed jakim stoi polska teoria prawa¹¹⁰. Po drugie, sporo uwagi wymaga opracowanie metodologii prawniczych badań korpusowych. Sprawy nie ułatwia fakt, że samo językoznawstwo korpusowe jest dyscypliną dosyć młodą i niedojrzałą metodologicznie¹¹¹. Również i to zadanie przypada teorii prawa, choć prawdopodobnie nie obejdzie się ona bez pomocy językoznawców. Po trzecie wreszcie, należy stworzyć szczegółowy model wykorzystania korpusów na gruncie prawa karnego. Musi on uwzględniać nie tylko kwestie ogólne, zarysowane w niniejszym artykule, lecz ponadto materialnoprawną i procesową specyfikę tej gałęzi prawa. Zadanie to z czasem podjąć powinni przedstawiciele nauki prawa karnego.

Bibliografia

- Bielska-Brodziak A., *Interpretacja tekstu prawnego na podstawie orzecznictwa podatkowego*, Wolters Kluwer, Warszawa 2009.
- Bielska-Brodziak A., Tkacz S., Tobor Z., *Kilka uwag o wykładni prawa karnego*, „Studia Prawnicze” 2009, nr 3, s. 109–144.
- Bielska-Brodziak A., Tobor Z., *Słowniki a interpretacja tekstów prawnych*, „Państwo i Prawo” 2007, nr 5, s. 20–33.
- Boutrous Th., Evanson B., *The Enduring and Universal Principle of “Fair Notice”*, “Southern California Law Review” 2013, vol. 86, s. 195–204.
- Choduń A., *Aspekty językowe derywacyjnej koncepcji wykładni prawa*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2018, https://www.academia.edu/43896506/Aspekty_j%C4%99zykowe_derywacyjnej_koncepcji_wyk%C5%82adni_prawa [dostęp: 10.08.2020].

¹⁰⁹ Por. <https://prawfsblawg.blogs.com/prawfsblawg/2017/09/corpus-linguistics-and-criminal-law.html>, <https://prawfsblawg.blogs.com/prawfsblawg/2017/09/more-on-corpus-linguistics-and-the-criminal-law.html>.

¹¹⁰ Wedle naszej najlepszej wiedzy stanowisko w tej kwestii wyrazili jak dotąd jedynie: A. Choduń, *Aspekty językowe...*, s. 257–262; Z. Tobor, M. Zeifert, *Korpusy językowe...*, s. 88–90. Co interesujące, wnioski sformułowane w przywołanych publikacjach *prima facie* jawią się jako zasadniczo odmienne.

¹¹¹ J.S. Ehrett, *Against Corpus...*, s. 71.

- Ehrett J.S., *Against Corpus Linguistics*, "The Georgetown Law Journal Online" 2017, vol. 108, s. 51–73.
- Goldfarb N., *A Lawyer's Introduction to Meaning in the Framework of Corpus Linguistics*, "Brigham Young University Law Review" 2017, issue 6, 1359, <https://digitalcommons.law.byu.edu/lawreview/vol2017/iss6/6> [dostęp: 10.08.2020].
- Grabowski A., *Siła argumentu interpretacyjnego z prawniczego domniemania języka (znaczenia) potocznego*, „Zagadnienia Naukoznawstwa” 2016, R. 52, nr 3 (209), s. 357–370.
- Gries S., Slocum B.G., *Ordinary Meaning and Corpus Linguistics*, "Brigham Young University Law Review" 2017, issue 6, 1417, <https://digitalcommons.law.byu.edu/lawreview/vol2017/iss6/7> [dostęp: 10.08.2020].
- Hessick C.B., *Corpus Linguistics and the Criminal Law*, "Brigham Young University Law Review" 2017, issue 6, s. 1503–1530.
- Hofmański P., Zabłocki S., *Wykładnia językowa*, w: *Elementy metodyki pracy sędziego w sprawach karnych*, red. P. Hofmański, S. Zabłocki, Wolters Kluwer, Warszawa 2011, <https://sip.lex.pl/#/monograph/369226932/92/hofmanski-piotr-zablocki-stanislaw-elementy-metodyki-pracy-sedziego-w-sprawach-karnych?keyword=pierwsze%C5%84stwo%20znaczenie%20potoczne&cm=SREST> [dostęp: 15.01.2021].
- Kotowski A., *Z problematyki metody interpretacji językowo-logicznej – uwagi na gruncie dekodowania znaczenia prawnego*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 6, s. 101–134.
- Kubicka E. i in., *Wykorzystanie słowników w interpretacji prawniczej – implikacje praktyczne*, „Kwartalnik Sądowy Apelacji Gdańskiej” 2015, nr 1, s. 25–50.
- Lee Th.R., Mouritsen S.C., *Judging Ordinary Meaning*, "The Yale Law Journal" 2017–2018, vol. 127, no. 4, s. 788–1105, <https://doi.org/10.2139/ssrn.2937468>.
- Lee Th.R., Mouritsen S.C., *The Corpus and the Critics*, "The University of Chicago Law Review" 2021, vol. 88, no. 2, s. 275–365, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3727504>.
- Lewandowska-Tomaszczyk B., *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2005.
- Lowe D., Potter Ch., *Understanding Legislation: A Practical Guide to Statutory Interpretation*, Hart Publishing, Portland, Oregon 2018.
- Marek A., *Komentarz do art. 216*, w: *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Marek, wyd. V, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587269762/59907/marek-andrzej-kodeks-karny-komentarz-wyd-v?cm=URELATIONS> [dostęp: 19.01.2021].
- Morawski L., *Wstęp do prawoznawstwa*, Dom Organizatora, Warszawa 2000.
- Mouritsen S.C., *Corpus Linguistics in Legal Interpretation. An Evolving Interpretative Framework*, "International Journal of Language & Law" 2017, vol. 6, s. 67–89, <https://doi.org/10.14762/jll.2017.067>.
- Mouritsen S.C., *Hard Cases and Hard Data: Assessing Corpus Linguistics as an Empirical Path to Plain Meaning*, "Columbia Science and Technology Law Review" 2011, vol. 13, no. 1, s. 156–205.
- Mouritsen S.C., *The Dictionary Is Not a Fortress: Definitional Fallacies and a Corpus-Based Approach to Plain Meaning*, "Brigham Young University Law Review" 2010, issue 5, s. 1915–1980.

- Ortner D., *The Merciful Corpus: The Rule of Lenity, Ambiguity and Corpus Linguistics*, “Boston University Public Interest Law Journal” 2016, vol. 21, issue 1, s. 101–142, <https://doi.org/10.2139/ssrn.2576475>.
- Phillips J.C., Egbert J., *Advancing Law and Corpus Linguistics: Importing Principles and Practices from Survey and Content Analysis Methodologies to Improve Corpus Design and Analysis*, “Brigham Young University Law Review” 2017, issue 6, s. 1589–1620.
- Raglewski J., *Glosa do postanowienia SN z dnia 7 maja 2008 r., III KK 234/07*, Lex, 2008, <https://sip.lex.pl/#/publication/385968409/raglewski-janusz-glosa-do-postanowienia-sn-z-dnia-7-maja-2008-r-iii-kk-234-07?keyword=Glosa%20do%20postanowienia%20SN%20z%20dnia%207%20maja%202008%20r.,%20III%20KK%20234~2F07&cm=SFIRST> [dostęp: 19.01.2021].
- Raglewski J., *Komentarz do art. 216, w: Kodeks karny. Część szczególna, t. 2, cz. 2: Komentarz do art. art. 212–277d*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, <https://sip.lex.pl/#/commentary/587746479/543919/wrobel-wlo-dzimirz-red-zoll-andrzej-red-kodeks-karny-czesc-szczegolna-tom-ii-czesc-ii-komentarz...?cm=URELATIONS> [dostęp: 19.01.2021].
- Slocum B.G., *Ordinary Meaning*, University of Chicago Press, Chicago–London 2016.
- Solan L.M., *Can Corpus Linguistics Help Make Originalism Scientific?*, “Yale Law Review” 2016, vol. 126, s. 57–64, <https://www.yalelawjournal.org/forum/can-corpus-linguistics-help-make-originalism-scientific> [dostęp: 1.12.2020].
- Solan L.M., Gales T., *Corpus Linguistics as a Tool in Legal Interpretation*, “Brigham Young University Law Review” 2017, issue 6, s. 1311–1357.
- Tankersley D., *Beyond the Dictionary: Why SUA Spontaneous Judicial Use of Corpus Linguistics Is Not Appropriate for Statutory Interpretation*, SSRN Scholarly Paper, Social Science Research Network, Rochester, NY 2018, <https://doi.org/10.2139/ssrn.3117223>.
- Tkacz S., *Zasada nullum crimen sine lege jako źródło poszukiwania językowej granicy wykładni prawa karnego?*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2020, nr 2 (23), s. 81–95, <https://doi.org/10.36280/AFPiFS.2020.2.81>.
- Tobor Z., Zeifert M., *Korpusy językowe jako narzędzie interpretacji prawa. Amerykańska teoria i praktyka*, „Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej” 2020, nr 4, s. 80–92.
- Tobor Z., Żmigrodzki P., Bielska-Brodziak A., *Co każdy prawnik o słownikach wiedzieć powinien*, „Przegląd Sądowy” 2008, nr 7–8, s. 79–95.
- Urbaniak-Mastalerz I., *Współczesny paradygmat wykładni prawa karnego*, „Monitor Prawniczy” 2015, nr 24, s. 1309–1318.
- Wang A., *Googling for Meaning: Statutory Interpretation in the Digital Age*, “The Yale Law Journal” 2016, vol. 125, 267, <http://www.yalelawjournal.org/forum/googling-for-meaning-statutory-interpretation-in-the-digital-age> [dostęp: 10.08.2020].
- Wiatrowski P., *Dyrektywy wykładni prawa karnego materialnego w judykaturze Sądu Najwyższego*, C.H.Beck, Warszawa 2013, <https://pzwł.pl/Dyrektywy-wykładni-prawa-karnego-materialnego-w-judykaturze-Sadu-Najwyższego,4901150,p.html> [dostęp: 24.11.2020].
- Wróblewski J., *Rozumienie prawa i jego wykładnia*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1990.

- Zawłocki R., *O metodzie interpretacji przepisów prawa karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2004, nr 4, s. 81–96.
- Zgoliński I., *W kwestii „granic” występkę znieważenia z art. 216 Kodeksu karnego*, „Ius Novum” 2013, nr 2, s. 48–57.
- Zieliński M., *Wykładnia prawa: zasady, reguły, wskazówki*, Wolters Kluwer, Warszawa 2012.

prof. dr hab. ZYGMUNT TOBOR

e-mail: zigmunt.tobor@us.edu.pl

Wieloletni kierownik Katedry Teorii i Filozofii Prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, Dziekan Wydziału w latach 2005–2012. Autor kilkudziesięciu publikacji, głównie z zakresu aksjologii i interpretacji prawa. Jego przyjacielem jest znaleziony piesek Teofil, nazwany tak na cześć Katedry.

Long-time head of the Department of Legal Theory and Philosophy of Law at the Faculty of Law and Administration, University of Silesia in Katowice, Dean of the Faculty in 2005–2012. Author of numerous publications, mainly in the field of axiology and interpretation of the law. He has a rescue dog friend Teofil, named after the Department (Teofil is a portmanteau of Teoria [Theory] and Filozofia [Philosophy]).

dr MATEUSZ ZEIFERT

e-mail: mateusz.zeifert@us.edu.pl

Adiunkt na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Autor monografii *Gramatyka przepisu jako przesłanka decyzji interpretacyjnej* (Katowice 2019), a także licznych artykułów poświęconych językowemu wymiarowi prawa.

Assistant Professor at the Faculty of Law and Administration, University of Silesia in Katowice. Author of the monograph *Gramatyka przepisu jako przesłanka decyzji interpretacyjnej* [The Grammar of a Provision as the Prerequisite of Interpretative Decision] published in 2019 by the University of Silesia in Katowice Press, and numerous articles on the linguistic dimension of law.

BRONISLAVA COUFALOVÁ

<https://orcid.org/0000-0003-1702-9574>

Palacký University Olomouc, Department of Criminal Law

Special case of temporary suspension of criminal prosecution (§ 159C and § 159D of the Criminal Procedure Code): an effective legal instrument in the fight against corruption or covert introduction of the institution of crown witness?

Szczególny przypadek tymczasowego zawieszenia postępowania karnego (§ 159C oraz § 159D Czeskiego kodeksu postępowania karnego): skuteczny instrument prawny w walce z korupcją czy zakamuflowane wprowadzenie instytucji świadka koronnego?

ABSTRACT: Corruption is one of the most dangerous phenomena of contemporary society. So it is no wonder that the legislator and the whole society are always looking for new ways to effectively combat such negative phenomena. However, corruption has one specific feature, which is high latency, compared to other forms of crime. Given that corruption is characterized by a high degree of latency, it is understandable that traditional means of criminal law are unable to ensure effective detection and prosecution of this type of crime. There is a relatively new procedural legal instrument in the fight against corruption in Section 159c and 159d of the Criminal Procedure Code. However, the question is whether this new provision is not merely a covert introduction of the institution of the crown witness into the Czech legal order.

KEYWORDS: crown witness, cooperating accused, corruption, criminal prosecution, suspension of criminal prosecution

ABSTRAKT: Korupcja to jedno z najniebezpieczniejszych zjawisk we współczesnym społeczeństwie. Nic więc dziwnego, że ustawodawca i całe społeczeństwo nieustannie poszukują nowych sposobów skutecznego zwalczania takich negatywnych zjawisk. Jednak korupcja ma jedną szczególną cechę, którą jest niski poziom wykrywalności w porównaniu z innymi formami przestępczości. Biorąc pod uwagę, że korupcja charakteryzuje się wysokim stopniem utajenia, zrozumiałe jest, że tradycyjne środki prawa karnego nie są w stanie zapewnić skutecznego wykrywania i ścigania tego typu przestępstw. Istnieje stosunkowo nowy proceduralny instrument prawny dotyczący zwalczania korupcji w art. 159c i 159d kodeksu postępowania karnego. Powstaje jednak pytanie, czy ten nowy przepis nie jest zakamuflowanym wprowadzeniem instytucji świadka koronnego do czeskiego porządku prawnego.

SŁOWA KLUCZE: świadek koronny, współpracujący oskarżony, korupcja, postępowanie karne, odroczenie postępowania karnego

1. Introduction

In a democratic legal order, it is essential to guarantee effective protection of not only the personal interests of the physical and legal persons, but also of the interests of the whole society. It is therefore not only a right, but also an obligation of the state to guarantee the protection of society against such a corrupt conduct. Certainly, the protection of individual interests is also ensured by such a procedure. The current criminal legislation responds to acts of corruption nature in both its substantive and procedural areas. The Criminal Code (Act No. 40/2019 Coll.) lays down the features of criminal offenses in several places, the specific feature of which is corruption. The title X of the Special Part of the Criminal Code regulates a separate volume, which contains three corruption offenses: accepting a bribe (§ 331), bribery (§ 332) and indirect bribery (§ 333). Other crimes of corruption character can be found for example in § 226 (2, 4, 5) or § 257 (2, 3) etc. However, in order for substantive criminal law not only to be a declaration of what is not allowed in society, but also to be effectively enforced, it is necessary to go hand in hand with procedural rules. Given that corruption is characterized by a high degree of latency, it is understandable that traditional means of criminal law are unable to ensure effective detection and prosecution of this type of crime. It is therefore necessary to adopt measures that will be able to effectively combat undesirable phenomena in society. However, it is always required that even when the state is struggling with these serious phenomena, the basic principles and ideas on which criminal law is based be observed.

For several years, the professional public has been arguing over whether an institution of the so-called crown witness can be capable of effectively contributing to the fight against the most serious forms of crime.¹ The intention to

¹ The institution of the Crown Witness is not unknown to many European legal systems (Italy, France, Poland, Belgium, Spain, etc.) in which it is regulated in different forms. It has

regulate the institution of the so-called crown witness was stated for the first time in a proposal initiated by the Ministry of the Interior and prepared in collaboration with the Ministry of Justice of 22 November 2002. According to this proposal, there was a new section inserted named ‚Proceedings against the offender in extraordinary cases‘. This provision was to regulate the institutions of temporary suspension of prosecution, suspension of prosecution, provisions on proceedings against the cooperating accused and temporary suspension of prosecution in connection with the offender who decided to cooperate with law enforcement authorities. In 2004, a bill was tabled by a group of deputies (Parliamentary Press no. 802), which, nevertheless, did not pass the legislative process. The next step in the attempt to introduce a crown witness was the factual intention of the Criminal Procedure Code of 2007. In January 2010, another proposal was re-submitted, as part of the Anti-Corruption Measures Act (the so-called anti-corruption package). The crown witness also appeared in the framework of the bill amending the Criminal Procedure Code (Parliamentary Press no. 99).

Hendrych’s Law Dictionary defines the term „crown witness“ as the perpetrator of an offense promised not to be prosecuted or to be slightly punished, if they testify to other accomplices by their testimony.”² Thus, it does not mean testimony crown witness in the sense of the medieval crown of evidence as the main and decisive evidence, which was the confession of the accused attained by torture, that is to say, by the use of tortures. Black’s Law Dictionary defines the term King’s (Queen’s) evidence as follows: ”if several persons are accused of a crime and one of them testifies against their own companions on the promise that she will be pardoned, then this testimony is accepted as royal or state.”³

So far, none of the efforts to introduce the crown witness has been successful. In the legal order of the Czech Republic, the provision of Section 178a of the Criminal Procedure Code only regulates the institution of the cooperating accused. Although the term *crown witness* may be encountered in the decision-making activities of the courts, in this case the term has a completely different meaning than the one based on the above definitions. The crown witness in the speech of the Constitutional Court of the Czech Republic, for example, should be considered the person who provided the testimony which was the main pillar of evidence for finding the guilt of the accused, for example Resolution No. 2350/11, Resolution No. 1387/10, Resolution No. 72/08.

The arguments against the adoption of the legislation of the crown witness include in particular:

become a traditional institution in Italy, where such a person is referred to as collaboratore; the pentiti designation may also be encountered. The crown witness legislation in the UK is based on the Serious Organized Crime and Police Act 2005. A person whose testimony is in accordance with the Act can be provided a so-called immunity from prosecution needed to clarify the crime.

² Hendrych D. et al., *Law Dictionary*, C. H. Beck, Praha 2001, p. 283.

³ Black H.C. et al., *Black’s Law Dictionary. Part II*, Victoria Publishing, Praha 1993, p. 802.

- adopting this institution will contribute to breaking the principles of legality and officiality, the principles governing criminal proceedings, namely in favor of the principle of opportunity;
- the question of how to prevent the accused from abusing this possibility of handling accounts between offenders;
- violation of the principle of equality of citizens guaranteed by Article 1 of the Charter of Fundamental Rights and Freedoms and the principle of equality of all parties pursuant to Article 37 (3) of the Charter on the ground that the crown witness is one of the accomplices who receives special privileges, directly from the authorities, while other accomplices are punished for the same conduct;
- the crown witness institution favors the party at the charge of the other party to the proceedings—the defense party.

The provision on the cooperating accused is a projection of several international standards into the Czech legal order (for example The Resolution of the Council of the European Union No. 497Y0111 (01) of 20 December 1996). This does not mean that the accused is not criminally liable at all, but it is an opportunity to reduce the level of this punishment.

2. Specific provisions on the temporary suspension of criminal prosecution

On 1 July 2016, an amendment to the Criminal Procedure Code implemented by Act No. 163/2016 Coll. came into effect. This amendment introduced the provisions of § 159c and § 159d of the Criminal Procedure Code regulating a special case of temporary suspension of criminal prosecution (§ 159c) and the subsequent decision on non-prosecution of a suspect (§ 159d).

What was the reason for the new legislation? The Criminal Code of 1961 (Act No. 140/1961 Coll.) has regulated a specific case of extinction of criminality for selected types of corruption since its adoption. Section 163 of the Criminal Code defined the conditions of effective regret, which resulted in the cessation of criminality of acts classified as bribery (Section 161) or indirect bribery (Section 162). However, this provision has not been taken over by the new Criminal Code (act No. 40/2009 Coll.), even in a modified form, and with effect from 1 January 2010 the conduct of providing or promising a bribe for which the offender asked became, without exception, a criminal offense. The reasons for this action by the legislature are summarized in a document of the Ministry of the Interior “Analysis of the Institute of Effective Regret in Corruption Cases”.⁴

⁴ Available at http://www.korupce.cz/assets/protikorupcni-strategie-vlady/na-leta-2011_2012/A2a---analiza-ze-dne-1--unora-2012---predlozeno-vlade.pdf.

The Czech Republic has been criticized several times for the existence of effective regret in bribery cases in the individual rounds of evaluation that the Group of States Against Corruption (GRECO) carried out, and therefore effective regret in bribery cases has been removed from the legislation or not taken over to the new Criminal Code. In short, international obligations require that the so-called effective regret be exercised only by the person who has been asked for the bribe and that he or she notify the law enforcement authorities before or immediately after granting the bribe and that the waiver blame must not be automatic, mandatory and complete without the control and judgment of the court. Furthermore, as requested by international organizations, a bribe should not be automatically returned to its provider. However, the legislation contained in Section 163 of the Criminal Code did not meet these requirements.

Moreover, it should be noted that the institution of effective regret has hardly been used in application practice. According to police statistics from 2002–2010 (it does not include statistics for the last quarter of 2010), the procedure under Section 163 of the Criminal Code was used by the police only in 6 cases out of a total of 924 detected offenses under Sections 162 and 163. Courts in the years 2005–2010 did not decide in any way. As regards the frequency of effective regret, it can be concluded that, at the time of its effectiveness, it was not a significant identifier of the termination of a known offender's criminal case. One of the reasons for the high latency of this type of infringement is that corruption is a phenomenon that is beneficial to both sides of the infringement. It is advantageous for those who apply for a bribe, but also for those who offer it. Both parties thereby obtain certain benefits which are the object of the conduct and therefore logically cannot have an interest in bringing the conduct to the attention of law enforcement authorities. However, there may be other reasons for the sporadic use of the aforementioned provision, such as the question of assessing the subjective aspect of a crime, etc.⁵

However, shortly after the adoption of the new legislation (the Criminal Code 2009), suggestions began to appear that the provisions on effective regret should be returned to the Criminal Code 1961.⁶ However, given the international obligations and the above-mentioned facts, which undoubtedly result from them

⁵ For more see: Gřivna T., *Effective remorse for corruption offenses*, in: *Days of Law 2011*, ed. J. Kotásek, Masaryk University, Brno 2012, p. 56–63.

⁶ Compare for example: *ibidem*; Kopecký J., *Corruption lacks a clause on effective remorse, a police officer said in Chamber of* [online]. iDnes.cz, 4. března 2014 [cit. 27. června 2018]. Available at https://zpravy.idnes.cz/u-stihani-korupce-chybi-ucinna-litost-postezoval-si-policista-p73-/domaci.aspx?c=A140304_125053_domaci_kop. Janoušková N., *Means of combating bribery de lege ferenda I.*, *The institute of effective remorse in the field of bribery* [online]. Právní prostor, 15. února 2016 [cit. 27. června 2018]. Available at <https://www.pravniprostor.cz/clanky/trestni-pravo/prostredky-boje-proti-uplatkarstvi-de-lege-ferenda-i-institut-ucinne-litosti-v-oblasti-uplatkarstvi>.

for the Czech Republic, it was necessary to look for other options to resolve the situation, since the legal situation after 1 January 2010 seemed unacceptable not only from the perspective of law enforcement authorities. Due to the fact that according to the current regulation, cases of passive and active corruption are criminal, the person who promises / gives a bribe just because he was asked for it by another person is not motivated to report such conduct (Explanatory Memorandum to Act No. 163/2016 Coll).

Thus, law enforcement authorities can get into evidence-based need. They will not be aware of such conduct at all, and corruption will all the more remain unpunished. In the absence of the possibility of favoring an active bribe, law enforcement authorities are in a disadvantaged position, since bribers, although they in some cases committed a crime solely through the abuse of the influence of the bribed, are not motivated to notify or cooperate with law enforcement authorities or cooperate with law enforcement authorities in criminal proceedings against the recipient of a bribe.

3. Legislation de lege lata

The text is as follows:

§ 159c

- (1) The police authority shall decide on the temporary suspension of criminal prosecution of a suspected criminal offense in insolvency proceedings pursuant to Section 226 (2), (4) or (5) of the Criminal Code, infringement of competition rules pursuant to Section 248 (1, letter e) (3) or (4) of the Criminal Code; plaits when awarding a public contract pursuant to Section 257 (1, letter b), (2) or (3) of the Criminal Code; plaits when public auction pursuant to Section 258 (1, letter b), (2) or (3) of the Penal Code, bribery under Section 332 of the Penal Code, indirect bribery under Section 333 (2) of the Penal Code or obstruction of justice under Section 347a (2) of the Penal Code, if the suspect has provided or promised benefit solely because he has been asked to do so, voluntarily and without undue delay, notify the public prosecutor or police authority, inform the police authority of the facts known to him of the crime of the person who applied for the bribe, property or other benefit, and undertakes to give a complete and truthful statement of facts in both the pre-trial and trial cases.

Decisions on temporary suspension of criminal prosecution under paragraph 1 shall not be possible if a bribe, property or other benefit was provided or promised in connection with the exercise of the authority of an official referred

to in § 334 par. a) to c) of the Criminal Code or an official referred to in § 334 par. d) of the Criminal Code, if it is an official holding office in a legal entity in which the foreign state has a decisive influence.

§ 159d

If the facts that preclude the decision to temporarily suspend the prosecution are not subsequently found and the suspect has fulfilled his obligations under Section 159c (1), the prosecutor decides not to prosecute, otherwise decides that the suspect has not met the conditions under Section 159c (1). A complaint having suspensive effect is admissible against this order.

A decision may be taken not to prosecute the suspect until the criminal prosecution of the person who applied for a bribe, property or other benefit of the suspect has been lawfully terminated, if the time limit for appeal has expired or the appeal has been decided and or after the case has been legally postponed or otherwise settled, if the person who applied for a bribe, property or other benefit of the suspect cannot be prosecuted.

The state prosecutor shall deliver the resolution on the non-prosecution of the suspect to the Supreme Public Prosecutor's Office as soon as it becomes final.

After the decision on failure to comply with the conditions pursuant to Section 159c (1) becomes final, the police authority shall immediately commence criminal prosecution.

Range of offenses to which the provisions of § 159c of the Criminal Procedure Code refer is exhaustively defined. These are a total of seven crimes whose common feature is a bribe, property or other benefit. Another common feature of these acts is the interest of society in impartial, selfless and orderly procurement of matters of general interest, resp. the proper exercise of the powers of officials.

The cumulative conditions of the application of § 159c of the Criminal Procedure Code are given below:

- a) the suspect provided or promised a bribe⁷, property or other benefit⁸ simply because s/he was asked to do so;

⁷ Pursuant to Section 334 (1) of the Criminal Code means an unjustified advantage consisting in direct property enrichment or other advantage which the bribed person receives or is supposed to receive or with the consent of another person, and to whom s/he is not entitled.

⁸ As used herein, property or other benefit means any benefit (arg. „Or other benefit“). It usually consists of direct property gains (eg money or benefits in kind), but it may also be of a different kind (mutual services, intercourse, obtaining a suitable and well-paid job, etc.) – see Šámal P. et al., *Criminal Code II*, 2. ed., C. H. Beck, Praha 2012, p. 2393.

- b) the suspect has notified the public prosecutor or the police authority of this fact voluntarily and without undue delay;
- c) the suspect has notified the police authority of facts known to her/him about the criminal activity of the person who applied for this bribe, property or other benefit;
- d) the suspect undertakes to give a complete and truthful statement of facts in both the pre-trial and trial proceedings.

The decision to suspend the prosecution pursuant to paragraph 1 may not be suspended:

- if a bribe, property or other benefit was provided or promised in connection with the exercise of the authority of an official referred to in § 334 par. a) to c) of the Criminal Code;
- if a bribe, property or other benefit was provided or promised in connection with the exercise of the authority of an official referred to in § 334 par. d) of the Criminal Code;
- in the case of an official holding a legal entity in which the foreign State has a decisive influence.

4. Compliance of Temporary Suspension of Criminal Prosecution under Section 159c and Section 159d of the Criminal Procedure Code with the basic principles of criminal proceedings

The notification of its own crime is the impulse to initiate criminal proceedings and subsequently the criminal prosecution. Therefore, if all the statutory conditions set out in Section 160 (1) of Criminal Procedure Code are met, the law enforcement authority should immediately decide to initiate criminal prosecution. The provisions of Section 2 (3) of Criminal Procedure Code require that the public prosecutor is obliged to prosecute all crimes of which s/he becomes aware unless the law or a promulgated international treaty binding on the Czech Republic requires otherwise (principle of legality). In the present case, therefore, there is generally an obligation to prosecute a person who informs the law enforcement authority of his or her unlawful conduct.

However, the current Criminal Procedure Code provides for a number of exceptions to the principle of legality (for example, the very wording of § 160 (3 and 4)). Furthermore, other exceptions in favor of the principle of opportunity are laid down, for example, in § 307, § 309, § 172 (2, letter c) etc.

It follows from the above that it is not possible to automatically take a negative stance on the new provisions of the Code of Criminal Procedure, pointing

out that the provision does not / will not be in line with the current guiding principles of the criminal process, which must be categorically insisted. It is necessary to look at the new institution from the point of view of its necessity in the legal order and hence the justifiable ground for breakthrough into the fundamental principles. It is therefore appropriate to ask whether Sections 159c and 159d of the Criminal Procedure Code constitute such a reason. Corruption is undoubtedly an undesirable phenomenon, the consequences of which disrupt the functioning of key areas of society, such as the economy, the global development, etc., and in the worst case scenario may also be a reason to cripple the functioning of a democratic legal order. There is therefore a need for legal instruments capable of effectively combating the phenomenon. There are two conflicts of interest. On the one hand, it is the state's interest in detecting criminal activities and the fair punishment of the perpetrators, on the other it is the interest in respecting the individual's fundamental rights, the principle of equality before the law, etc.

In the specific case, therefore, it is necessary to consider which of these interests to prioritize and for what reason. As mentioned above, corruption is an extremely undesirable phenomenon. Given the high latency of this type of behavior, it is evident that in most cases the law enforcement authorities are not aware of the crime at all, and, if they become aware, they often run into probative need. It would therefore be welcome if the actors of corruption acted to report the crime and testify. However, this necessarily implies that the persons concerned must be motivated to do so. But what can be a sufficient impulse for the person who committed the crime himself to report his actions, even knowing that his unlawful activity would never be detected? Moreover, by his „conscious” action, this person will no doubt lose the opportunity to achieve what was inherent in the corrupt „pact”. Last but not least, in order to benefit from the law enforcement authorities, he must testify to the other party's criminal offenses. The above-mentioned impacts must be effectively compensated by the state. The question, however, is what the sufficient motive for offenders is if we ignore such motives as revenge. Undoubtedly, this impulse can be a promise that the person will not be exposed to the criminal consequences of his or her unlawful conduct. However, this also implies that the legal conditions for action by law enforcement authorities should be set so that they do not cause concern to the perpetrator as to whether they actually benefit from impunity from the state and, on the other hand, the state must also be sure that it provides the benefit in exchange for obtaining relevant and valuable information to facilitate the detection and punishment of the perpetrators.

However, if we come to such a conclusion, we are de facto dealing with the possibility of legal constituting of the institution of the crown witness, which has been rejected in the Czech legal environment for many reasons in the long term. A characteristic feature of the crown witness institution is the promise of im-

punishment for active cooperation with law enforcement authorities, which, however, has always been and is associated with assistance to detect and punish more serious forms of crime. The provision of a cooperating accused also requires that there must be a criminal proceeding for serious crime (Section 178a of the Criminal Procedure Code).⁹

The newly formed institutions fundamentally breaking the constant principles of the criminal process must always be justified by their necessity, when the public interest in detecting and punishing the offense outweighs the interest of the individual.

Bribery under Section 332/1 of the Criminal Code is an offense, under Section 332/2 it is a crime. Indirect bribery offense, according to Criminal Code, Section 333 of the Code, is an offense in both of its paragraphs. The offense of machinations in insolvency proceedings is an offense in paragraphs 2 and 4, only in paragraph 5 it is a crime. Breach of regulations on rules of economic competition is an offense in paragraphs 1a and 3, the offense is only the conduct referred to in paragraph 4. The criminal offense of public auction is a violation in paragraph 1, and then it is a crime. The offense of obstructing justice under Section 347a (2) is an offense.

With the current wording of § 159c of the Criminal Procedure Code it is therefore clear that the legislator has linked the promise of impunity to cases of less serious type. Moreover, there is no doubt that the corruption in question does not necessarily have to be linked to organized crime, which always goes hand in hand with the efforts to establish a witness institution. However, the legislature does not make this distinction and provides the same benefit to offenders who are not 'unorganized' as well as to offenders acting in an organized manner. This phenomenon, where non-standard procedures are used to detect ordinary crime, is completely undesirable and unacceptable when the same process cannot be used, for example, in the context of serious organized drug crime, violent crime, etc. I believe that streamlining the procedures for detecting corruption cannot justify the promise of impunity for the perpetrators of these crimes. The adoption of § 159c and § 159d of the Criminal Procedure Code created a significantly unequal position among the perpetrators of selected types of corruption and other perpetrators, often serious organized crime, who, despite active cooperation with law enforcement authorities and knowing that they may put themselves or their loved ones at risk, cannot achieve impunity for their actions. The benefits that the legislature offers to cooperating defendants cannot stand comparison with the promise of impunity.¹⁰

⁹ In its original form, however, it had to be a particularly serious crime. This condition was amended by Act No. 193/2012 Coll.

¹⁰ § 41 let. m) of the Criminal Code – mitigating circumstance, § 46 (2) of the Criminal Code – abandonment of punishment, § 58 (4) of the Criminal Code – extraordinary reduction of imprisonment.

However, the temporary postponement of the prosecution cannot succeed even in comparison with other conditions. Pursuant to § 159c (1) of the Criminal Procedure Code the suspect is obliged, inter alia, to inform the police authority of facts known to him about the criminal activity of the person who applied for this bribe, property or other benefit, and to undertake to give a complete and truthful testimony of these facts. Pursuant to Section 178a (1) of the Criminal Procedure Code the prosecutor in the indictment can identify the accused as cooperating if the accused informs the prosecutor of facts that are capable of significantly contributing to the investigation of the crime committed by members of the organized group in conjunction with the organized group or in favor of the organized criminal group and promises to give a complete and truthful statement about these facts in the pretrial proceedings and in the proceedings before the court.

Impunity is offered to those who „only“ report facts known to them about the crime of the other party to the corruption pact, and the cooperating accused wants his testimony to contain facts capable of significantly contributing to the elucidation of the crime. The demands placed on the suspect, on the one hand, and the accused on the other, are incomparable in terms of quality and relevance to the further progress of the law enforcement authorities, which confirms me again in the resolution that this institution has no place in the criminal trial.

5. Act No. 287/2018 Coll.

On 1 February 2019 the amendment to the Criminal Procedure Code came into effect. The aim was to increase the motivation of entities to report cases of passive corruption. The existing legislation (the legal status from 1 July 2016) was beneficial only for those who promised a bribe after being asked to do so by another person. However, this was not the case for those who, when applying for a bribe by the other person, were on time and provided a bribe and immediately made this announcement.

The afore-mentioned amendment thus extended the use of Section 159c of the Criminal Procedure Code to persons who not only promised to provide a bribe, property or other benefits, but also to those who have already committed the crime. If I have concluded above that the provision in question is not justified, I must take the same position on the amendment adopted. It is just another step to enable the practice of unjustifiably opening the notional scissors between the perpetrators of corruption and the perpetrators of other crimes.

In addition, the amendment also extended the range of offenses for which the application of § 159c of the Criminal Procedure Code is possible – new § 347a (2) of the Criminal Code, i.e. the crime of obstructing justice, which is also corrupt.

6. Conclusion

Corruption is undoubtedly one of the most dangerous phenomena of contemporary society. So it is no wonder that the legislator and the whole society are always looking for new ways to effectively combat such negative phenomena, and how to prevent them or to penalize those who commit the infringement. However, corruption has one specific feature, which is high latency, compared to other forms of crime. This is due to its nature, because corruption is beneficial for both parties, and so law enforcement agencies often do not even know about the situation and if they do, they do not have people willing to give a testimony and cooperate on the given behavior. One possible way, therefore, is to modify such legal institutions and procedures that offer certain benefits to criminals in exchange for their willingness to cooperate.

The provisions of § 159c and subsequently § 159d of the Criminal Procedure Code seem to be this motivating element of the current legislation. Although it may seem at first glance that the legislature has found an effective legal instrument for combating corruption, it is also necessary to look at the legislation in terms of the basic principles and principles on which the Czech criminal process is built. However, we must then necessarily conclude that the provisions in question are capable of assisting law enforcement authorities in detecting and clarifying corruption offenses, but they are not coherent with existing ideas, which are a pillar of the current criminal process. This inconsistency cannot be justified by the need to deal with manifestations of corruption in contemporary society either. It is not possible to give up the basal foundations of the legislation solely on the basis of the fact that the company does not have and does not know better means and ways. In addition, it should be recalled that this is 'only' corruption, as opposed to more serious forms of crime whose detection cannot be followed by the procedure outlined above.

When we look at the statistics, we find that the offenses at issue in this institution are rather the exception in terms of the final convictions of their perpetrators. In 2010–2018, for example, there was no final conviction for a criminal offense under Section 226 of the Criminal Code, while 31 persons were lawfully convicted for a crime under Section 248 of the Criminal Code. Most often in this period the court convicted the perpetrators of the crime of bribery (for example only in 2014 there were 101 convicted natural persons). The criminal offense of bribery is an exception in the given list of offenses also in the sense that it is the only offense for which a legal person was also convicted of a final judgment (in 2016 there were two convictions, in 2017 – one conviction). The low numbers of persons convicted of corrupt conduct are undoubtedly due to the high latency of this type of conduct, but even this fact, in my opinion, cannot lead the legislature to take non-systemic measures. Moreover, it should be noted that the damage to the case in the present situation does not lead to

official police statistics on the use of § 159c of the Criminal Procedure Code. The Supreme Public Prosecutor's Office has not registered any case of the use of the provisions of Section 159d of the Criminal Procedure Code. This fact, however, has no relevant informative value in terms of meeting its conditions and the duration of its effectiveness.

In conclusion, it can be summarized that the provision on the temporary suspension of criminal prosecution under § 159c and § 159d of the Criminal Procedure Code is not in line with the existing basic principles of criminal proceedings and this fact is not justified by the need to effectively penalize corruption. Moreover, in my opinion, this is a covert introduction of the institution of the crown witness, which has been rejected for a long time for the reasons discussed above.

Bibliography

- Black H.C. et al., *Black's Law Dictionary. Part II*, Victoria Publishing, Praha 1993.
- Grivna T., *Effective remorse for corruption offenses*, in: *Days of Law 2011*, ed. J. Kotásek, Masaryk University, Brno 2012, p. 56–63.
- Hendrych D. et al., *Law Dictionary*, C. H. Beck, Praha 2001.
- http://www.korupce.cz/assets/protikorupcni-strategie-vlady/na-leta-2011_2012/A2a---analyza-ze-dne-1--unora-2012---predlozeno-vlade.pdf.
- <https://www.pravniprostor.cz/clanky/trestni-pravo/prostredky-boje-proti-uplatkarstvi-de-lege-ferenda-i-institut-ucinne-litosti-v-oblasti-uplatkarstvi>.
- https://zpravy.idnes.cz/u-stihani-korupce-chybi-ucinna-litost-postezoval-si-policista-p73-/domaci.aspx?c=A140304_125053_domaci_kop.
- Šámal P. et al., *Criminal Code II*, 2. ed., C. H. Beck, Praha 2012.

JUDr. BRONISLAVA COUFALOVÁ, Ph.D.

e-mail: brislava.coufalova@upol.cz

Bronislava Coufalová od 2005 roku pracuje w Katedrze Prawa Karnego Wydziału Prawa w Ołomuńcu. Specjalizuje się w zagadnieniach przestępczości zorganizowanej i przestępczości nieletnich.

Bronislava Coufalová has been working at the Department of Criminal Law of the Faculty of Law in Olomouc from 2005. She specializes in organized crime and juvenile delinquency issues.

DOMINIKA BEK

<https://orcid.org/0000-0003-4560-808X>

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Nauk Prawnych

OLGA SITARZ

<https://orcid.org/0000-0002-2075-3507>

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Nauk Prawnych

ANNA JAWORSKA-WIELOCH

<https://orcid.org/0000-0002-1209-4433>

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Nauk Prawnych

Gdy azyl staje się więzieniem – przeciwdziałanie przemocy domowej w warunkach kwarantanny i izolacji

When a home turns into a prison – combating domestic violence in conditions of quarantine and isolation

ABSTRAKT: Jednym z podstawowych środków przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się wielu chorób zakaźnych jest zachowanie dystansu wobec innych osób. Nie jest więc przypadkiem, że w dobie pandemii COVID-19 polski ustawodawca sięgnął po takie rozwiązania, jak: izolacja domowa chorych, kwarantanna osób mających kontakt z zarażonymi, ograniczenia w działalności instytucji skupiających wiele osób. Po podobne metody sięgano w innych krajach. Jednym z dramatyczniejszych skutków ubocznych zakazu opuszczania mieszkania jest narażenie osób odizolowanych na przemoc ze strony domowników. Równoczesne wstrzymanie aktywności instytucji pomocowych sprawia, że ofierze dużo trudniej uzyskać wsparcie. Tekst podejmuje problem prawnych i faktycznych środków przeciwdziałania przemocy domowej w warunkach separacji. Autorki poddają analizie polskie regulacje prawne – zarówno te wprowadzone na potrzeby przeciwdziałania przemocy w rodzinie, jak i te szczególne, związane ze zwalczaniem wirusa. Poszukują odpowiedzi na pytanie, jakie środki okazują się skuteczne w walce z przemocą domową w ekstremalnym czasie pandemii. Dostrzegają jednak, że doświadczenia tego okresu mogą podnieść poziom ochrony ofiar przemocy w każdym czasie.

SŁOWA KLUCZOWE: przemoc domowa/przemoc w rodzinie, pandemia, COVID-19, kwarantanna, izolacja

ABSTRACT: One of the basic measures to prevent the spread of many infectious diseases is to distance oneself from other people. It is therefore no coincidence that in the time of the COVID-19 pandemic, the Polish legislator has resorted to such solutions as home isolation of patients, quarantine of people who have come into contact with the infected, and restrictions on the activities of institutions gathering many people. Similar methods were used in other countries. One of the more dramatic side effects of the ban on leaving home is the exposure of isolated people to violence in the household. The simultaneous suspension of the activity of aid institutions makes it much more difficult for the victim to obtain support. The text deals with the problem of legal and factual measures to counteract domestic violence in conditions of separation. The authors analyze Polish legal regulations, both those introduced for the purpose of counteracting domestic violence and those specifically, related to combating the virus. They are looking for answers to the question of what measures are effective in combating domestic violence in the extreme time of the pandemic. They recognize, however, that the experiences from this period can increase the level of protection of victims of violence at all times.

KEYWORDS: domestic violence, pandemic, COVID-19, quarantine, isolation

1. Wprowadzenie

Gdy mówimy „dom”, mamy zwykle na myśli nie tylko budynek lub mieszkanie, ale także domowników, rodzinę, która w nim mieszka¹. Dom jest tym miejscem, w którym każdy chciałby czuć się bezpiecznie. Z tej perspektywy związane z przeciwdziałaniem epidemii praca i nauka zdalne, kwarantanna lub izolacja domowa nie wydają się najgorszymi rozwiązaniami. Choć wymagają zawieszenia wielu dotychczasowych aktywności, to – o ile izolacji nie towarzyszą dolegliwe objawy chorobowe i problemy ekonomiczne – pozwalają na owocne wykorzystanie czasu spędzonego w domu, często z bliskimi. Sytuacja zmienia się dramatycznie, gdy jeden lub kilku domowników stanowi zagrożenie dla pozostałych. Środek, który ma za zadanie chronić zdrowie publiczne, może równocześnie narażać bezpieczeństwo jednostek i utrudniać poszukiwanie pomocy. Także ograniczenia dotyczące działalności różnych instytucji państwowych i organizacji pozarządowych mogą dodatkowo zmniejszyć dostępność form wsparcia dla ofiar.

Zwrócić trzeba przy tym uwagę na dwoistość społecznej natury środków przedsięwziętych w celu powstrzymania szerzenia się patogenu. Separacja może mieć dwojaki charakter – domowy lub „społeczny”. Separacja domowa to *de facto* dwie postaci izolowania członków danej rodziny (czy osób zamieszkujących wspólnie) – izolacja domowa przewidywana w sytuacjach, gdy chory, zarażony wirusem COVID-19, nie wymaga hospitalizacji, oraz kwarantanna domowa przeznaczona dla osób, które miały kontakt z zainfekowanym. W czasie takiej indywidualnej separacji osoba jej poddana nie może opuszczać miejsca swojego

¹ Por. *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/dom.html> [dostęp: 30.12.2020].

zamieszkania, nawet w celu zrobienia zakupów czy wyjścia z psem. Oprócz indywidualnych środków w czasie dużego wzrostu liczby zakażeń wprowadza się powszechne ograniczenia aktywności ludzkiej – zamyka się restauracje i kluby, baseny i siłownie, punkty usługowe, sklepy, szkoły i uczelnie, zakłady pracy, ogranicza działalność urzędów, a w skrajnych sytuacjach wprowadza się tzw. godzinę policyjną, czyli całkowity zakaz opuszczania domów i mieszkań (poza ściśle określonymi sytuacjami życiowymi). Potocznie ten stan nazywany jest lockdownem, my będziemy używać pojęcia „kwarantanna społeczna”. Pamiętać należy, że zakres ograniczeń miał i ma charakter bardzo dynamiczny – zmienia się w czasie i w przestrzeni (obejmuje różne kraje w różnym stopniu, czasem część danego państwa – wprowadzenie stref). Można też odnieść wrażenie, że ograniczenia bywają wprowadzane w sposób nieprzemyślany i mogą być wykorzystywane w sposób instrumentalny w celach innych niż samo przeciwdziałanie pandemii.

Otwierając niniejszy tekst, stawiamy hipotezę, że stosowanie różnych form separacji ma wpływ na wzrost poziomu przemocy w rodzinie. Postaramy się ją zweryfikować, sięgając po dostępne informacje, statystyki i badania. Głównym celem artykułu czynimy jednak analizę stanu prawnego i faktycznego pod kątem metod i środków przeciwdziałania przemocy domowej w okresie zagrożenia epidemicznego. Czy skonstruowane narzędzia przeciwdziałania przemocy sprawdzają się także w warunkach wymuszonej separacji? Czy tworząc przepisy na czas epidemii, uwzględniono sytuację osób narażonych na przemoc w rodzinie? Czy jakiegokolwiek rozwiązania normatywne mogą realnie zapewnić bezpieczeństwo osób narażonych na przemoc w warunkach kwarantanny lub izolacji domowej?

Podkreślić należy, że wygaszenie pandemii koronawirusa nie spowoduje, że problem przemocy domowej w warunkach separacji zniknie. Po pierwsze, tak powszechne zagrożenie patogenem może się powtórzyć. Po drugie, indywidualne ograniczenia dotyczące opuszczania mieszkania mogą wynikać także z innych przyczyn, np. niepełnosprawności lub choroby.

2. Wpływ izolacji na wzrost poziomu przemocy domowej i wzrost ciemnej liczby przestępstw

Jak słusznie zauważyła Danuta Rode, nie ma jednej spójnej koncepcji teoretycznej wyjaśniającej pojawienie się przemocy pomiędzy bliskimi w rodzinie. Różne teorie koncentrują się wokół poszczególnych czynników ryzyka, które mogą zwiększać prawdopodobieństwo wystąpienia przemocy, starają się pokazać ich działanie i interakcje zachodzące pomiędzy nimi. Zdaniem autorki zjawiska przemocy nie można zadowalająco wyjaśnić przez odwołanie się do czynników

jednego rodzaju, np. przez genetyczne determinanty agresji lub wiązanie jej wyłącznie ze sposobami wychowania w rodzinie. Różne teorie dowodzą, że zarówno uruchamianie aktów przemocy, jak i zmiany, jakim mogą one podlegać, uwarunkowane są przez procesy zachodzące w organizmie, psychice człowieka i w grupach społecznych². Współczesna literatura przedmiotu dość wnikliwie zajęła się problemem uwarunkowania przemocy domowej. W ostatnich latach w samej Polsce ukazały się m.in. monografie: Agnieszki Wysoczańskiej-Widery *Mechanizmy przemocy w rodzinie z pokolenia na pokolenie*, Danuty Rode *Psychologiczne uwarunkowania przemocy w rodzinie. Charakterystyka sprawców*, Beaty Gruszczyńskiej *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawno-kryminologiczne*, Ireny Pospiszyl *Przemoc w rodzinie*, a wcześniej np. Marii Jarosz *Dezintegracja w rodzinie i społeczeństwie*³. Wiele organizacji międzynarodowych, agend rządowych i pozarządowych skrupulatnie opisuje psychologiczne aspekty przemocy partnerskiej, zarówno od strony sprawcy, jak i ofiary. W tym miejscu rozważania zawężone więc zostaną do tych kwestii, które z uwagi na temat opracowania mają zasadnicze znaczenie.

Powszechne doświadczanie pandemii i ograniczeń z nią związanych (narzuconych lub przyjętych dobrowolnie) pozwala w znanych mechanizmach oraz uwarunkowaniach przemocy domowej dostrzec te elementy, które w czasie kwarantanny społecznej i indywidualnej zostają wzmocnione. W ślad zatem za przywołanymi opracowaniami⁴ przypomnieć należy, że podstawowe mechanizmy przemocy domowej to:

- 1) **izolacja** – stopniowe odcinanie ofiary przemocy od kontaktów z innymi ludźmi. Przejawia się krytykowaniem znajomych i rodziny partnera, wyrażaniem niezadowolenia z tego, że partner rozmawia przez telefon, kontaktuje się z osobami w pracy. Z czasem ofiara pod wpływem tych nacisków zrywa wszelkie kontakty z rodziną, przyjaciółmi oraz ze znajomymi, odchodzi

² D. Rode, *Psychologiczne uwarunkowania przemocy w rodzinie. Charakterystyka sprawców*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010, s. 85.

³ A. Wysoczańska-Widera, *Mechanizmy przemocy w rodzinie z pokolenia na pokolenie*, Difin, Warszawa 2010; D. Rode, *Psychologiczne uwarunkowania przemocy w rodzinie...*; B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawno-kryminologiczne*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2007; I. Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1998; M. Jarosz, *Dezintegracja w rodzinie i społeczeństwie*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1987.

⁴ Por. także: A. Cygan, *Przemoc psychiczna wobec partnerki w związkach intymnych*, „Państwo i Społeczeństwo” 2013, nr 3, s. 31–51; *Mechanizmy przemocy*, Stowarzyszenie na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie Niebieska Linia, <http://www.niebieskalinia.org/mechanizmy-przemocy-przemoc-zjawisko-prania-mozgu> [dostęp: 30.12.2020]. O mitach związanych ze źródłami przemocy w rodzinie skonfrontowanych z badaniami naukowymi zob. J. Stabryła, *Źródła przemocy w rodzinie*, w: *Sekcja prawa karnego. Studencka Konferencja Naukowa. Czerwiec 2013*, red. C. Kłak, Wyższa Szkoła Prawa i Administracji, Rzeszów–Przemysł 2013, s. 763–773, <http://wspia.eu/dzialalnosc-naukowa/konferencje-naukowe/studenckie-konferencje-naukowe/5460,studencka-konferencja-naukowa-nr-3.html> [dostęp: 17.03.2021].

- z pracy i jest zupełnie odcięta od zewnętrznych źródeł wsparcia, zdana wyłącznie na sprawcę przemocy;
- 2) **poniżanie i degradacja** – z chwilą, gdy ofiara przestaje komunikować się z otoczeniem, sprawca bombarduje ją fałszywymi informacjami na jej temat, wielokrotnie przypomina o jakimś poniżającym doświadczeniu, poddaje stałej krytyce, często przy innych ludziach, ubliża lub ignoruje;
 - 3) **monopolizacja uwagi** – polega na tym, że wszystko, co robi, myśli i jak się czuje sprawca, ma być punktem odniesienia przy podejmowaniu działań przez ofiarę. Uniemożliwia jej to podjęcie jakichkolwiek aktywności niezgodnych z zasadą posłuszeństwa, niebędących pod kontrolą „strażnika”;
 - 4) **groźby i demonstracja wszechmocy** – sprawca grozi, że pobije ofiarę, wyrządzi krzywdę dzieciom i rodzinie, grozi zabiciem bądź odebraniem dzieci. Zmusza ofiarę do zrobienia czegoś, co jest dla niej wstydlive lub upokarzające, a potem grozi, że opowie o tym komuś. Ponieważ sprawca część gróźb spełnia, ofiara nie jest w stanie przewidzieć, co stanie się naprawdę. Zmusza ją to do posłuszeństwa wobec żądań sprawcy;
 - 5) **sporadyczne okazywanie pobłażliwości** – czasami sprawca przemocy okazuje ofierze czułość, kupuje prezenty, zaprasza na kolację do restauracji. Na krótki czas staje się pobłażliwy i zapomina o wymaganiach. Daje to ofierze złudną nadzieję, że sprawca może się zmienić, i podobnie jak faza „miodowego miesiąca” zatrzymuje ją w sytuacji przemocy.

Równocześnie nie można tracić z pola widzenia niebudzącego już niemal powszechnie wątpliwości faktu, że u źródeł przemocy partnerskiej leżą uwarunkowania kulturowe, czyli tradycyjny podział ról w społeczeństwie i wielowiekowe traktowanie kobiet w sposób podrzędny w stosunku do mężczyzn (można wręcz mówić o przemocy kulturowej, symbolicznej)⁵. Anna Lipowska-Teutsch stwierdza, że „przemoc mężczyzn w stosunku do związanych z nimi kobiet jest tolerowana m.in. dlatego, że kobiecie przypisane zostały cechy, pozwalające ją odczłowieczyć i zmarginalizować”⁶. Swoistym podsumowaniem informacji o uwarunkowaniach przemocy w rodzinie, wzmacnianych po części przez pandemię, stać się może katalog wskazany przez Jadwigę Mazur, która do czynników sprzyjających przemocy w rodzinie zaliczyła: 1) międzypokoleniowy przekaz wzorców przemocy, 2) niski status socjoekonomiczny, 3) izolację społeczną rodziny, 4) stres społeczny⁷.

Kryminolodzy nie mają wątpliwości, że katastrofy społeczne (ogólnie rzecz ujmując) mają ogromny wpływ na wzrost agresji, przemocy i innych postaci

⁵ J. Helios, W. Jedlecka, *Współczesne oblicza przemocy. Zagadnienia wybrane*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2017, s. 29–30, 45–53.

⁶ A. Lipowska-Teutsch, *Wychować, wyleczyć, wyzwolić*, Warszawa 1998, cyt. za: A.M. Basak, *Uwarunkowania przemocy w rodzinie*, „Pedagogika Rodziny” 2012, nr 2 (1), s. 129.

⁷ J. Mazur, *Przemoc w rodzinie – teoria i rzeczywistość*, Warszawa 2002, za: A.M. Basak, *Uwarunkowania przemocy...*, s. 129.

patologii społecznych. Już w marcu 2020 r. (zatem w pierwszym okresie szerzenia się koronawirusa COVID-19 na skalę globalną) ONZ ostrzegała: „Pandemia wirusa Ebola pokazała, że sytuacje kryzysowe nasilają różne formy przemocy, w tym handel ludźmi, małżeństwa z dziećmi oraz wykorzystywanie seksualne. Pandemia COVID-19 powieliła te same trendy, zwiększając podatność grup ryzyka na handel ludźmi i wpływając na zdolność krajów do przeciwdziałania przestępstwom związanym z handlem ludźmi”⁸. Jak wskazują źródła, pandemie, stres, niepewność, także finansowa, doprowadziły do nasilonej agresji w domu, którą obserwowano wcześniej w związku ze światowym kryzysem finansowym w 2009 r. oraz klęskami żywiołowymi, takimi jak trzęsienie ziemi w Christchurch w 2011 r.⁹. Z wywiadów przeprowadzonych przez Women’s Health Goulburn North East z 30 kobietami po pożarach buszu w Australii w 2009 r. wynika, że po katastrofie zaczęła występować lub zaostrzyła się przemoc domowa. Huragan Andrew (Floryda, USA, 1992 r.) spowodował 50-procentowy wzrost odnotowanych przez policję zgłoszeń nadużyć wobec współmałżonka/i¹⁰.

Z kryminologicznego punktu widzenia warto dostrzec jeszcze jeden ważny fenomen – przemoc domowa rośnie wtedy, gdy rodziny spędzają razem więcej czasu, np. w ferie świąteczne¹¹, a sprawcy kontrolują codzienne życie ofiar. Jak stwierdziła francuska sekretarz stanu ds. równości płci Marlène Schiappa: „Uwięzienie jest wylęgarnią przemocy domowej”¹².

Mając zatem na uwadze przedstawione kwestie, uwzględniając doniesienia naukowe i medialne¹³ dotyczące przemocy domowej w czasie pandemii, wskazać można trzy grupy przyczyn wzrostu przemocy domowej w przypadku wdro-

⁸ GUIDANCE *Addressing Emerging Human Trafficking Trends and Consequences of the COVID-19 Pandemic*, The OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) and The United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN Women) 2020, s. 7, https://www.osce.org/files/f/documents/2/a/458434_2.pdf [dostęp: 30.12.2020]; tłumaczenie własne.

⁹ *Wpływ pandemii COVID-19 na przemoc w rodzinie – Impact of the COVID-19 Pandemic on Domestic Violence*, https://pl.qwe.wiki/wiki/Impact_of_the_COVID-19_pandemic_on_domestic_violence [dostęp: 30.12.2020].

¹⁰ *Podczas pandemii rośnie przemoc domowa*, Centrum Praw Kobiet, <https://publicystyka.ngo.pl/podczas-pandemii-rosnie-przemoc-domowa> [dostęp: 30.12.2020].

¹¹ *“It’s the Hardest Time of Year”: Why Domestic Violence Spikes over Christmas*, New Statesman, <https://www.newstatesman.com/politics/welfare/2015/12/it-s-hardest-time-year-why-domestic-violence-spikes-over-christmas> [dostęp: 30.12.2020]. Wskazuje się także na efekt świąt Bożego Narodzenia w psychopatologii: R.A. Sansone, L.A. Sansone, *The Christmas Effect on Psychopathology*, “Innovation in Clinical Neuroscience” 2011, no. 8 (12), s. 10–13.

¹² *Wpływ pandemii COVID-19 na przemoc w rodzinie...*

¹³ Por. przykładowo: A. Kowalska, *Kwarantanna z oprawcą*, <http://ppped.pl/index.php?id=200> [dostęp: 30.12.2020]; A. Dobkiewicz, *W kwarantannie wzrasta przemoc domowa. Czy polskie władze to zauważą?*, „Gazeta Wyborcza” [dodatek: Wrocław], 12.04.2020, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,25859370,w-kwarantannie-wzrasta-przemoc-domowa-czy-polskie-wladze-to.html> [dostęp: 30.12.2020].

żenia środków przeciwdziałających szerzeniu się patogenu: związane z osobą sprawcy, związane z osobą ofiary oraz wynikające z nowej sytuacji społecznej.

Pandemia z perspektywy sprawcy to wiele czynników wzmacniających mechanizm stosowania przemocy. Z jednej strony są to: utrata rutyny, strach, lęk, niepewna przyszłość, problemy ekonomiczne, które prowadzą do pogłębienia frustracji. Z drugiej strony dodatkowym katalizatorem jest poczucie bezkarności sprawcy oraz stała dostępność ofiary.

Różne postaci separacji z perspektywy ofiary to wielokrotnie utrata pracy na skutek ekonomicznych konsekwencji pandemii (która – jak wskazują analizy – częściej dotyka kobiet)¹⁴, brak możliwości ucieczki z domu z powodu zamknięcia wielu instytucji czy przyjaznych punktów (choćby kawiarni), ograniczenia w poruszaniu się (wprowadzenie tzw. godziny policyjnej), brak wsparcia z zewnątrz. Te okoliczności prowadzą do zwiększenia poczucia bezradności i pogłębiają syndrom ofiary. Wspomina się w tym kontekście o III poziomie wiktyimizacji – przyjęcie tożsamości ofiary. Oznacza to, że osoba pokrzywdzona zaczyna myśleć, że bycie ofiarą przemocy jest jej nieuchronnym przeznaczeniem do końca życia. Nie akceptuje własnych słabości i błędów, obwinia się i odmawia sobie podstawowych praw ludzkich, przestaje oczekiwać poprawy swojej sytuacji¹⁵.

Przyczyny wzrostu przemocy domowej na płaszczyźnie społecznej to: powszechna izolacja, łatwy dostęp do alkoholu (łatwiejszy – z powodu ogłoszonego lockdownu – niż do innych środków lub dóbr), załamanie/zawieszenie podstawowych funkcji państwa w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa (ograniczenie zakresu pracy policji i sądów), opieki socjalnej (wstrzymane są wizyty pracowników socjalnych), szkoły (z bezpośrednim kontaktem, ułatwiającym dostrzeżenie problemu przemocy domowej). Kryzys społeczny prowadzić może do tzw. anomii, czyli „poczucia niezwiązania istniejącymi normami”¹⁶.

¹⁴ Por. przykładowo: P. Szczupaczyńska, *Plan pomocy potrzebny od zaraz. Sytuacja kobiet w kryzysie spowodowanym COVID-19*, „Niebieska Linia” 2020, nr 4, <https://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/6788-plan-pomocy-potrzebny-od-zaraz-sytuacja-kobiet-w-kryzysie-spowodowanym-covid-19> [dostęp: 30.12.2020].

¹⁵ Więcej: M.H. Kowalczyk, *Powtórna i wielokrotna wiktyimizacja jako andragogiczny wymiar doświadczeń osobistych kobiet ofiar przemocy*, „Rocznik Andragogiczny” 2017, vol. 24, s. 87–101, DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RA.2017.006>.

¹⁶ W. Wrzesień, *Współczesne oblicza anomii*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2017, z. 4, s. 289. Jak wskazuje autor, dla Émile’a Durkheima (francuskiego socjologa, twórcy pojęcia) anomia jest stanem, „w którym system normatywny traci koherencję i zamienia się w chaos” (ibidem, s. 290), a społeczeństwo staje się niezdolne do regulacji naturalnych (jak uważał), bezgranicznych ludzkich pragnień. Dalej W. Wrzesień precyzuje, że w 1938 r. Robert Merton wprowadził swoje, węższe pojęcie anomii. Definiował ją jako: załamanie zdarzające się w strukturze kulturowej, występujące zwłaszcza wtedy, kiedy istnieje silna rozbieżność pomiędzy normami i celami kulturowymi a społecznie ustrukturuowanymi możliwościami działania członków grupy zgodnie z tymi normami. W takim rozumieniu wartości kulturowe mogą się przyczyniać do wywoływania zachowań sprzecznych z tym, do czego same zobowiązują. Postrzegana z takiej perspektywy anomia to nie każdy chaos normatywny, lecz raczej specyficzna rozbieżność

Nie ma przy tym wątpliwości, że kwarantanna i izolacja domowa w mniejszym stopniu wzmacniają uwarunkowania przemocy niż kwarantanna społeczna, połączona z zamknięciem instytucji pomocowych, która całkowicie odcina możliwości znalezienia schronienia czy ratunku. To mocniejsze oddziaływanie kwarantanny społecznej odbywa się na wszystkich trzech wymienionych płaszczyznach (sprawcy, ofiary i społeczeństwa).

Przedstawione konstatacje wyjaśniają wzrost rzeczywistej (choć nie zawsze odnotowanej w statystykach policyjnych) liczby przypadków przemocy domowej w czasie pandemii. Doniesienia medialne odnoszące się do sytuacji w różnych miejscach na świecie rysują spójny obraz analizowanego zjawiska. Tytułem ilustracji przytoczone zostaną wybrane informacje.

Już wiosną 2020 r. związek pomiędzy wprowadzeniem środków zaradczych w różnych formach kwarantanny a gwałtownym wzrostem raportowanych przypadków przemocy odnotowały organizacje pozarządowe w Stanach Zjednoczonych, analizując przyczyny większej liczby połączeń z infoliniami dla pokrzywdzonych przemocą. Podobne obawy wyrazili także eksperci Federalnego Związku Niemieckich Śledczych, jak również brytyjskich organizacji non profit¹⁷. W Anglii i Walii w ciągu pierwszych trzech tygodni izolacji 16 kobiet i dzieci zginęło z rąk mężczyzn, najczęściej od 11 lat. Specjaliści z Great Ormond Street Hospital For Children alarmują, że w ciągu jednego miesiąca pandemii – między 23 marca a 23 kwietnia – zanotowali o 1493% więcej poważnych przypadków przemocy domowej wobec dzieci, niż wynosi średnia w tym samym okresie z ostatnich 3 lat¹⁸. Dokładne dane o tym, jak gwałtownie wzrosła liczba przypadków przemocy domowej w Niemczech, nie są jeszcze dostępne, ale organizacje pomocowe określiły to mianem „Christmas do kwadratu”, co było nawiązaniem do szczytu przemocy domowej przypadającego zwykle na okres Bożego Narodzenia, z tym że obecna sytuacja była znacznie gorsza. Nowsze informacje mówią, że wskaźnik przemocy domowej spadł we wszystkich częściach Niemiec lub przynajmniej nie wzrósł. Na przykład w Nadrenii Północnej-Westfalii liczba przypadków przemocy domowej w marcu 2020 r. była o 28% niższa niż w marcu 2018 r. i 2019 r.¹⁹. Nie może być to jednak równoznaczne z rzeczywistym spadkiem przestępczości, skoro w Niemczech od kwietnia do początku listopada 2020 r. liczba zgło-

między afirmowanymi w danym społeczeństwie wartościami a postulowanymi w nim normami mającymi służyć osiągnięciu tych wartości (ibidem).

¹⁷ *Koronawirus. Osoby doświadczające przemocy domowej znalazły się w sytuacji zagrożenia życia – RPO wystąpił do minister rodziny*, RPO, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/osoby-doswiadczajace-przemocy-domowej-znalazly-sie-w-sytuacji-zagrozenia-zycia> [dostęp: 30.12.2020].

¹⁸ *Pandemia: rośnie przemoc domowa wobec dzieci*, <https://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C82952%2Cpandemia-rosnie-przemoc-domowa-wobec-dzieci.html> [dostęp: 30.12.2020].

¹⁹ *Wpływ pandemii COVID-19 na przemoc w rodzinie... Por. też: Wzrost przemocy domowej w Niemczech. Winny koronakryzys*, <https://www.dw.com/pl/wzrost-przemocy-domowej-w-niemczech-winnym-koronakryzys/a-56064893> [dostęp: 30.12.2020].

szeń wzrosła o blisko 20% – podczas gdy w 2019 r. udzielano tygodniowo blisko 850 porad, w 2020 r. było to 1000 tygodniowo²⁰. Podobnie w hiszpańskiej infolinii ds. przemocy domowej odnotowano 47-procentowy wzrost liczby połączeń w pierwszych dwóch tygodniach kwietnia 2020 r. w porównaniu z tym samym okresem w 2019 r. Ponadto liczba kobiet kontaktujących się z punktami wsparcia za pośrednictwem poczty elektronicznej lub mediów społecznościowych wzrosła według doniesień o 700%. Jednocześnie doszło do gwałtownego spadku liczby skarg na przemoc domową zgłaszanych na policję, co urzędnicy i działacze przypisywali faktowi, że ludzie byli ściśle zobowiązani do pozostania w domu, z wyjątkiem wyjść związanych z zakupem jedzenia i lekarstw, co oznacza, że ofiary zostały odizolowane od rodziny i ludzi wokół nich, którzy w normalnych okolicznościach mogliby im pomóc we wniesieniu formalnej skargi²¹. Natomiast Urząd ds. Przemocy w Rodzinie Sądu Najwyższego Argentyny odnotował spadek liczby skarg na przemoc domową podczas kwarantanny z 50 do 5 dziennie. Urzędnik sądu ostrzegł jednak, że nie wynika to ze spadku liczby spraw, ale z tego, że ofiary kontrolowane były przez swych oprawców i nie miały możliwości ucieczki. Połączenia z numerem alarmowym wzrosły o 25%, co potwierdza oświadczenie prawnika²². Marlène Schiappa poinformowała, że francuska policja odnotowała 32-procentowy wzrost liczby interwencji w związku z przemocą domową w tygodniu po wprowadzeniu administracyjnego nakazu pozostawania w domu²³. Z kolei Narodowy Instytut Statystyczny (Istat) podał, że w dniach do 1 marca do 16 kwietnia 2020 r. zarejestrowano we Włoszech co najmniej 5031 połączeń z infolinią dla ofiar przemocy, co stanowi wzrost o 73% w porównaniu do tego samego okresu w 2019 r.; niemal połowa osób, które zadzwoniły, poprosiła o pomoc, co stanowi wzrost o 59%. Urzędnicy podkreślają jednocześnie, że większa liczba połączeń nie musi oznaczać większej liczby przypadków użycia przemocy. Może być spowodowana większą świadomością obywateli²⁴.

Również w Polsce w okresie pandemii zwiększyła się liczba nieformalnych sygnałów od ofiar o stosowanej wobec nich przemocy domowej. Telefony zaufania dla dzieci i młodzieży odnotowują bardzo duże wzrosty liczby zgłoszeń o przemoc domowej i próśb o wsparcie. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, prowadząca całodobowy telefon zaufania dla młodych ludzi, w marcu 2020 r. zare-

²⁰ *Przemoc domowa: kobiety nie muszą się na nią godzić*, <https://www.dw.com/pl/przemoc-domowa-kobiety-nie-muszą-się-na-nią-godzić/a-55713612> [dostęp: 30.12.2020].

²¹ *Wpływ pandemii COVID-19 na przemoc w rodzinie...*

²² Ibidem.

²³ *Koronawirus: przymusowa kwarantanna zwiększa przemoc domową we Francji*, Euractiv, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-wewnetrzna-ue/news/koronawirus-przymusowa-kwarantanna-zwieksza-przemoc-domowa-we-francji/> [dostęp: 5.01.2021].

²⁴ *Włochy: O 73 proc. więcej zgłoszeń od ofiar przemocy domowej*, „Rzeczpospolita”, 14.05.2020, <https://www.rp.pl/Koronawirus-SARS-CoV-2/200519688-Wlochy-O-73-proc-wiecej-zgloszen-od-ofiar-przemocy-domowej.html> [dostęp: 5.01.2021].

jestrowała największą od 11 lat liczbę interwencji – było ich dwa razy więcej niż w poprzednich miesiącach²⁵. Konsultanci Centrum Praw Kobiet sygnalizowali, że podopieczne wskazywały na zwiększoną kontrolę i inwigilację ze strony partnerów oraz na trudności w nawiązaniu kontaktu ze specjalistycznymi ośrodkami²⁶. Podobny wzrost został odnotowany w przypadku przestępstw popełnianych przeciwko dzieciom. Według danych Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę w czasie pandemii (od połowy marca do końca czerwca 2020 r.) 27% dzieci i młodzieży doświadczyło co najmniej jednej z dwunastu badanych form krzywdzenia: co dziesiąte dziecko (11%) doznało przemocy ze strony bliskiej osoby dorosłej. Tyle samo doświadczyło wykorzystywania seksualnego (10%), natomiast 1 dziecko na 11 przyznało, że nie ma nikogo, kto mógłby zaoferować mu wsparcie w trudnej sytuacji²⁷.

3. Przemoc domowa w Polsce przed pandemią i w jej czasie na podstawie statystyk

Wskazane tutaj informacje medialne, fragmentarycznie ilustrujące wzrost przemocy w okresie pandemii, znalazły potwierdzenie w pierwszych danych statystycznych dotyczących okresu obowiązywania izolacji społecznej. Należy jednak mieć na uwadze szczątkowość zebranych dotychczas danych, zwłaszcza że agendy rządowe nie podają informacji na temat przestępczości związanej z przemocą domową. Wystarczy dodać, że ostatnie oficjalne dane dotyczące przestępstwa znęcania się pochodzą z 2016 r. Pomimo że dysponujemy fragmentarycznymi i nieoficjalnymi informacjami, należy zauważyć, że od 2015 r. liczba sprawców podejrzewanych o przemoc domową utrzymywała się na zbliżonym poziomie – w latach 2015–2019 było to pomiędzy 74 155 a 76 206 sprawców rocznie²⁸. Pandemia COVID-19 nie doprowadziła, przynajmniej do chwili obecnej, do formalnego zwiększenia liczby zgłaszanych przestępstw. Według danych statystycznych Komendy Głównej Policji w I kwartale 2020 r. policjanci wypełnili 17 077 formularzy „Niebieska Karta – A”, co stanowi spadek w odniesieniu do I kwartału 2019 r. o 1404 formularze (w I kwartale 2019 r. wypełniono ich 18 481), odnotowano również zmniejszenie liczby formularzy dotyczących ko-

²⁵ I. Pajdała, *Za zamkniętymi drzwiami*, „Gazeta Policyjna” 2020, nr 182, <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2020/numer-182-maj-2020/188558,Za-zamknietymi-drzwiami.html> [dostęp: 13.03.2021].

²⁶ Ibidem.

²⁷ *Przemoc jak wirus. Rusza nowa kampania Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę „Pandemia przemocy”*, <https://fdds.pl/przemoc-jak-wirus-rusza-nowa-kampania-fundacji-dajemy-dzieciom-sile-pandemia-przemocy/> [dostęp: 5.01.2021].

²⁸ <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html> [dostęp: 5.01.2021].

lejszych przypadków przemocy domowej w trakcie trwającej procedury²⁹. Tendencja ta nie odwróciła się do końca 2020 r. – o ile w 2019 r. wypełniono 74 313 formularzy „Niebieska Karta – A”, o tyle w 2020 r. było ich jedynie 72 601³⁰.

Mniejsza liczba zawiadomień o stosowaniu przemocy domowej nie jest równoznaczna ze spadkiem agresji wobec domowników – można wręcz założyć odwrotną tendencję. Wskazane w poprzednim punkcie dane pokazują, że o ile w okresie pandemii zmniejszyła się formalna liczba zgłaszanych czynów zabronionych³¹, o tyle ciemna liczba przestępstw dotyczących przemocy domowej znacząco wzrosła. W kryminologii wskazuje się wiele przyczyn niezawiadomienia o popełnieniu przestępstwa. W przypadku przemocy domowej, obok przekonania ofiary o niewielkiej wadze czynu czy niechęci do organów ścigania, takim czynnikiem hamującym jest szczególnie relacja osoby pokrzywdzonej ze sprawcą, a także strach przed zemstą³². W okresie izolacji do znanych już czynników dołączyły nowe. Powodów niższej zgłaszalności przestępstw można dopatrywać się w trudniejszym dostępie do instytucji pomocowych, konieczności wspólnego przebywania domowników, we frustracji wywołanej izolacją społeczną, a także w zmniejszonej społecznej kontroli. Pokrzywdzeni mają też świadomość utrudnionego dostępu do sądów i prokuratur podczas kwarantanny społecznej, co może ich zniechęcać do formalnego zainicjowania postępowania karnego. Wydaje się więc, że dopiero po pewnym czasie od powrotu do normalnego trybu życia dane dotyczące rzeczywistego poziomu agresji domowej w okresie pandemii będą bardziej miarodajne. Już teraz widoczne jest jednak, że dwukrotnie wzrosła liczba wniosków o mediacje rozwodowe, co jest odczytywane jako następstwo wzrostu przemocy domowej³³. Można nadto zakładać, że obawa przed utrudnionym dostępem do wymiaru sprawiedliwości w czasie kwarantanny skłania do poszukiwania pomocy w alternatywnych, bardziej koncyliacyjnych obszarach.

²⁹ *Za zamkniętymi...*

³⁰ <https://www.statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html?fbclid=IwAR3TIolRyhCQiQuohreerh8mUaURF66yePxUcd0Y5USpTsH8nIqqHY3Qdlk> [dostęp: 5.02.2021].

³¹ *KGP: mniej przestępstw w związku z epidemią koronawirusa*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C612260%2Ckqp-mniej-przestepstw-w-zwiazku-z-epidemia-koronawirusa.html> [dostęp: 5.01.2021].

³² Por. J. Błachut, *Problemy związane z pomiarem przestępczości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007, s. 135.

³³ C. Szumska, *Společne skutki epidemii: Dwa razy więcej wniosków o mediacje rozwodowe!*, Medexpress, <https://www.medexpress.pl/dwa-razy-wiecej-wnioskow-o-mediacje-rozwodowe/77373> [dostęp: 5.01.2021].

4. Najważniejsze akty prawne kształtujące sytuację prawną ofiar przemocy domowej w Polsce

Sytuacja prawna ofiar przemocy domowej jest kształtowana przez rozmaite akty prawne, usytuowane zarówno w prawie międzynarodowym, jak i w wielu obszarach krajowego systemu prawnego. Na arenie międzynarodowej prawa pokrzywdzonych przemocą domową poręczono w różnych aktach, w szczególności w: Konwencji Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej³⁴, Konwencji o prawach dziecka³⁵, Europejskiej Konwencji o wykonywaniu praw dzieci³⁶, Rekomendacji Komitetu Ministrów Rec(2002)5 w sprawie ochrony kobiet przed przemocą³⁷, Rekomendacji Rady Europy 1450 (2000) dotyczącej przemocy wobec kobiet w Europie³⁸, Rekomendacji Komitetu Ministrów R (90) 2 w sprawie reakcji społecznych na przemoc w rodzinie³⁹ oraz Rekomendacji Komitetu Ministrów R (85) 4 w sprawie przemocy w rodzinie⁴⁰.

W krajowym porządku prawnym na pierwszy plan wysuwa się art. 18 Konstytucji, według którego małżeństwo jako związek kobiety i mężczyzny, rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej. Zasada ta jest rozwijana w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym⁴¹, regulującym m.in. prawa i obowiązki małżonków, zakres władzy rodzicielskiej oraz obowiązki alimentacyjne, co ma istotne znaczenie w wypadku stosowania w rodzinie przemocy ekonomicznej. Obszar ten jest uzupełniany przez kodeks postępowania cywilnego⁴², do którego dodano z dniem 30 listopada 2020 r. dział dotyczący spraw o zobowiązanie osoby stosującej przemoc w rodzinie do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazanie zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia⁴³.

Ochronę ofiar przemocy w rodzinie starają się zapewnić rozmaite akty prawne z obszaru prawa karnego: zarówno kodeks karny⁴⁴, kryminalizujący określone typy czynów zabronionych związanych z przemocą domową, jak i kodeks postępowania karnego⁴⁵, nie tylko opisujący proces pociągnięcia sprawcy do odpowiedzialności za popełnione przestępstwo, ale również przewidujący środki

³⁴ Dz.U. z 2015 r., poz. 961.

³⁵ Konwencja z 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r., nr 120, poz. 526).

³⁶ Konwencja z 25 stycznia 1996 r. (Dz.U. z 2000 r., nr 107, poz. 1128).

³⁷ Rekomendacja z dnia 30 kwietnia 2002 r.

³⁸ Rekomendacja z dnia 3 kwietnia 2000 r.

³⁹ Rekomendacja z dnia 15 stycznia 1990 r.

⁴⁰ Rekomendacja z dnia 26 marca 1985 r.

⁴¹ Ustawa z 25 lutego 1964 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 1359).

⁴² Dz.U. z 2020 r., poz. 1575, t.j. z dnia 14.09.2020.

⁴³ Ustawa z dnia 30 kwietnia 2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2020 r., poz. 956).

⁴⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1444).

⁴⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 30).

mające zapewnić osobie pokrzywdzonej bezpieczeństwo w toku postępowania karnego. Przepisy te dopełniają niektóre instrumenty przewidziane w ustawie o Policji⁴⁶ oraz rozporządzeniu Rady Ministrów w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”⁴⁷. Co istotne, z dniem 30 listopada 2020 r. przyznano policjantom prawo do wydania natychmiastowego nakazu opuszczenia lokalu bądź zakazu zbliżania się do pokrzywdzonego⁴⁸. Z kolei sposób wykonania orzeczonych kar i innych środków penalnych przewiduje kodeks karny wykonawczy⁴⁹, który, wraz z rozporządzeniem Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobu i trybu wykonywania czynności przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych⁵⁰, zawiera szczególne rozwiązania zwiększające ochronę ofiar przestępstw.

Specjalnym aktem prawnym dotyczącym problematyki domowej agresji jest ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie⁵¹, która, wraz z rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie nadzoru i kontroli nad realizacją zadań z zakresu przeciwdziałania przemocy w rodzinie⁵² oraz rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej w sprawie Zespołu Monitorującego do spraw Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie⁵³, przewiduje szczególne instrumenty niezwłocznej reakcji na agresję w rodzinie. Instytucjonalne wsparcie mają zapewnić pokrzywdzonym: ustawa o pomocy społecznej⁵⁴, ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej⁵⁵ oraz rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji w sprawie procedury postępowania przy wykonywaniu czynności odebrania dziecka z rodziny⁵⁶.

⁴⁶ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 360).

⁴⁷ Rozporządzenie Rady Ministrów z 13 września 2011 r. (Dz.U. z 2011 r., nr 209, poz. 1245).

⁴⁸ Ustawa z dnia 30 kwietnia 2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2020 r., poz. 956).

⁴⁹ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 523).

⁵⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 czerwca 2016 r. (Dz.U. z 2016 r., poz. 969).

⁵¹ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 218 t.j.).

⁵² Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 3 czerwca 2011 r. (Dz.U. z 2011 r., nr 126, poz. 718).

⁵³ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 28 stycznia 2011 r. (Dz.U. z 2011 r., nr 28, poz. 146).

⁵⁴ Ustawa z dnia 12 marca 2014 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 1876).

⁵⁵ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 821).

⁵⁶ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 marca 2011 r. (Dz.U. z 31 marca 2011 r., nr 81, poz. 448).

5. Najważniejsze środki przewidziane obecnie dla zapewnienia bezpieczeństwa ofierze

W ślad za mnogością aktów prawnych mających wpływ na sytuację ofiar przemocy w rodzinie podąża różnorodność środków przewidzianych, by zapobiegać aktom przemocy i reagować na nie. Wachlarz dostępnych narzędzi jest wciąż poszerzany i udoskonalany⁵⁷. Poprzestając na najważniejszych, wspomnieć należy z pewnością o tych przewidzianych w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie⁵⁸.

Ustawa zawiera zarówno ogólne deklaracje objęcia wszechstronną ochroną osób dotkniętych przemocą (preambuła, art. 3)⁵⁹, jak i konkretne rozwiązania o charakterze administracyjnym oraz cywilnoprawnym. Na poziom bezpieczeństwa ofiar przemocy największy i najbardziej bezpośredni wpływ mają działania podejmowane na poziomie samorządu gminnego. Zgodnie z art. 9a–9b u.p.p.r. wójt, burmistrz lub prezydent powołuje zespół interdyscyplinarny, którego głównym zadaniem jest realizacja działań określonych w gminnym programie przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie. Wsparcie dla konkretnych rodzin dotkniętych przemocą zapewnić mają tworzone przez zespół grupy robocze (art. 9b ust. 10 u.p.p.r.). Sytuacja takich rodzin monitorowana jest w ramach – powszechnie kojarzonej z przemocą domową – procedury „Niebieskie Karty” (art. 9d u.p.p.r.). Szczegółowe rozwiązania związane z interwencją antyprzemocową zostały przewidziane w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta”⁶⁰. Ponadto, ustawa nakłada obowiązek denuncjacyjny na świadków przemocy domowej oraz osoby, które w związku z wykonywaniem swoich obowiązków służbowych lub zawodowych powzięły podejrzenie o popełnieniu ściganego z urzędu przestępstwa z użyciem przemocy w rodzinie (art. 12 u.p.p.r.). Jest to jednak *lex imperfecta* – ustawodawca nie przewidział sankcji za naruszenie tego obowiązku.

Na odrębne, krótkie omówienie zasługuje nakaz opuszczenia mieszkania przewidziany w znowelizowanym niedawno⁶¹ art. 11a u.p.p.r. To jeden z kilku

⁵⁷ Ostatnia duża nowelizacja w tym przedmiocie weszła w życie 30 listopada 2020 r. (ustawa z dnia 30 kwietnia 2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. z 2020 r., poz. 956).

⁵⁸ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (t.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 218).

⁵⁹ Por. S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, wyd. IV, LEX, Warszawa 2019.

⁶⁰ T.j. Dz.U. z 2011 r., nr 9, poz. 1245 ze zm.

⁶¹ Ustawa z dnia 30 kwietnia 2020 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2020 r., poz. 956), która weszła w życie dnia 30 listopada 2020 r.

środków służących izolacji sprawcy przemocy od ofiary. Ta jego odmiana może być stosowana niezależnie od wszczęcia procedury karnej, ponieważ ma charakter cywilnoprawny. Nie wymaga zatem realizacji znamion jakiegokolwiek czynu zabronionego z kodeksu karnego, a jedynie wypełnienia przesłanek przemocy w rodzinie ujętych w ustawie o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Środek może obejmować także nakaz opuszczenia bezpośredniego otoczenia mieszkania lub zakaz zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia. Może być stosowany niezależnie od tego, czy aktualnie sprawca i ofiara przebywają razem we wspólnym mieszkaniu, czy też czasowo jedno z nich je opuściło lub bywa w nim nieregularnie. Nakaz może dotknąć nawet jedynego właściciela czy najemcy mieszkania, ale wówczas trzeba pamiętać o tym, że koszty utrzymania lokalu spoczywają na dorosłych osobach, które w nim pozostały. Ważne, że zgodnie z art. 560⁵ k.p.c. sąd orzeka w sprawie omawianego środka w terminie 1 miesiąca od dnia złożenia wniosku. Postanowienie sądu w tym przedmiocie jest skuteczne i wykonalne z chwilą ogłoszenia. Sąd może je zmienić lub uchylić w razie zmiany okoliczności, nawet gdy jest prawomocne (art. 560⁷ § 2 k.p.c.). Okres oczekiwania na realizację nakazu, choć relatywnie krótki, był przedmiotem krytyki z uwagi na brak zgodności z art. 53 Konwencji stambulskiej oraz, przede wszystkim, niemożność zapewnienia natychmiastowej ochrony ofierze⁶². Obecnie art. 15aa oraz kolejne jednostki redakcyjne ustawy o Policji⁶³ umożliwiają wydanie wobec osoby stosującej przemoc w rodzinie, stwarzającej zagrożenie dla życia lub zdrowia osoby dotkniętej tą przemocą, nakazu natychmiastowego opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia. Niezastosowanie się do omawianego nakazu Policji lub sądu stanowi wykroczenie z art. 66b k.w. obwarowane sankcją do 30 dni aresztu. Według informacji na temat funkcjonowania znowelizowanych przepisów, przekazanej przez wiceministra sprawiedliwości Marcina Romanowskiego, „z danych zebranych przez policję wynika, że w okresie od 1 grudnia ubiegłego roku do 4 stycznia nakaz opuszczenia mieszkania, zakaz zbliżania się do niego lub oba te środki jednocześnie wydano łącznie w 289 przypadkach. Samych nakazów opuszczenia lokalu wydano 23, a samych zakazów zbliżania się do niego – 49. Aż w 217 przypadkach zastosowano oba te środki jednocześnie”⁶⁴.

Ponadto, warto zaznaczyć, że ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie umożliwia interwencyjne odebranie dziecka z rodziny przemocowej (art. 12a). Decyzja podejmowana jest przez pracownika socjalnego wspólnie z funkcjonariuszem Policji oraz z lekarzem lub ratownikiem medycznym albo pielęgniarką, a następnie niezwłocznie (do 24 godzin) zgłaszana do sądu opiekuńczego.

⁶² Por. S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy...*

⁶³ T.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 360 ze zm.

⁶⁴ *Ustawa antyprzemocowa – 289 przypadków izolacji od 1 grudnia*, <https://www.infor.pl/prawo/nawosci-prawne/5168147,Ustawa-antyprzemocowa-289-przypadkow-izolacji-od-1-grudnia.html> [dostęp: 5.01.2021].

Środki służące przeciwdziałaniu przemocy domowej przewidziane są, rzecz jasna, także w procedurze karnej. Wszczęcie postępowania karnego otwiera m.in. nowe możliwości izolacji sprawcy od ofiary przemocy. Celowi temu służyć mogą środki zapobiegawcze: tymczasowe aresztowanie (art. 249a i n. k.p.k.), dozór policji mogący polegać m.in. na zakazie kontaktowania się z pokrzywdzonym lub z innymi osobami, zbliżania się do określonych osób na wskazaną odległość, przebywania w określonych miejscach (art. 275 k.p.k.), a przede wszystkim nakaz opuszczenia przez oskarżonego lokalu mieszkalnego (art. 275a k.p.k.). Ten ostatni środek stosuje się m.in. na wniosek Policji i wówczas przewidziana jest szybka ścieżka rozpoznania wniosku przed upływem 48 godzin od chwili zatrzymania oskarżonego. Środek ten stosuje się na okres 3 miesięcy, ale sąd pierwszej instancji, właściwy do rozpoznania sprawy, na wniosek prokuratora może przedłużyć jego stosowanie na dalsze okresy, nie dłuższe niż 3 miesiące.

Również wyrok sądu karnego zawierać może postanowienia sprzyjające bezpieczeństwu ofiar przemocy w rodzinie. Celowi temu służy szereg środków karnych, których istota zbieżna jest ze wspomnianymi już środkami zapobiegawczymi. Sąd może zastosować zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu (art. 39 pkt 2b k.k.). Może także orzec nakaz okresowego opuszczenia lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym (art. 39 pkt 2e k.k.). Zbliżone treściowo nakazy i zakazy mogą stanowić również obowiązki probacyjne orzekane m.in. w przypadku warunkowego umorzenia postępowania (art. 72 § 1 pkt 7–7b k.k.), gdy orzeczenie środków karnych nie jest możliwe. Naruszenie nałożonych obowiązków może stać się podstawą podjęcia postępowania (art. 68 § 2 k.k.) lub wykonania warunkowo zawieszonej kary (art. 75 § 2 k.k.). Zarządzenie wykonania zawieszonej kary pozbawienia wolności staje się obligatoryjne, gdy w okresie próby sprawca przemocy domowej ponownie używa przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej lub innej osoby małoletniej zamieszkujących wspólnie ze sprawcą (art. 75 § 1a k.k.).

Dodać także warto, że art. 25d ustawy o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego⁶⁵ nie przyznaje dłużnikowi prawa do lokalu tymczasowego m.in. w sytuacji, gdy z tytułu wykonawczego wynika, że nakazanie opróżnienia lokalu zostało orzeczone z powodu stosowania przemocy w rodzinie albo rażącego lub uporczywego wykraczania przeciwko porządkowi domowemu. Oznacza to, że wszystkie związane z przeciwdziałaniem przemocy domowej formy eksmisji mogą być wykonywane nawet wówczas, gdy nie można zapewnić sprawcy choćby tymczasowego schronienia. Jedynie art. 275a § 5 k.p.k. przewiduje, że wydając postanowienie o nakazie okresowego opuszczenia przez oskarżonego lokalu zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, można,

⁶⁵ Ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 611).

na wniosek oskarżonego, wskazać mu miejsce pobytu w placówkach zapewniających miejsca noclegowe. Ośrodkami wskazanymi do umieszczenia oskarżonego nie mogą być punkty pobytu ofiar przemocy w rodzinie.

Zabezpieczenie interesów osoby pokrzywdzonej przemocą domową możliwe jest także na etapie wykonawczym. Ponowne użycie przemocy lub groźby bezprawnej wobec osoby najbliższej lub innej osoby małoletniej zamieszkujących wspólnie ze sprawcą stanowi obligatoryjną przesłankę odwołania warunkowego zwolnienia (art. 160 § 2 k.k.w.). Z perspektywy ofiary niezwykle ważne jest też, że na jej wniosek, odpowiednio, sędzia penitencjarny lub dyrektor zakładu karnego niezwłocznie zawiadamia pokrzywdzonego, jego przedstawiciela ustawowego lub osobę, pod której stałą pieczęą pokrzywdzony pozostaje, o zwolnieniu skazanego z zakładu karnego po odbyciu kary, o ucieczce skazanego z zakładu karnego, a także o wydaniu decyzji o udzieleniu skazanemu przepustki, czasowego zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego, przerwy w wykonaniu kary czy warunkowego zwolnienia (art. 168a k.k.w.).

6. Akty prawne regulujące stan pandemii w Polsce a bezpieczeństwo ofiar przemocy domowej

Choć polskie rozwiązania prawne mające służyć ochronie bezpieczeństwa pokrzywdzonych przemocą w rodzinie wciąż nie czynią zadość wszystkim zobowiązaniom wynikającym z prawa międzynarodowego⁶⁶, to wydają się coraz doskonalsze. Równocześnie jednak szczególnie okres kwarantanny społecznej i indywidualnej sprawiać może, że przewidziane środki są i będą niewystarczające. Należy zatem prześledzić akty prawne regulujące stan pandemii w Polsce. Być może ustawodawca uwzględnił w nich szczególną sytuację ofiar przemocy domowej? Odpowiedź Rady Ministrów na kwietniową interpelację poselską w sprawie przeciwdziałania przemocy domowej w czasie pandemii COVID-19 każe zakładać jednak, że nie poświęcono temu problemowi należytej uwagi⁶⁷. Stwierdzono wówczas: „W Ministerstwie Sprawiedliwości nie są obecnie prowadzone prace legislacyjne dotyczące problematyki odpowiedzialności karnej sprawców przemocy w rodzinie. W ramach przygotowanych w ostatnim okresie inicjatyw legislacyjnych, które obejmowały zagadnienia dotyczące czynów zabro-

⁶⁶ Por. np. postulaty RPO dotyczące pełnego wprowadzenia standardów Konwencji Stambulskiej: *Bliżej przyjęcia standardów Konwencji Stambulskiej ws. przemocy w rodzinie. RPO piśmo do ministra Adama Lipińskiego, Rzecznik Praw Obywatelskich*, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-blizej-przyjecia-standardow-konwencji-stambulskiej-ws-przemocy-w-rodzynie> [dostęp: 8.02.2021].

⁶⁷ Interpelacja nr 4113 do ministra rodziny, pracy i polityki społecznej, ministra sprawiedliwości w sprawie przemocy domowej w czasie pandemii COVID-19, <http://sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BNPAPT> [dostęp: 13.03.2021].

nionych, które mogą mieścić się w pojęciu przemocy w rodzinie, wskazać można na ustawę z dnia 13 czerwca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 3451), która została przekazana przez Prezydenta RP do Trybunału Konstytucyjnego (sygn. Kp 1/19) w trybie kontroli prewencyjnej (uchwalona na podstawie rządowego projektu ustawy przygotowanego w Ministerstwie Sprawiedliwości). Ustawa ta ma na celu wzmocnienie ochrony prawnokarnej w zakresie czynów godzących w tak fundamentalne dobra prawne jak życie i zdrowie człowieka, wolność seksualna czy własność. Dla realizacji tych celów niezbędne jest odpowiednie ukształtowanie rodzaju i wysokości sankcji karnej grożącej za dany typ przestępstwa, uwzględniające potrzebę surowej represji wobec sprawców tych czynów, które budzą silną społeczną potrzebę odpłaty i napiętnowania⁶⁸. Niezależnie od negatywnej oceny proponowanej nowelizacji (jako całkowicie nieulegającej realizacji zakładanej funkcji ochronnej w przypadku przemocy domowej w czasie pandemii) wyjaśnić należy, że Trybunał Konstytucyjny wyrokiem z dnia 14 lipca 2020 r. orzekł, że ustawa z dnia 13 czerwca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw jest w całości niezgodna z art. 7 w związku z art. 112 oraz z art. 119 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej⁶⁹.

Stanowiącą podstawę wprowadzanych ograniczeń ustawa z dnia 5 grudnia 2020 r. o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi⁷⁰ przewiduje m.in. kwarantannę i izolację w warunkach domowych jako środki przeciwdziałania zagrożeniu epidemicznemu (art. 5 ust. 1 pkt 1). Zgodnie z art. 35 ust. 1 tej ustawy wskazane środki mogą być stosowane wobec danej osoby również wówczas, gdy „osoba podejrzana o zachorowanie, chora lub narażona na zakażenie nie wyraża zgody na hospitalizację, izolację, kwarantannę, wykonanie badania lub izolację w warunkach domowych”. Reguła ta nie doznaje wyjątków, które mogłyby służyć ochronie ofiar przemocy domowej.

Problemu przemocy w rodzinie nie podejmuje też ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych⁷¹. Jedynie art. 15 zzu tej ustawy przewiduje wyjątek od wstrzymania eksmisji z lokali mieszkalnych, obejmujący wykonanie nakazu z art. 11a u.p.p.r.⁷². Sprawca przemocy może więc być zobowiązany do opuszczenia lokalu nawet w okresie pandemii. Nie wiadomo jednak, jak to się ma do nałożonej na takiego sprawcę kwarantanny lub izolacji domowej.

⁶⁸ Odpowiedź na interpelację nr 4113 w sprawie przemocy domowej w czasie pandemii COVID-19, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BNXHQM> [dostęp: 13.03.2021].

⁶⁹ M.P. 2020, poz. 647.

⁷⁰ T.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1845.

⁷¹ T.j. Dz.U. z 2020 r., poz. 1842.

⁷² Wątek ten zostanie rozwinięty w dalszej części artykułu.

Wykonawcze wobec ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 października 2020 r. o ustanowieniu określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii⁷³ przewidywało obowiązkową kwarantannę także dla domowników zarażonego poddanego izolacji „do upływu 7 dni od dnia zakończenia izolacji osoby, z którą prowadzi wspólne gospodarstwo domowe lub zamieszkuje” (§ 3a). Tu również nie uwzględniono żadnych wyjątków. Ponadto, § 26 ust. 2b przewidywał, że „Małoletni do ukończenia 16. roku życia, od poniedziałku do piątku w godzinach 8.00–16.00, mogą przemieszczać się wyłącznie pod opieką osoby sprawującej władzę rodzicielską, opiekuna prawnego albo innej osoby dorosłej, chyba że przemieszczanie się ma na celu dotarcie do szkoły lub placówki oświatowej albo powrót z nich do miejsca zamieszkania”. Zatem i w tym miejscu nie przewidziano możliwości samodzielnego poszukiwania pomocy przez dziecko zagrożone przemocą⁷⁴. Zgodnie z § 3c kontrolę realizacji obowiązkowej kwarantanny lub izolacji domowej sprawują organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej oraz Policja, Straż Graniczna, Żandarmeria Wojskowa lub Wojska Obrony Terytorialnej. Brak jakiegokolwiek wzmianki o obowiązku skontrolowania bezpieczeństwa domowników.

W późniejszym rozporządzeniu wykonawczym z dnia 21 grudnia 2020 r.⁷⁵ przewidziano szereg wyjątków od obowiązku poddania się kwarantannie lub izolacji domowej oraz zawieszenie zakazu opuszczania miejsca kwarantanny lub izolacji (art. 3 i 4). Żaden z tych wyjątków nie dotyczy jednak wprost osób zagrożonych przemocą domową. Rozporządzenie podtrzymało także ograniczenia odnoszące się do małoletnich do ukończenia 16. roku życia. Przewidziane wyjątki dotyczą tylko obowiązków edukacyjnych. Wielokrotne podnoszenie od wiosny 2020 r. problemu przemocy w rodzinie w warunkach kwarantanny i izolacji nie przyniosło zatem oczekiwanych efektów. Przepisy obowiązujące na początku 2021 r. wciąż nie przewidywały wprost możliwości naruszenia warunków kwarantanny lub izolacji domowej w celu zapewnienia bezpieczeństwa ofiarom przemocy w rodzinie.

⁷³ Dz.U. z 2020 r., poz. 1758.

⁷⁴ Przeciwno tego typu ograniczeniom już wiosną 2020 r. protestowała m.in. fundacja Nasza Demokracja, por. *Nie dla łamania praw dzieci i młodzieży*, <https://www.naszademokracja.pl/petitions/nie-dla-lamania-praw-dzieci-i-mlodziezy> [dostęp: 5.01.2021].

⁷⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 21 grudnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r., poz. 2316).

7. Czy środki prawne są w stanie zapewnić ochronę przed przemocą domową w czasie pandemii?

Wobec braku systemowych rozwiązań dotyczących przeciwdziałania przemoc domowej w czasie pandemii najważniejszym problemem badawczym, jaki należy rozpoznać, jest pytanie o to, czy omówione środki są w stanie adekwatnie i skutecznie zapewnić ochronę przed przemocą domową w czasie pandemii lub przynajmniej ją kontrolować.

Spojrząc więc należy na aktualne karnoprawne instrumentarium i ocenić jego skuteczność w czasie ograniczeń spowodowanych pandemią. Nie ma potrzeby szerszej analizy podstawowej typizacji kryminalizującej przemoc domową, ogromna liczba opracowań w tym zakresie zwalnia z tego obowiązku. Dla porządku tylko odnotować należy, że ostatnia nowelizacja art. 207 k.k.⁷⁶ w żaden sposób nie zwiększa skuteczności jego działania w czasie społecznej lub domowej kwarantanny. Z jednej bowiem strony problemem jest brak zawiadomienia organów ścigania o fakcie stosowania przez sprawcę przemoc domowej, co jest szczególnie utrudnione w czasie powszechnej izolacji. Z drugiej strony możliwość skazania sprawcy nie oznacza zazwyczaj rozwiązania problemu, mimo że w katalogu środków znajdują się i takie, które skutecznie separują sprawcę od ofiary. Prawo karne materialne przewiduje bowiem środki orzekane w wyroku, po przeprowadzeniu postępowania karnego i po uprawomocnieniu wyroku (co łączy się z zasadą domniemania niewinności), a to oznacza upływ kilku miesięcy lub lat po pierwszym zgłoszeniu przemoc domowej. Ponadto podstawą takiego orzeczenia mogą być wyłącznie dowody pozwalające na stwierdzenie czynu w sposób niebudzący wątpliwości (art. 5 § 2 k.p.k.) przy równoczesnym braku okoliczności wyłączających odpowiedzialność karną (np. niepoczytalności).

Na wcześniejszym etapie postępowania można zastosować środki zapobiegawcze, o których wcześniej była mowa, podkreślić jednak należy, że użycie wskazanych środków jest dopuszczalne (obok innych szczegółowych przesłanek) „tylko wtedy, gdy zebrane dowody wskazują na duże prawdopodobieństwo, że oskarżony popełnił przestępstwo” (art. 249 § 1 k.p.k.). To oznacza, że ich skuteczność w zakresie prewencyjnym nie jest zbyt wysoka. Warunki zaś społecznej kwarantanny (m.in. utrudnienia w komunikacji z instytucjami, ograniczenie

⁷⁶ „Art. 207. § 1. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 1a. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą nieporadną ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

§ 2. Jeżeli czyn określony w § 1 lub 1a połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

§ 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1–2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12”.

możliwości otrzymania diagnozy medycznej) sprawiają, że skuteczność środków procesowych jest jeszcze mniejsza.

Ostatecznie podsumować należy, że wskazane środki prawnomaterialne i procesowe mogą zostać użyte, gdy ofiara (lub świadek) zawiadomi o przemocy organa ścigania, a zgromadzony materiał dowodowy będzie wystarczający dla zastosowania określonego środka. To oznacza, że w czasie pandemii rozwiązania te stają się dalece nieadekwatne.

Podobną ocenę – z omawianej perspektywy – należy wystawić nowej typizacji, zamieszczonej w kodeksie wykroczeń. Przepis art. 66b⁷⁷ przewiduje odpowiedzialność za naruszenia nakazu opuszczenia lokalu, wydanego w związku ze stosowaniem przemocy w rodzinie. Przyznać jednak należy, że w kontekście omawianego problemu społecznego adekwatnym rozwiązaniem może być tylko kara aresztu w charakterze izolacji od ofiary. Przy czym kara ta orzekana może być maksymalnie tylko na 30 dni, ponadto wykonana może być po prawomocnym wyroku sądu karnego. Zatem zarówno przewidziana w przepisie art. 66b k.w. kara, jak i inne zasady odpowiedzialności za wykroczenie są nie tylko nieporównywalne z konsekwencjami naruszenia zakazu, o którym mowa w art. 244 k.k. i art. 244a k.k., co stanowi dodatkowe osłabienie skuteczności omawianego środka, ale też mają – jak się wydaje – niewielkie znaczenie hamujące dla potencjalnych sprawców.

O wiele skuteczniejszy w świetle ochrony ofiary przemocy domowej jest wspomniany wcześniej art. 11a u.p.p.r., przewidujący możliwość żądania eksmisji lub zakazu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia, gdy członek rodziny wspólnie zajmujący mieszkanie swoim zachowaniem polegającym na stosowaniu przemocy w rodzinie czyni szczególnie uciążliwym wspólne zamieszkiwanie, o czym wcześniej była już mowa. Obecny kształt regulacji pozwala na skuteczną i przede wszystkim szybką reakcję m.in. na zjawi-

⁷⁷ „Art. 66b. Kto nie stosuje się do:

- 1) wydanego przez Policję, na podstawie art. 15aa ust. 1 ustawy z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz. U. z 2020 r. poz. 360 i 956), lub Żandarmerię Wojskową, na podstawie art. 18a ust. 1 ustawy z dnia 24 sierpnia 2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (Dz. U. z 2020 r. poz. 431 i 956), nakazu natychmiastowego opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia,
- 2) postanowienia sądu o udzieleniu zabezpieczenia w sprawach o zobowiązanie osoby stosującej przemoc w rodzinie do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazanie zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia, którym nakaz lub zakaz, o których mowa w pkt 1, został przedłużony,
- 3) postanowienia sądu o zobowiązaniu osoby stosującej przemoc w rodzinie do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazaniu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia, wydanego na podstawie art. 11a ust. 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2020 r. poz. 218 i 956)
– podlega karze aresztu, ograniczenia wolności albo grzywny”.

sko przemocy domowej. Zastosowany „minimalizm formalny” powoduje zaś, że wspomniane regulacje nabierają szczególnego znaczenia w trakcie izolacji społecznej lub rodzinnej. W pewnym stopniu skuteczność przywołanych rozwiązań może osłabiać zasada ponoszenia opłat mieszkaniowych przez pozostającą w lokalu ofiarę, przewidziana w przepisie art. 11a ust. 3⁷⁸ u.p.p.r. O ile bowiem intencja ustawodawcy jest zrozumiała i zasadna, o tyle może całkowicie paraliżować wolę sięgnięcia po ten środek przez niepracującą osobę pokrzywdzoną. Temat niniejszego opracowania każe także odnotować, że zgodnie z przepisami w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii koronawirusa nie wykonuje się tytułów wykonawczych nakazujących opróżnienie lokalu mieszkalnego, ale nie dotyczy to orzeczeń wydanych na podstawie art. 11a u.p.p.r.⁷⁹, co stanowi pozytywny przykład uwzględnienia fenomenu przemocy domowej również w czasie walki z pandemią i jej skutkami.

Podsumowaniem tej części rozważań stać się winna konstatacja, że wszystkie prawne rozwiązania są nieprzydatne, gdy brakuje woli lub możliwości zgłoszenia przemocy domowej przez ofiarę. To oznacza, że należy podjąć zdecydowane działania, i to inne w przypadku pierwszej sytuacji (braku woli), inne – w drugiej (braku możliwości). Brak woli zawiadomienia o pokrzywdzeniu (co jest poważnym zagadnieniem kryminologicznym) powinno się próbować rozwiązać poprzez dostarczanie ofiarom informacji o możliwościach prawnych i ich skutkach, uświadomienie realnego potencjału funkcjonowania bez obecności sprawcy, co wymaga pracy z ofiarą przemocy, ale też – co postulujemy w innym miejscu⁸⁰ – takiego ukształtowania systemu prawnego, który nada ofierze większy zakres sprawczości w obszarze prawa karnego. Natomiast przeszkoda w po-

⁷⁸ „Art. 11a ust. 3. Osoba pełnoletnia, która pozostała w mieszkaniu, o którym mowa w ust. 1, przez czas niezamieszkiwania w nim osoby stosującej przemoc w rodzinie, w związku z wydaniem wobec niej postanowienia sądu o zobowiązaniu osoby stosującej przemoc w rodzinie do opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia lub zakazaniu zbliżania się do mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia, w tym również o udzieleniu zabezpieczenia – jest obowiązana do ponoszenia opłat za dostawy do tego mieszkania energii, gazu, wody oraz odbiór ścieków, odpadów i nieczystości ciekłych oraz czynsz lub koszty bieżącego zarządzania nieruchomością, chyba że względem niej osoba stosująca przemoc w rodzinie jest obowiązana do świadczeń alimentacyjnych”.

⁷⁹ Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz.U. z 2020 r., poz. 374).

„Art. 15zuz:

1. W okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 nie wykonuje się tytułów wykonawczych nakazujących opróżnienie lokalu mieszkalnego.
2. Przepis ust. 1 nie dotyczy orzeczeń wydanych na podstawie art. 11a ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie”.

⁸⁰ D. Bek, A. Jaworska-Wieloch, O. Sitarz, *Kształtowanie środków penalnych a prawo pokrzywdzonego i sprawcy do samostanowienia*, C.H.Beck, Warszawa 2019.

staci braku możliwości zgłoszenia przemocy domowej, która staje się szczególnie istotna w czasie kwarantanny lub izolacji, wymaga rozwiązań organizacyjnych, zapewniających możliwości komunikacji ze służbami (o czym odrobinę więcej w dalszej części publikacji). Oczywiście, nie można tracić z pola widzenia naku denuncjacji przewidzianego w art. 12 ust. 2⁸¹ u.p.p.r., a także w art. 304⁸² k.p.k. Są to jednak przykłady tzw. *lex imperfecta*, co jest zrozumiałe i wynika m.in. z zasady subsydiarności prawa karnego, jednak nie ma wątpliwości, że brak karalności radykalnie osłabia skuteczność nałożonego wspomnianego obowiązku.

8. Metody przeciwdziałania przemocy domowej w czasie pandemii na świecie

Wiele państw i organizacje pozarządowych oraz międzynarodowych bardzo szybko dostrzegło problem specyfiki przemocy domowej w czasie pandemii koronawirusa COVID-19. Podjęto w związku z tym szereg działań umożliwiających ofiarom skorzystanie z pomocy w czasie izolacji społecznej. We Francji wprowadzono nowe numery alarmowe, opracowano system kodów słownych, których można użyć w aptece, aby poinformować o przemocy domowej, ofiary mogą się też zwracać o pomoc do pracowników tych placówek⁸³. Ponadto, francuski rząd ogłosił również, że zapłaci za 20 tys. dob hotelowych dla kobiet maltretowanych w domach. W supermarketach miały też pojawić się punkty kontaktowo-informacyjne dla ofiar przemocy⁸⁴. Inspiracją dla francuskiego kodu sygnalizującego prośbę o pomoc stały się rozwiązania w Hiszpanii, gdzie podobną funkcję pełni hasło „Mask-19”⁸⁵. W Wielkiej Brytanii wystarczy zadzwonić na policję

⁸¹ „2. Osoby będące świadkami przemocy w rodzinie powinny zawiadomić o tym Policję, prokuratora lub inny podmiot działający na rzecz przeciwdziałania przemocy w rodzinie”.

⁸² „Art. 304. § 1. Każdy, dowiedziawszy się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, ma społeczny obowiązek zawiadomić o tym prokuratora lub Policję. Przepisy art. 148a oraz art. 156a stosuje się odpowiednio. § 2. Instytucje państwowe i samorządowe, które w związku ze swą działalnością dowiedziały się o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu, są obowiązane niezwłocznie zawiadomić o tym prokuratora lub Policję oraz przedsięwziąć niezbędne czynności do czasu przybycia organu powołanego do ścigania przestępstw lub do czasu wydania przez ten organ stosownego zarządzenia, aby nie dopuścić do zatarcia śladów i dowodów przestępstwa. § 3. Zawiadomienie o przestępstwie lub własne dane świadczące o popełnieniu takiego przestępstwa, co do którego obowiązkowe jest prowadzenie śledztwa przez prokuratora, Policja przekazuje wraz z zebrany materiał niezwłocznie prokuratorowi”.

⁸³ *Koronawirus: przymusowa kwarantanna...*

⁸⁴ „Maska 19” to ważne hasło w czasie epidemii. Jego użycie może uratować życie, <https://natemat.pl/305447,przemoc-domowa-i-koronawirus-mask-19-to-haslo-ratunkowe-dla-ofiar> [dostęp: 30.12.2020].

⁸⁵ *Women Are Using Code Words at Pharmacies to Escape Domestic Violence during Lockdown*, <https://edition.cnn.com/2020/04/02/europe/domestic-violence-coronavirus-lockdown-intl/index.html> [dostęp: 30.12.2020].

i po połączeniu wystukać dwucyfrowy kod; jest to tzw. ciche wezwanie Policji (*Silent Solution*)⁸⁶. We Włoszech opracowano aplikację umożliwiającą zgłoszenie przemycy bez wykonania połączenia telefonicznego⁸⁷. Zupełnie inne środki podjęła RPA: wprowadzono całkowitą prohibicję – zakaz sprzedaży alkoholu, widząc w spożyciu tej substancji silne uwarunkowanie przemycy w rodzinie⁸⁸. Na całym świecie przeprowadzane są kampanie społeczne ukazujące problem przemycy domowej nasilonej w czasie pandemii, np. „16 Days”⁸⁹, „Orange the World”⁹⁰. W wielu krajach uruchamiane są także dodatkowe fundusze na numery alarmowe dostępne dla ofiar przemycy⁹¹. Ponadto, szczegółowe instrukcje postępowania i radzenia sobie w czasie pandemii dla ofiar przemycy domowej przygotowały m.in. WHO⁹² i angielska organizacja Refuge, podając możliwości kontaktu i istotne instrukcje. Co ciekawe, Refuge umożliwia natychmiastowe ukrycie swojej otwartej strony internetowej⁹³, co jest ważnym rozwiązaniem dla kontrolowanych stale przez sprawców ofiar przemycy domowej.

9. Metody przeciwdziałania przemycy domowej w czasie pandemii w Polsce

Także w Polsce podjęto rozmaite przedsięwzięcia mające za zadanie zwiększenie bezpieczeństwa osób w kwarantannie lub izolacji domowej. Odnotować należy, że Komendant Główny Policji gen. insp. Jarosław Szymczyk polecił dzielnicowym w całym kraju, aby nawiązali kontakt z osobami, które w Niebieskich Kartach figurują jako ofiary przemycy domowej, a funkcjonariuszom pionu kryminalnego, którzy prowadzą postępowania przygotowawcze o przemoc w rodzi-

⁸⁶ B. Rogowska, *Kwarantanna z oprawcą. Nasila się przemoc domowa w czasie koronawirusa. Apel do policji*, „Gazeta Wyborcza” [dodatek: Łódź], 14.04.2020, <https://lodz.wyborcza.pl/lodz/7,35136,25860467,przemoc-domowa-w-czasie-epidemii-koronawirusa-nasila-sie-drama-tyczny.html> [dostęp: 30.12.2020]; *Women Are...*

⁸⁷ *European Countries Develop New Ways to Tackle Domestic Violence during Coronavirus Lockdowns*, NBCNews, <https://www.nbcnews.com/news/world/european-countries-develop-new-ways-tackle-domestic-violence-during-coronavirus-n1174301> [dostęp: 30.12.2020].

⁸⁸ <https://www.tygodnikpowszechny.pl/wirusowa-prohibicja-163205> [dostęp: 30.12.2020]; por. też: *South Africa Coronavirus Lockdown: Is the Alcohol Ban Working?*, <https://www.bbc.com/news/world-africa-52358268> [dostęp: 30.12.2020].

⁸⁹ <https://16dayscampaign.org/> [dostęp: 30.12.2020].

⁹⁰ <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20201119STO92007/nie-dla-przemocy-wobec-kobiet> [dostęp: 30.12.2020].

⁹¹ *Wpływ pandemii COVID-19 na przemoc w rodzinie...*

⁹² <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19-violence-against-women> oraz <https://www.who.int/reproductivehealth/publications/emergencies/COVID-19-VAW-full-text.pdf> [dostęp: 30.12.2020].

⁹³ <https://www.refuge.org.uk/> [dostęp: 30.12.2020].

nie, by nawiązali bezpośredni kontakt z osobami, które są ofiarami, i sprawdzili, czy nie potrzebują dodatkowego wsparcia. Ta refleksja władz Policji zasługuje na pochwałę. Ponadto, rządowa aplikacja „Kwarantanna domowa” umożliwia złożenie zapotrzebowania na pomoc psychologiczną lub kontakt z MOPS, a to może okazać się cenne dla ofiar przemocy.

Równocześnie zauważyć trzeba, że większość inicjatyw pomocowych nie była związana z działalnością władzy wykonawczej. Z przedsięwzięć władz centralnych wyróżnić warto działalność RPO, w tym plan awaryjny dla ofiar przemocy⁹⁴. Rzecznik prowadził również działania mające na celu promowanie aplikacji mobilnej „Twój Parasol”, kierowanej do osób doświadczających przemocy domowej. Ta bezpłatna aplikacja stanowi praktyczne i skuteczne narzędzie umożliwiające osobom doświadczającym przemocy w rodzinie uzyskanie wsparcia i niezbędnych informacji. Pozwala też m.in. na dyskretny kontakt z wcześniej skonfigurowanym adresem poczty elektronicznej, a także umożliwia szybkie wybranie numeru telefonu alarmowego w nagłych przypadkach, jak również zawiera informacje, które mogą być pomocne osobom krzywdzonym, np. z zakresu prawa⁹⁵.

Wspomnieć warto o licznych przedsięwzięciach organizacji pozarządowych. Tytułem przykładu wymieńmy kampanię Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę – „Za drzwiami”, pod hasłem: „Kwarantanna NIE izoluje od przemocy!”, oraz inicjatywę licealistki Krystyny Paszko podjętą przez Centrum Praw Kobiet – fikcyjny sklep internetowy z kosmetykami „Rumianki i bratki”⁹⁶. Profil sklepu umożliwia pod pozorem zakupów dyskretny kontakt z psycholożkami i prawniczkami.

10. Wnioski

Przedstawione rozważania nie pozostawiają wątpliwości: choć rozwiązania prawne wprowadzane w Polsce na potrzeby przeciwdziałania przemocy w rodzinie są coraz doskonalsze, to niestety nie zdają egzaminu wobec ograniczeń związanych z pandemią. Nie można przy tym tracić z pola widzenia zróżnicowanego charakteru środków podejmowanych przez państwo, a łączących się z separacją ludzi. Inne bowiem środki przeciwdziałające przemocy domowej należy podejmować w przypadku kwarantanny i izolacji domowej, inne – w sytuacji kwarantanny społecznej. Doświadczenia zbierane od wiosny 2020 r. pokazują dobitnie, jak istotne – w każdym wypadku – jest udroźnienie kanału komunikacyjnego

⁹⁴ *Plan awaryjny dla osób doświadczających przemocy domowej w epidemii koronawirusa*, RPO, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Osobisty_plan_awaryjny_poradnik_0.pdf [dostęp: 30.12.2020].

⁹⁵ *Koronawirus. MRPiPS odpowiada, jakie działania podjęło ws przeciwdziałania przemocy domowej*, RPO, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/mrpips-do-rpo-o-dzialaniach-ws-przeciwdzialania-przemocy-domowej> [dostęp: 30.12.2020].

⁹⁶ <https://www.facebook.com/rumiankiibratki> [dostęp: 30.12.2020].

między ofiarami przemocy a instytucjami powołanymi do reagowania na to zjawisko. W tym obszarze organizacje pozarządowe okazują się dużo skuteczniejsze niż organy ścigania. Policja – w miarę możliwości – powinna wykorzystać dobre praktyki i ściśle współpracować z fundacjami udzielającymi wsparcia ofiarom przemocy.

Kontakt z Policją powinien być maksymalnie uproszczony i dostępny także dla osób niezamożnych i niekorzystających z Internetu. Poza niezwykle praktycznymi bezpłatnymi aplikacjami cenne byłyby również całodobowy, bezpłatny policyjny telefon zaufania oraz możliwość bezpłatnego przesłania zawiadomienia na Policję. Jeżeli poszukiwanie pomocy wymaga wyjścia z domu, to kwartanna nie powinna stanowić ku temu przeszkody. Zakaz opuszczania domu nie może dotyczyć ofiar przestępstw. Bezpośrednie zagrożenie ze strony sprawcy umożliwia wprowadzenie naruszenie zakazu w oparciu o instytucję stanu wyższej konieczności, ale wiedza ta nie jest powszechna. Równocześnie, osoba pokrzywdzona musi też wiedzieć, że może liczyć na pomoc nie tylko w odizolowaniu czy ukaraniu sprawcy, ale także na pomoc finansową, tak ważną, gdy sprawca jest równocześnie głównym lub jedynym żywicielem rodziny. Pomoc dla ofiar przemocy nie powinna mieć jednak tylko wymiaru finansowego, lecz o wiele szerszy (chodzi m.in. o pomoc prawną, psychologiczną, socjalną). Jeśli bowiem osoba pokrzywdzona obawia się złożenia zawiadomienia o przestępstwie, to żadne metody komunikacji nie będą skuteczne.

Poszukiwanie pomocy i wsparcia w trakcie pandemii może być utrudnione również w innych obszarach. Podstawowym dowodem stosowania przemocy fizycznej są jej ślady na ciele ofiary, a te powinny być potwierdzone przez lekarza. W takiej sytuacji teleporada nie jest wystarczająca. Konieczny jest bezpośredni kontakt z lekarzem i w razie podejrzenia przemocy ofiara nie powinna być go pozbawiona.

Wobec obaw, jakie towarzyszą ofiarom przemocy przed zawiadomieniem organów ścigania, niezwykle ważne jest instytucjonalne wsparcie finansowe i psychologiczne. Tym bardziej że zgodnie z art. 11a ust. 3 u.p.p.r. zwykle to ofiara przemocy musi ponosić koszty związane z utrzymaniem mieszkania po skutecznie przeprowadzonej eksmisji. Na czas postępowania karnego lub cywilnego związanego z reakcją na przemoc domową ofiara powinna uzyskać natychmiastowe zabezpieczenie alimentacyjne. W wielu przypadkach niezbędna byłaby także bezpłatna pomoc psychologa lub asystenta ułatwiającego pokrzywdzonym samodzielne funkcjonowanie po eksmisji lub aresztowaniu sprawcy.

Sama eksmisja sprawcy przemocy domowej – tak istotna w procesie zabezpieczania interesów ofiary – również może być utrudniona, gdy z przyczyn sanitarnych zamykane są noclegownie. Jakkolwiek art. 25d ustawy o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego⁹⁷ nie

⁹⁷ Ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. (Dz.U. z 2020 r., poz. 611).

przyznaje dłużnikowi prawa do lokalu tymczasowego m.in. w sytuacji, gdy z tytułu wykonawczego wynika, że nakazanie opróżnienia lokalu zostało orzeczone z powodu stosowania przemocy w rodzinie lub z powodu rażącego bądź uporczywego wykraczania przeciwko porządkowi domowemu, to jednak świadomość wyrzucenia domownika „na bruk” może stanowić barierę psychologiczną dla wielu pokrzywdzonych, powstrzymującą ich przed złożeniem zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa.

Wiele z proponowanych przez nas rozwiązań powinno mieć charakter trwały, niezależny od szczególnego czasu epidemii. Kwarantanny społeczna lub domowa nie są jedynymi sytuacjami, które mogą utrudnić ofierze przemocy opuszczenie własnego domu. Ponadto, wszelkie zmiany ułatwiające osobie pokrzywdzonej kontakt z Policją i wspierające jej samodzielne funkcjonowanie bez sprawcy podnoszą standard ochrony ofiar przemocy domowej w każdym czasie. Postulaty takie są tym istotniejsze, że polityka władz państwowych w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie nie jest jednoznaczna. Obok zmian idących w dobrym kierunku nie można nie zauważyć niepokojących zapowiedzi wypowiedzenia Konwencji o przeciwdziałaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej⁹⁸.

Bibliografia

- Basak A.M., *Uwarunkowania przemocy w rodzinie*, „Pedagogika Rodziny” 2012, nr 2 (1), s. 124–135.
- Bek D., Jaworska-Wieloch A., Sitarz O., *Kształtowanie środków penalnych a prawo pokrzywdzonego i sprawcy do samostanowienia*, C.H.Beck, Warszawa 2019.
- Blżej przyjęcia standardów Konwencji Stambulskiej ws. przemocy w rodzinie. RPO pisze do ministra Adama Lipińskiego, Rzecznik Praw Obywatelskich, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-blziej-przyjecia-standardow-konwencji-stambulskiej-ws-przemocy-w-rodzinie> [dostęp: 8.02.2021].
- Błachut J., *Problemy związane z pomiarem przestępczości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007.
- Cygan A., *Przemoc psychiczna wobec partnerki w związkach intymnych*, „Państwo i Społeczeństwo” 2013, nr 3, s. 31–51.
- Dobkiewicz A., *W kwarantannie wzrasta przemoc domowa. Czy polskie władze to zauważą?*, „Gazeta Wyborcza” [dodatek: Wrocław], 12.04.2020, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,25859370,w-kwarantannie-wzrasta-przemoc-domowa-czy-polskie-wladze-to.html> [dostęp: 30.12.2020].

⁹⁸ P. Rojek-Socha, *Minister sprawiedliwości chce wypowiedzenia konwencji stambulskiej – jest wniosek*, Prawo.pl, 25.07.2020, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/wypowiedzenia-konwencji-stambulskiej-ms-przygotowalo-wniosek,501944.html> [dostęp: 8.02.2021]. Dnia 11 lutego 2021 r. pod numerem druku 915 do Sejmu wpłynął obywatelski projekt ustawy „Tak dla rodziny, nie dla gender” obejmujący wypowiedzenie Konwencji stambulskiej przez Polskę, <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/0/10E6636A779C0B4AC12586790039D3B3/%24File/915.pdf>.

- European Countries Develop New Ways to Tackle Domestic Violence during Coronavirus Lockdowns*, NBCNews, <https://www.nbcnews.com/news/world/european-countries-develop-new-ways-tackle-domestic-violence-during-coronavirus-n1174301> [dostęp: 30.12.2020].
- GUIDANCE Addressing Emerging Human Trafficking Trends and Consequences of the COVID-19 Pandemic*, The OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) and The United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN Women) 2020, https://www.osce.org/files/f/documents/2/a/458434_2.pdf [dostęp: 30.12.2020].
- Helios J., Jedlecka W., *Współczesne oblicza przemocy. Zagadnienia wybrane*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2017. <https://16dayscampaign.org/> [dostęp: 30.12.2020]. <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html> [dostęp: 5.01.2021]. <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20201119STO92007/nie-dla-przemocy-wobec-kobiet> [dostęp: 30.12.2020]. <https://www.facebook.com/rumiankiibratki> [dostęp: 30.12.2020]. <https://www.refuge.org.uk/> [dostęp: 30.12.2020]. <https://www.statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html?fbclid=IwAR3TIolRyhQcQiQuohreerh8mUaURF66yePxUcd0Y5USpTsH8nIppqHY3Qdlk> [dostęp: 5.02.2021]. <https://www.tygodnikpowszechny.pl/wirusowa-prohibicja-163205> [dostęp: 30.12.2020]. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19-violence-against-women> [dostęp: 30.12.2020]. <https://www.who.int/reproductivehealth/publications/emergencies/COVID-19-VAW-full-text.pdf> [dostęp: 30.12.2020].
- Interpelacja nr 4113 do ministra rodziny, pracy i polityki społecznej, ministra sprawiedliwości w sprawie przemocy domowej w czasie pandemii COVID-19, <http://sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BNPAPT> [dostęp: 13.03.2021].
- “It’s the Hardest Time of Year”: Why Domestic Violence Spikes over Christmas*, New Statesman, <https://www.newstatesman.com/politics/welfare/2015/12/it-s-hardest-time-year-why-domestic-violence-spikes-over-christmas> [dostęp: 30.12.2020].
- KGP: *mniej przestępstw w związku z epidemią koronawirusa*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C612260%2Ckqp-mniej-przestepstw-w-zwiazku-z-epidemia-koronawirusa.html> [dostęp: 5.01.2021].
- Koronawirus. MRPiPS odpowiada, jakie działania podjęło ws przeciwdziałania przemocy domowej*, RPO, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/mrpips-do-rpo-o-dzialaniach-ws-przeciwdzialania-przemocy-domowej> [dostęp: 30.12.2020].
- Koronawirus. Osoby doświadczające przemocy domowej znalazły się w sytuacji zagrożenia życia – RPO wystąpił do minister rodziny*, RPO, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/osoby-doswiadczajace-przemocy-domowej-znalazly-sie-w-sytuacji-zagrozenia-zycia> [dostęp: 30.12.2020].
- Koronawirus: przymusowa kwarantanna zwiększa przemoc domową we Francji*, Euractiv, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-wewnetrzna-ue/news/koronawirus-przymusowa-kwarantanna-zwieksza-przemoc-domowa-we-francji/> [dostęp: 5.01.2021].

- Kowalczyk M.H., *Powtórna i wielokrotna wiktyimizacja jako andragogiczny wymiar doświadczeń osobistych kobiet ofiar przemocy*, „Rocznik Andragogiczny” 2017, vol. 24, s. 87–101.
- Kowalska A., *Kwarantanna z oprawcą*, <http://ppped.pl/index.php?id=200> [dostęp: 30.12.2020].
- Lipowska-Teutsch A., *Wychować, wyleczyć, wyzwolić*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 1998.
- „Maska 19” to ważne hasło w czasie epidemii. Jego użycie może uratować życie, <https://natemat.pl/305447,przemoc-domowa-i-koronawirus-maska-19-to-haslo-ratunkowe-dla-ofiar> [dostęp: 30.12.2020].
- Mazur J., *Przemoc w rodzinie – teoria i rzeczywistość*, Wydawnictwa Akademickie Żak, Warszawa 2002.
- Mechanizmy przemocy*, Stowarzyszenie na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie Niebieska Linia, <http://www.niebieskalinia.org/mechanizmy-przemocy-przemoc-zjawisko-prania-mozgu> [dostęp: 30.12.2020].
- Nie dla łamania praw dzieci i młodzieży*, <https://www.naszademokracja.pl/petitions/niedla-lamania-praw-dzieci-i-mlodziezy> [dostęp: 5.01.2021].
- Odpowiedź na interpelację nr 4113 w sprawie przemocy domowej w czasie pandemii COVID-19, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BNXHQM> [dostęp: 13.03.2021].
- Pajdała I., *Za zamkniętymi drzwiami*, „Gazeta Policyjna” 2020, nr 182, <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2020/numer-182-maj-2020/188558,Za-zamknietymi-drzwi.html> [dostęp: 13.03.2021].
- Pandemia: rośnie przemoc domowa wobec dzieci*, <https://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C82952%2Cpandemia-rosnie-przemoc-domowa-wobec-dzieci.html> [dostęp: 30.12.2020].
- Plan awaryjny dla osób doświadczających przemocy domowej w epidemii koronawirusa*, RPO, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Osobisty_plan_awaryjny_poradnik_0.pdf [dostęp: 30.12.2020].
- Podczas pandemii rośnie przemoc domowa*, Centrum Praw Kobiet, <https://publicystyka.ngo.pl/podczas-pandemii-rosnie-przemoc-domowa> [dostęp: 30.12.2020].
- Przemoc domowa: kobiety nie muszą się na nią godzić*, <https://www.dw.com/pl/przemoc-domowa-kobiety-nie-musza-sie-na-nia-godzc/a-55713612> [dostęp: 30.12.2020].
- Przemoc jak wirus. Rusza nowa kampania Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę „Pandemia przemocy”*, <https://fdds.pl/przemoc-jak-wirus-rusza-nowa-kampania-fundacji-dajemy-dzieciom-sile-pandemia-przemocy/> [dostęp: 5.01.2021].
- Rode D., *Psychologiczne uwarunkowania przemocy w rodzinie. Charakterystyka sprawców*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010.
- Rogowska B., *Kwarantanna z oprawcą. Nasila się przemoc domowa w czasie koronawirusa. Apel do policji*, „Gazeta Wyborcza” [dodatek: Łódź], 14.04.2020, <https://lodz.wyborcza.pl/lodz/7,35136,25860467,przemoc-domowa-w-czasie-epidemii-koronawirusa-nasila-sie-dramatyczny.html> [dostęp: 30.12.2020].
- Rojek-Socha P., *Minister sprawiedliwości chce wypowiedzenia konwencji stambulskiej – jest wniosek*, Prawo.pl, 25.07.2020, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/wypowiedzenia-konwencji-stambulskiej-ms-przygotowalo-wniosek,501944.html> [dostęp: 8.02.2021].

- Sansone R.A., Sansone L.A., *The Christmas Effect on Psychopathology*, "Innovation in Clinical Neuroscience" 2011, no. 8 (12), s. 10–13.
- Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/dom.html> [dostęp: 30.12.2020].
- South Africa Coronavirus Lockdown: Is the Alcohol Ban Working?*, <https://www.bbc.com/news/world-africa-52358268> [dostęp: 30.12.2020].
- Spurek S., *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, wyd. IV, LEX, Warszawa 2019.
- Stabryła J., *Źródła przemocy w rodzinie*, w: *Sekcja prawa karnego. Studencka Konferencja Naukowa. Czerwiec 2013*, red. C. Kłak, Wyższa Szkoła Prawa i Administracji, Rzeszów–Przemyśl 2013, s. 763–773, <http://wspia.eu/dzialalnosc-naukowa/konferencje-naukowe/studenckie-konferencje-naukowe/5460,studencka-konferencja-naukowa-nr-3.html> [dostęp: 17.03.2021].
- Szczupaczyńska P., *Plan pomocy potrzebny od zaraz. Sytuacja kobiet w kryzysie spowodowanym COVID-19*, „Niebieska Linia” 2020, nr 4, <https://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/6788-plan-pomocy-potrzebny-od-zaraz-sytuacja-kobiet-w-kryzysie-spowodowanym-covid-19> [dostęp: 30.12.2020].
- Szumski C., *Společne skutki epidemii: Dwa razy więcej wniosków o mediacje rozwodowe!*, Medexpress, <https://www.medexpress.pl/dwa-razy-wiecej-wnioskow-o-media-cje-rozwodowe/77373> [dostęp: 5.01.2021].
- Ustawa antyprzemocowa – 289 przypadków izolacji od 1 grudnia*, <https://www.infor.pl/prawo/nowosci-prawne/5168147,Ustawa-antyprzemocowa-289-przypadkow-izolacji-od-1-grudnia.html> [dostęp: 5.01.2021].
- Włochy: *O 73 proc. więcej zgłoszeń od ofiar przemocy domowej*, „Rzeczpospolita”, 14.05.2020, <https://www.rp.pl/Koronawirus-SARS-CoV-2/200519688-Wlochy-O-73-proc-wiecej-zgloszen-od-ofiar-przemocy-domowej.html> [dostęp: 5.01.2021].
- Women Are Using Code Words at Pharmacies to Escape Domestic Violence during Lockdown*, <https://edition.cnn.com/2020/04/02/europe/domestic-violence-coronavirus-lockdown-intl/index.html> [dostęp: 30.12.2020].
- Wpływ pandemii COVID-19 na przemoc w rodzinie – Impact of the COVID-19 Pandemic on Domestic Violence*, https://pl.qwe.wiki/wiki/Impact_of_the_COVID-19_pandemic_on_domestic_violence [dostęp: 30.12.2020].
- Wrzesień W., *Współczesne oblicza anomii*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2017, z. 4, s. 285–304.
- Wzrost przemocy domowej w Niemczech. Winny koronakryzys*, <https://www.dw.com/pl/wzrost-przemocy-domowej-w-niemczech-winnny-koronakryzys/a-56064893> [dostęp: 30.12.2020].

dr DOMINIKA BEK

e-mail: dominika.bek@us.edu.pl

Adiunkt w Instytucie Nauk Prawnych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, mediatorka w sprawach karnych. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się na prawie karnym materialnym, kryminologii, polityce kryminalnej, a zwłaszcza sprawiedliwości naprawczej, czynach motywowanych kulturowo i przeciwdziałaniu przemocy domowej.

Postdoctoral researcher and lecturer at the Institute of Law, University of Silesia in Katowice, mediator in criminal cases. Her research focuses on substantial criminal law, criminology and criminal policy, in particular on restorative justice, culturally motivated crimes and counteracting domestic violence.

dr hab. OLGA SITARZ, prof. UŚ

e-mail: olga.sitarz@us.edu.pl

Profesor Uniwersytetu Śląskiego w Instytucie Nauk Prawnych, specjalistka z zakresu prawa karnego materialnego, kryminologii i polityki kryminalnej, była sędzia, mediatorka w sprawach karnych. Jej zainteresowania naukowe w ramach prawa karnego obejmują m.in. sprawiedliwość naprawczą, prawa człowieka i problemy etyczne.

Assoc. Prof., Professor of the University of Silesia at the Institute of Law, scientist in the field of substantive criminal law, criminology and criminal policy, former judge, mediator in criminal cases. Her scientific interests related to criminal law also include restorative justice, human rights and ethical problems.

dr ANNA JAWORSKA-WIELOCH

e-mail: jaworskaania@wp.pl

Adiunkt w Instytucie Nauk Prawnych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, asystent sędziego w Sądzie Rejonowym w Gliwicach. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się na prawie karnym materialnym, kryminologii i prawie karnym wykonawczym.

Postdoctoral researcher and lecturer at the Institute of Law, University of Silesia in Katowice, assistant judge of the district court in Gliwice. Her research focuses on substantial criminal law, criminology and executive criminal law.

DOMINIKA BEK

<https://orcid.org/0000-0003-4560-808X>
University of Silesia in Katowice, Institute of Law

OLGA SITARZ

<https://orcid.org/0000-0002-2075-3507>
University of Silesia in Katowice, Institute of Law

ANNA JAWORSKA-WIELOCH

<https://orcid.org/0000-0002-1209-4433>
University of Silesia in Katowice, Institute of Law

When a home turns into a prison – combating domestic violence in conditions of quarantine and isolation

Gdy azyl staje się więzieniem – przeciwdziałanie przemocy domowej w warunkach kwarantanny i izolacji

ABSTRACT: Keeping a distance from others is one of the basic measures to prevent the spread of many infectious diseases. It is therefore no coincidence that in the time of the COVID-19 pandemic the Polish legislator resorted to such solutions as home isolation of patients, quarantine of people who come into contact with the infected, restrictions on the activities of institutions gathering many people. Similar methods were used in other countries. One of the more dramatic side effects of the ban on leaving home is the exposure of isolated people to violence by household members. The simultaneous suspension of the activity of aid institutions makes it much more difficult for the victim to obtain support. This article examines the issue of legal and factual measures to counteract domestic violence in conditions of separation. The authors analyze Polish legal regulations – both those introduced for the purpose of counteracting domestic violence and those specific, related to combating the virus. They seek to determine what measures are effective in combating domestic violence in the extreme time of the pandemic. They recognize, however, that the experiences of that period can increase the level of protection of victims of violence at all times.

KEYWORDS: domestic violence, pandemic, COVID-19, quarantine, isolation

ABSTRAKT: Jednym z podstawowych środków przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się wielu chorób zakaźnych jest zachowanie dystansu wobec innych osób. Nie jest więc przypadkiem, że w dobie pandemii COVID-19 polski ustawodawca sięgnął po takie rozwiązania, jak: izolacja domowa chorych, kwarantanna osób mających kontakt z zarażonymi, ograniczenia w działalności instytucji skupiających wiele osób. Po podobne metody sięgano w innych krajach. Jednym z dramatyczniejszych skutków ubocznych zakazu opuszczania mieszkania jest narażenie osób odizolowanych na przemoc ze strony domowników. Równoczesne wstrzymanie aktywności instytucji pomocowych sprawia, że ofierze dużo trudniej uzyskać wsparcie. Tekst podejmuje problem prawnych i faktycznych środków przeciwdziałania przemocy domowej w warunkach separacji. Autorki poddają analizie polskie regulacje prawne – zarówno te wprowadzone na potrzeby przeciwdziałania przemocy w rodzinie, jak i te szczególne, związane ze zwalczaniem wirusa. Poszukują odpowiedzi na pytanie, jakie środki okazują się skuteczne w walce z przemocą domową w ekstremalnym czasie pandemii. Dostrzegają jednak, że doświadczenia tego okresu mogą podnieść poziom ochrony ofiar przemocy w każdym czasie.

SŁOWA KLUCZOWE: przemoc domowa/przemoc w rodzinie, pandemia, COVID-19, kwarantanna, izolacja

1. Introduction

When we say “home”, we usually mean not only a building or apartment, but also household members and the family that lives in it.¹ Home is a place where each household member would like to feel safe. In that regard, remote working and learning, quarantine or home isolation related to counteracting the pandemic do not seem to be the worst solutions. Although they involve the suspension of many existing activities, as long as the isolation is not accompanied by severe illness or economic woes, they offer opportunities for making time spent at home, often with the loved ones, fruitful „. This is unless one or several household members pose a threat to the others. A measure designed to protect public health may at the same time jeopardize the safety of individuals and hamper their search for help. In similar fashion, restrictions affecting the activities of various state institutions and non-governmental organizations may further reduce the availability of forms of support for victims.

Attention must be drawn to the duality of the social nature of the measures taken to stop the spread of the pathogen. Separation may have a twofold nature: home or “social”. Home separation in fact takes two forms of isolating members of a given family (or persons living together) – home isolation is provided for in the cases where an individual infected with COVID-19 does not require hospitalization, while home quarantine is intended for persons who have come into contact with an infected person. A person undergoing separation must not leave their place of residence, not even go shopping or walk a dog. Apart from indi-

¹ See *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/dom.html>, viewed: 30.12.2020.

vidual measures, rapidly rising infection rates lead to the introduction of general restrictions on human activity, closing of restaurants and clubs, swimming pools and gyms, service points, shops, schools and universities, workplaces, limitation of the activities of offices, and, in extreme situations, the imposition of a curfew, i.e. a total ban on leaving houses and apartments (except for clearly defined circumstances). This state is commonly called “lockdown”, yet we will refer to it as “social quarantine” here. The scope of the restrictions has been of a very dynamic nature – this state evolves in time and space (it affects different countries to a different extent, sometimes part of a country where zones are introduced). One could infer that the restrictions are sometimes introduced in a hasty and misguided manner and may in fact be used instrumentally for purposes other than the mere prevention of the pandemic.

At the outset, we would like to put forward a hypothesis that the use of forms of separation has an impact on the increase in the level of domestic violence. We will seek to verify this hypothesis using available information, statistics and research. The main aim of this article is to analyze the legal and factual state in terms of methods and means of counteracting domestic violence during an epidemic threat. The question is whether the tools designed to counteract violence are also effective in the conditions of forced separation. Another issue concerns whether the provisions developed for the time of the pandemic take into account the situation of persons at risk of domestic violence. It is also necessary to determine whether any normative solutions effectively ensure the safety of persons exposed to violence in quarantine or home isolation.

The extinction of the coronavirus pandemic will not necessarily imply that the problem of domestic violence under conditions of separation ceases to exist. Firstly, another common threat caused by a pathogen may emerge. Secondly, individual restrictions on leaving home may also be due to other reasons, e.g. disability or disease.

2. Impact of isolation on the increase in the level of domestic violence and the dark figure

As Danuta Rode rightly stated, there is no single coherent theoretical concept accounting for the emergence of violence between family members. Various theories and concepts focus on particular risk factors that may increase the likelihood of the emergence of violence, attempting to show the operation of those factors and the interactions between them. Danuta Rode holds the view that the phenomenon of violence cannot be satisfactorily explained by referring to factors of one kind, for instance, by genetic determinants of aggression or by linking it only to child-rearing practices. Various theories prove that both the initiation of acts of violence and the changes they may be subject to are

conditioned by the processes taking place in a human's body and psyche and in social groups.² The contemporary literature on the subject explores the issue of determinants of domestic violence quite thoroughly. Several monographs have been published in Poland alone in recent years, among others, by Agnieszka Wysoczańska-Widera, *Mechanizmy przemocy w rodzinie z pokolenia na pokolenie* (Warsaw 2010); Danuta Rode, *Psychologiczne uwarunkowania przemocy w rodzinie. Charakterystyka sprawców* (Katowice 2010); Beata Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawno-kryminologiczne* (Warsaw 2007); Irena Pospiszyl, *Przemoc w rodzinie* (Warsaw 1998), and in previous years, for instance, by Maria Jarosz, *Dezintegracja w rodzinie i społeczeństwie* (Warsaw 1987). Many international organizations, governmental and non-governmental agencies meticulously describe the psychological aspects of partner violence from the perspective of both the victim and the perpetrator. The considerations below are limited to the issues that are of major importance in the context of the subject matter of this study.

The common experience of the pandemic and restrictions related to it (whether imposed or accepted voluntarily) makes it possible to identify in the familiar mechanisms and determinants of domestic violence the elements that will intensify in the time of social and individual quarantine. Taking into account the aforementioned studies,³ it must be recalled that the basic mechanisms of domestic violence are as follows:

- 1) **isolation** – gradual cutting off the victim of violence from contacts with other people. It manifests itself in criticizing the partner's friends and family, expressing dissatisfaction with the fact that the partner is talking on the phone and keeping in touch with colleagues at work. Over time, as a result of such pressure, the victim breaks off all contacts with family, friends and acquaintances, quits his/her job and is completely cut off from external sources of support, relying solely on the perpetrator of violence;
- 2) **humiliation and degradation** – once the victim no longer communicates with their environment, the perpetrator inundates them with false information on them, repeatedly remind them of some humiliating experience, subject them to constant criticism, insult or ignore them, often in front of others;

² D. Rode, *Psychologiczne uwarunkowania przemocy w rodzinie. Charakterystyka sprawców*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010, p. 85.

³ See also: A. Cygan, *Przemoc psychiczna wobec partnerki w związkach intymnych*, „Państwo i Społeczeństwo” 2013, no. 3, pp. 31-51, and *Mechanizmy przemocy*, Stowarzyszenie na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie Niebieska Linia, <http://www.niebieskalinia.org/mechanizmy-przemocy-przemoc-zjawisko-prania-mozgu>; viewed: 30.12.2020.

On the myths related to the sources of domestic violence confronted with scientific research, see J. Stabryła, *Źródła przemocy w rodzinie*, w: *Sekcja prawa karnego. Studencka Konferencja Naukowa. Czerwiec 2013*, Wyższa Szkoła Prawa i Administracji Rzeszów-Przemysł 2013, s. 763-773, <http://wspia.eu/dzialalnosc-naukowa/konferencje-naukowe/studenckie-konferencje-naukowe/5460,studencka-konferencja-naukowa-nr-3.html> [dostęp: 17.03.2021].

- 3) **monopolization of attention** – everything the perpetrator does, what they think and how they feel becomes the reference point of all actions taken by the victim. This prevents the victim from taking any action that is inconsistent with the principle of obedience and getting out of control of “the guard”;
- 4) **threats and display of power** – the perpetrator threatens to beat up the victim, harm the children and the family, and threatens to kill or take the children away. The perpetrator thus forces the victim to do something embarrassing or humiliating, and then threatens to make it known. Since the perpetrator carries out some of the threats, the victim is unable to predict what will really happen. This forces the victim to yield in to the perpetrator’s demands;
- 5) **occasional display of leniency** – sometimes the perpetrator shows tenderness, buys gifts and invites the victim to dinner at a restaurant, being more lenient and forgetting about demands for a short time. This in turn gives the victim false hope and, as in the honeymoon period, they get stuck in a situation of violence.

It is important not to lose sight of the almost commonly accepted fact that social determinants are at the root of partner violence, i.e. the traditional division of roles in society and the centuries-old treatment of women in a manner that is subordinate to men (one can go as far as to talk about cultural, symbolic violence).⁴ Anna Lipowska-Teutsch argues that “the violence of men against women they get involved with is tolerated because, inter alia, women have been assigned properties that make it possible to dehumanize and marginalize them.”⁵ The information on the determinants of domestic violence, further intensified by the pandemic, could be summarized by a list of factors drawn up by Jadwiga Mazur, who identifies the following factors of violence in the family: 1) inter-generational transmission of patterns of violence, 2) low socio-economic status, 3) social isolation of the family, 4) social stress.⁶

Criminologists have no doubts that social disasters (in general terms) produce a huge impact on the increase in aggressive behavior, violence and other forms of social pathology. As early as in March 2020 (i.e. in the first months of the global spread of COVID-19), the United Nations warned that “The Ebola pandemic demonstrated that multiple forms of violence are exacerbated within crisis contexts, including THB, child marriage, and sexual exploitation and

⁴ J. Helios, W. Jedlecka, *Współczesne oblicza przemocy. Zagadnienia wybrane*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2017, pp. 29-30, 45-53.

⁵ A. Lipowska-Teutsch, *Wychować, wyleczyć, wyzwolić*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 1998 as cited in: A.M. Basak, *Uwarunkowania przemocy w rodzinie*, „Pedagogika Rodziny” 2012, no. 2(1), p. 129.

⁶ J. Mazur, *Przemoc w rodzinie – teoria i rzeczywistość*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2002, as cited in: A.M. Basak, *Uwarunkowania przemocy*, p. 129.

abuse. The COVID-19 pandemic follows the same trends”.⁷ As indicated in other sources, pandemics, stress, financial insecurity have led to increased aggression at home, which was seen previously with the global financial crisis of 2009 and natural disasters such as the 2011 Christchurch earthquake.⁸ The interviews conducted by Women’s Health Goulburn North East with 30 women following the 2009 bush fires in Australia show that domestic violence occurred or intensified after the disaster struck. Similarly, Hurricane Andrew (Florida, 1992) caused a 50-percent spike in police reports of spouse abuse.⁹

In criminological terms, account should be taken of another significant phenomenon – domestic violence is on the increase when family members spend more time together, for instance during Christmas break,¹⁰ and perpetrators exert control over the everyday life of their victims. Marlène Schiappa, the French Minister of State for gender equality, once famously stated that “Confinement is a breeding ground for domestic abuse”.¹¹

Given the above as well as scientific and media reports¹² on domestic violence in the time of pandemic, three groups of reasons for the increase in domestic violence can be indicated in the case of the implementation of measures to prevent the spread of the pathogen: related to the perpetrator, related to the victim and resulting from the new social situation.

As regards the perpetrator, a pandemic means numerous factors strengthening the mechanism of using violence. It is a loss of routine, fear, anxiety, uncertainty about the future, and economic problems adding to the growing frustration, on the one hand, and the perpetrator’s sense of impunity and the constant presence of the victim being an additional catalyst, on the other.

⁷ GUIDANCE *Addressing Emerging Human Trafficking Trends and Consequences of the COVID-19 Pandemic*, The OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) and The United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN Women) 2020, p. 7. https://www.osce.org/files/f/documents/2/a/458434_2.pdf, viewed: 30.12.2020.

⁸ *Wpływ pandemii COVID-19 na przemoc w rodzinie – Impact of the COVID-19 pandemic on domestic violence*, https://pl.qwe.wiki/wiki/Impact_of_the_COVID-19_pandemic_on_domestic_violence, viewed: 30.12.2020.

⁹ *Podczas pandemii rośnie przemoc domowa*, Centrum Praw Kobiet <https://publicystyka.ngo.pl/podczas-pandemii-rosnie-przemoc-domowa>, viewed: 30.12.2020.

¹⁰ “It’s the hardest time of year”: why domestic violence spikes over Christmas, *New Statesman* <https://www.newstatesman.com/politics/welfare/2015/12/it-s-hardest-time-year-why-domestic-violence-spikes-over-christmas>, viewed: 30.12.2020. The effect of Christmas is also indicated in psychopathology: R.A. Sansone, L.A. Sansone, *The Christmas Effect on Psychopathology*, *Innovation in Clinical Neuroscience* 2011, no. 8(12), s. 10–13.

¹¹ *Wpływ pandemii COVID-19 na przemoc w rodzinie - Impact of the COVID-19 pandemic on domestic violence*.

¹² See e.g.: A. Kowalska, *Kwarantanna z oprawcą*, <http://ppped.pl/index.php?id=200>, viewed: 30.12.2020, A. Dobkiewicz, *W kwarantannie wzrasta przemoc domowa. Czy polskie władze to zauważą?*, *Gazeta Wyborcza* 12.04.2020, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,25859370,w-kwarantannie-wzrasta-przemoc-domowa-czy-polskie-wladze-to.html>, viewed: 30.12.2020.

With respect to the victim, different forms of separation frequently entail a loss of job due to the economic consequences of the pandemic (which, as is apparent from analytical evidence, affects women more often),¹³ the impossibility of escaping from home due to the closure of many institutions or friendly facilities (e.g. cafés), restrictions on movement (imposition of a so-called curfew), no external support. These circumstances heighten the sense of helplessness and worsen the victim syndrome. It is in this context that the third level of victimization – assumption of victim identity – is mentioned. This means that victims come to the conclusion that being a victim of violence is their inevitable destiny for the rest of their lives. They become intolerant of their own weaknesses and mistakes, put the blame on themselves and deny themselves basic human rights, ceasing to expect any improvement of their condition.¹⁴

From the social angle, the reasons for the increase in domestic violence include widespread isolation, easier access to alcohol (easier than to other agents or goods due to the imposed lockdown situation), breakdown/suspension of the basic functions of the state in terms of ensuring security, e.g. limitation of the scope of work of the police and courts, social welfare (visits by social workers are suspended), schools (lack of direct contact facilitating the identification of the problem of domestic violence). The social crisis may lead to so-called anomie, or “the sense of not being bound by existing norms”.¹⁵

There is no doubt that home quarantine and isolation intensify the determinants of violence to a lesser extent than social quarantine combined with the closure of aid institutions, which entirely removes the possibilities of finding shelter or rescue. This stronger impact of social quarantine occurs on all three above levels (perpetrator, victim, society).

¹³ See e.g.: P. Szczupaczyńska, *Plan pomocy potrzebny od zaraz. Sytuacja kobiet w kryzysie spowodowanym COVID-19*, „Niebieska Linia” 2020, no. 4, <https://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/6788-plan-pomocy-potrzebny-od-zaraz-sytuacja-kobiet-w-kryzysie-spowodowanym-covid-19>, viewed: 30.12.2020.

¹⁴ See M.H. Kowalczyk, *Powtórna i wielokrotna wiktyimizacja jako andragogiczny wymiar doświadczeń osobistych kobiet ofiar przemocy*, „Rocznik Andragogiczny” 2017(24), pp. 87–101, DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RA.2017.006>.

¹⁵ W. Wrzesień, *Współczesne oblicza anomii*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2017, vol. 4, p. 289. The author indicates that in the opinion of Émile Durkheim (French sociologist who coined the term), anomie is a state “in which the normative system loses coherence and turns into chaos”, and society becomes incapable of regulating natural (as he thought) boundless human desires. W. Wrzesień adds that in 1938, Robert Merton introduced his own narrower concept of anomie. He defined it as a breakdown that occurs in the cultural structure, especially when there is a strong discrepancy between the cultural norms and goals and the socially structured ability of group members to act in accordance with such norms. In this sense, cultural values can contribute to triggering behavior that is contrary to what they themselves require. Anomie viewed from this angle is not every normative chaos, but rather a specific discrepancy between the values affirmed in a given society and the norms postulated in it, which are to promote the achievement of these values (p. 290).

The above considerations account for an increase in the real number of cases of domestic violence (although not always recorded in police statistics) in the time of pandemic. Media reports relating to the situation in different places in the world give a coherent picture of the phenomenon under analysis. Selected information is presented below by way of illustration.

As early as in spring 2020, the connection between the introduction of preventive measures in different forms of quarantine and a rapid increase in recorded cases of violence was noted by non-governmental organizations in the USA during an examination of the causes of the higher number of calls to support helplines for victims of violence. Similar concerns were expressed by experts from the Association of German Criminal Investigators as well as British non-profit organizations.¹⁶ In England and Wales, 16 women and children were murdered by men within the first three weeks of isolation, the highest number in eleven years. Specialists from the Great Ormond Street Hospital for Children urgently point out that in one month of the pandemic – between 23 March and 23 April – the number of serious cases of domestic violence against children they recorded rose by 1,493 percent compared to the average for the same period in the last three years.¹⁷ Details on the sharp increase in cases of domestic violence in Germany have not thus far been released, yet aid organizations put that number at “Christmas squared”, referring to the usual peak in violence at Christmas and simultaneously indicating that the current situation was much worse. More recent data show that the rate of domestic violence has fallen throughout Germany, or at least it has not risen. For instance, in Nordrhein-Westphalen, the number of cases of domestic violence in March 2020 was lower by 28% compared with March 2018 and 2019.¹⁸ However, this cannot be treated as a real decline in crime, given that from April to early November 2020, the number of police reports filed in Germany rose by nearly 20% – whereas in 2019, the number of calls to support helplines averaged nearly 850 per week, soared to 1000 per week in 2020.¹⁹ In a similar vein, the Spanish domestic violence helpline saw a 47% increase in call volume in the first two weeks of April compared with the same period in 2019. Moreover, the number of women contacting support centers via email or social media has reportedly risen by 700%. At the same time, there was

¹⁶ *Koronawirus. Osoby doświadczające przemocy domowej znalazły się w sytuacji zagrożenia życia – RPO wystąpił do minister rodziny*, RPO, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/osoby-doswiadczajace-przemocy-domowej-znalazly-sie-w-sytuacji-zagrozenia-zycia>, viewed: 30.12.2020.

¹⁷ *Pandemia: rośnie przemoc domowa wobec dzieci*, <https://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C82952%2Cpandemia-rosnie-przemoc-domowa-wobec-dzieci.html>, viewed: 30.12.2020.

¹⁸ *Wpływ pandemii COVID-19 na przemoc w rodzinie - Impact of the COVID-19 pandemic on domestic violence*. See also: *Wzrost przemocy domowej w Niemczech. Winny koronakryzys*, <https://www.dw.com/pl/wzrost-przemocy-domowej-w-niemczech-winnny-koronakryzys/a-56064893>, viewed: 30.12.2020.

¹⁹ *Przemoc domowa: kobiety nie muszą się na nią godzić*, <https://www.dw.com/pl/przemoc-domowa-kobiety-nie-musza-sie-na-nia-godzic/a-55713612>, viewed: 30.12.2020.

a sharp drop in the number of complaints of domestic violence reported to the police, which officials and activists attributed to the strict obligation to stay at home except for buying food and medicine, meaning that victims were isolated from their families and other persons around them that could help them bring a formal complaint under normal circumstances.²⁰ In contrast, the Domestic Violence Office of the Supreme Court of Argentina reported a fall in complaints of domestic violence during quarantine from 50 to 5 per day. A court official warned that this was not due to a drop in the number of cases, but it stemmed from the fact that victims were controlled by their abusers and had no means of escape. Emergency calls increased by 25%, which bears out the lawyer's claim.²¹ Marlène Schiappa, the French Minister of State for gender equality, stated that the French police recorded a 32% increase in the number of interventions in connection with domestic violence during the week after the introduction of an administrative stay-at-home order.²² In turn, the Italian National Institute of Statistics (Istat) stated that the call volume of domestic violence helplines in Italy rose by 73% during the coronavirus pandemic. It also emerged that in the period between 1 March and 16 April at least 5,031 calls were made in Italy, which is an increase of 73% compared to the same period in 2019; with nearly half the callers asking for help, an increase of 59%. Officials stress that the higher number of calls may not necessarily mean cases of violence. It may in fact stem from greater awareness of citizens.²³

The number of informal indications from victims of domestic violence inflicted on them also grew in Poland during the pandemic. Support helplines for children and adolescents show a spike in reports of domestic violence and requests for support.²⁴ The Empowering Children Foundation that runs a round-the-clock support helpline for children and adolescents reported since 1 March 2020 the highest number of interventions in 11 years – twice as many as in previous months.²⁵ Consultants of Women's Rights Centre pointed out that the callers indicated increased control and surveillance by partners and difficulties in

²⁰ *Wpływ pandemii COVID-19 na przemoc w rodzinie - Impact of the COVID-19 pandemic on domestic violence.*

²¹ *Ibidem.*

²² *Koronawirus: przymusowa kwarantanna zwiększa przemoc domowa we Francji*, Euractiv, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-wewnetrzna-ue/news/koronawirus-przymusowa-kwarantanna-zwieksza-przemoc-domowa-we-francji/>, viewed: 5.01.2021.

²³ *Włochy: O 73 proc. więcej zgłoszeń od ofiar przemocy domowej*, Rzeczpospolita 14.05.2020, <https://www.rp.pl/Koronawirus-SARS-CoV-2/200519688-Wlochy-O-73-proc-wiecej-zgloszen-od-ofiar-przemocy-domowej.html>, viewed: 5.01.2021.

²⁴ <https://amnesty.org.pl/europa-w-czasie-covid-19-jest-dotknieta-ukryta-pandemia-przemoca-domowa/>, viewed: 5.01.2021.

²⁵ N. Muiżnieks, *Europa w czasie COVID-19 jest dotknięta ukrytą pandemią: przemocą domową*, Amnesty International, <https://amnesty.org.pl/europa-w-czasie-covid-19-jest-dotknieta-ukryta-pandemia-przemoca-domowa/>, viewed: 5.01.2021.

establishing contact with specialized centers.²⁶ A similar increase was observed in the case of crimes against children. The data released by the Empowering Children Foundation show that during the pandemic (from March to the end of June 2020), 27% of children and adolescents experienced at least one out of 12 forms of abuse under analysis: every tenth child (11%) experienced violence on the part of an immediate adult family member. The same number experienced sexual abuse (10%), and 1 child in 11 admitted that they have no one who may offer them support in a difficult situation.²⁷

3. Domestic violence in Poland in statistics prior to and during the pandemic

The above media reports showing the rise in domestic violence in the time of pandemic in a fragmentary manner were substantiated in the first statistical data on the period of social isolation. The scarcity of the data collected so far should be taken into account because government agencies do not provide information on crime related to domestic violence. Suffice it to say that the latest official data on the crime of maltreatment come from 2016. Despite the reliance on fragmentary and unofficial data, it should be noted that since 2015, the number of perpetrators suspected of domestic violence has remained at a similar level – in the years 2015–2019, these numbers ranged between 74,155 and 76,206 perpetrators yearly.²⁸ The COVID-19 pandemic has not thus far resulted in an official increase in the number of reported crimes. The official statistical data of the General Police Headquarters show that in the first quarter of 2020, the police filled out 17,077 “Blue Card – A” forms, which represents a drop compared with the first quarter of 2019 by 1,404 forms (18,481 forms were completed in the first quarter of 2019). Moreover, there has also been a decline in the number of forms relating to subsequent cases of domestic violence during the ongoing procedure.²⁹ This trend did not reverse until the end of 2020 – in 2019, 74,313 “Blue Card – A” forms were filled out, whereas in 2020, their number fell to 72,601.³⁰

²⁶ *Za zamkniętymi drzwiami*, Policja 997, 2020, nr 182, <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2020/numer-182-052020/188558,Za-zamknietymi-drzwiami.html>, viewed: 5.01.2021.

²⁷ *Przemoc jak wirus. Rusza nowa kampania Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę „Pandemia przemocy”*, <https://fdds.pl/przemoc-jak-wirus-rusza-nowa-kampania-fundacji-dajemy-dzieciom-sile-pandemia-przemocy/>, viewed: 5.01.2021.

²⁸ <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html>, viewed: 5.01.2021.

²⁹ *Za zamkniętymi...*

³⁰ <https://www.statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/50863,Przemoc-w-rodzinie.html?fbclid=IwAR3TIolRyhCQiQuohreerh8mUaURF66yePxUcd0Y5USpTsH8nIppHY3Qdlk>; viewed: 5.02.2021.

Fewer notifications on the occurrence of domestic violence must not be treated as a decrease in aggression towards household members; on the contrary, the opposite tendency can be assumed. The above data demonstrate that inasmuch as the official number of reported prohibited acts fell during the pandemic period,³¹ the dark figure of crimes relating to domestic violence significantly increased. Criminology provides numerous reasons for not reporting a crime. As regards domestic violence, apart from the victim's belief that the act is of low importance or aversion to law enforcement authorities, such hindering factors are the special relationship of the victim and the perpetrator and fear of revenge.³² Alongside the known factors, new ones come into play during isolation. The reasons for the lower crime reporting rates can be seen in the more difficult access to welfare institutions, the need to live together in one household, frustration brought about by social isolation, and reduced social control. Victims are aware of the poor access to courts and prosecutor's offices in the time of pandemic, which may discourage them from formally initiating criminal proceedings. It appears that it is only some time after the return to the normal way of life that the data on the actual level of domestic aggression during the pandemic will be more reliable. It is already clear that the number of requests for divorce mediation procedures doubled, which is viewed as a result of the increase in domestic violence.³³ It may also be assumed that the fear of the limited access to the law and order institutions during the pandemic prompts the concerned parties to seek help in alternative, more conciliatory areas.

4. Most important legal acts affecting the legal situation of victims of domestic violence in Poland

The legal situation of victims of domestic violence is affected by diverse legal acts situated both in international law and in many areas of the national legal system. Internationally, many acts guarantee the rights of victims of domestic violence, in particular Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence,³⁴ Convention on the Rights of the Child,³⁵ European Convention on the Exercise of Children's

³¹ KGP: *mniej przestępstw w związku z epidemią koronawirusa*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C612260%2Ckgp-mniej-przestepstw-w-zwiazku-z-epidemia-koronawirusa.html>, viewed: 5.01.2021.

³² See J. Błachut, *Problemy związane z pomiarem przestępczości*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2007, p. 135.

³³ C. Szumska, *Społeczne skutki epidemii: Dwa razy więcej wniosków o mediacje rozwodowe!*, Medexpress <https://www.medexpress.pl/dwa-razy-wiecej-wnioskow-o-mediacje-rozwodowe/77373>, viewed: 5.01.2021.

³⁴ Journal of Laws of 2015, pos. 961.

³⁵ Convention of 20 November 1989 (Journal of Laws of 1991, no. 120, pos. 526).

Rights,³⁶ Recommendation Rec (2002)5 of the Committee of Ministers to member states on the protection of women against violence,³⁷ Recommendation 1450 (2000) of the Council of Europe on violence against women in Europe,³⁸ Recommendation R (90) 2 of the Committee of Ministers to member states on social measures concerning violence within the family,³⁹ as well as Recommendation R (85) 4 of the Committee of Ministers to member states on violence in the family.⁴⁰

In the national legal order, Art. 18 of the Constitution comes to the fore, pursuant to which marriage, being a union of a man and a woman, as well as the family, motherhood and parenthood shall be placed under the protection and care of the Republic of Poland. This principle is extended in the Family and Guardianship Code⁴¹ governing, inter alia, the rights and obligations of spouses, the scope of parental authority and maintenance obligations, which is essential in the case of economic violence in the family. This area is complemented by the Civil Procedure Code (CPC),⁴² which was expanded on 30 November 2020 with a new division concerning matters relating to imposing on a person using domestic violence the obligation to leave the jointly occupied dwelling and its immediate surroundings or prohibit that person from approaching such dwelling and its immediate surroundings.⁴³

Various legal acts in the area of criminal law aim to protect victims of domestic violence: both the Criminal Code (CC),⁴⁴ criminalizing specific types of prohibited acts connected with domestic violence, and the Code of Criminal Procedure (CCP),⁴⁵ which charts the way towards bringing the perpetrator to justice for the committed crime and provides for measures to ensure the safety of the victim in the course of criminal proceedings. These provisions are complemented by certain instruments specified in the Police Act⁴⁶ and the Regulation of the Council of Ministers on the “Blue Cards” procedure and model forms for “the Blue Card”.⁴⁷ Importantly, as of 30 November 2020, police officers have the right to issue an order to immediately vacate the dwelling or a prohibition on approaching

³⁶ Convention of 25 January 1996 (Journal of Laws of 2000, no. 107, pos. 1128).

³⁷ Recommendation of 30 April 2002.

³⁸ Recommendation of 3 April 2000.

³⁹ Recommendation of 15 January 1990.

⁴⁰ Recommendation of 26 March 1985.

⁴¹ Act of 25 February 1964 (Journal of Laws of 2020, pos. 1359).

⁴² Dz.U.2020.1575 uniform text of 2020.09.14.

⁴³ Act of 30 April 2020 on an amendment to the Act – Civil Procedure Code and certain other acts (Dz.U.2020.956).

⁴⁴ Act of 6 June 1997 (uniform text Journal of Laws of 2020, pos. 1444).

⁴⁵ Act of 6 June 1997 (uniform text Journal of Laws of 2020, pos. 30).

⁴⁶ Act of 6 April 1990 (uniform text Journal of Laws of 2020, pos. 360).

⁴⁷ Regulation of the Council of Ministers of 13 September 2011 (Journal of Laws of 2011, no. 209, pos. 1245).

the victim.⁴⁸ In turn, the methods of enforcing the imposed penalties and other penal measures are provided in the Executive Penal Code (EPC),⁴⁹ which, alongside the Regulation of the Minister of Justice on the manner and procedure for the performance of tasks by probation officers in executive penal matters,⁵⁰ contains a specific solution that increases the protection of victims of crime.

The Act on the Prevention of Violence in the Family (APVF)⁵¹ is a special legal act dedicated to the issue of domestic aggression. It provides for special instruments to respond immediately to aggression in the family, alongside the Regulation of the Minister of Labor and Social Policy on the supervision and control over the implementation of tasks in the area of counteracting violence in the family⁵² and Regulation of the Minister of Labor and Social Policy on the monitoring team for counteracting violence in the family.⁵³ Institutional support is to be provided to the victims by the Act on social welfare,⁵⁴ Act on the support for the family and system of foster care,⁵⁵ and Regulation of the Minister of Interior and Administration on the procedure for taking a child from the family.⁵⁶

5. Most important measures currently foreseen to ensure the victim's safety

This multitude of legal acts affecting the situation of victims of domestic violence is accompanied by a variety of measures aimed at preventing and responding to acts of violence. The range of available tools is being constantly expanded and improved.⁵⁷ Focusing on the most important ones, note must be taken of the Act on the Prevention of Violence in the Family (APVF).⁵⁸

⁴⁸ Act of 30 April 2020 on an amendment to the Act – Civil Procedure Code and certain other acts (Dz.U.2020.956).

⁴⁹ Act of 6 June 1997 (uniform text Journal of Laws of 2020, pos. 523).

⁵⁰ Regulation of the Minister of Justice of 13 June 2016 (Journal of Laws of 2016, pos. 969).

⁵¹ Act of 29 July 2005 (Journal of Laws of 2020, pos. 218 uniform text).

⁵² Regulation of the Minister of Labor and Social Policy of 3 June 2011 (Journal of Laws of 2011, no. 126, pos. 718).

⁵³ Regulation of the Minister of Labor and Social Policy of 28 January 2011 (Journal of Laws of 2011, no. 28, pos. 146).

⁵⁴ Act of 12 March 2014 (Journal of Laws of 2020, pos. 1876).

⁵⁵ Act of 9 June 2011 (Journal of Laws of 2020, pos. 821).

⁵⁶ Regulation of the Minister of Interior and Administration of 31 March 2011 (Journal of Laws of 31 March 2011, no. 81, pos. 448).

⁵⁷ The last major amendment in this regard came into force on 30 November 2020 (Act of 30 April 2020 on an amendment to the Act – Civil Procedure Code and certain other acts, Journal of Laws 2020, pos. 956).

⁵⁸ Act of 29 July 2005 on the prevention of violence in the family (uniform text Journal of Laws of 2020, pos. 218).

The act contains both general declarations of comprehensive protection of persons affected by violence (Preamble, Art. 3)⁵⁹ and specific solutions of an administrative and civil-law nature. The measures taken at the level of local government have the greatest and most direct impact on the level of safety of victims of violence. Pursuant to Art. 9a-9b APVF, the head of the commune, mayor or president shall set up an interdisciplinary team whose main task is to implement the activities specified in the communal program of counteracting domestic violence and protecting victims of domestic violence. Support for particular families affected by violence shall be provided by working groups formed by the team (Art. 9b (10) APVF). The situation of such families shall be monitored under the procedure “Blue Cards” that is commonly associated with domestic violence (Art. 9d APVF). Detailed solutions related to anti-violence intervention were provided for in the Regulation of the Council of Ministers of 13 September 2011 on the “Blue Cards” procedure and model forms for “the Blue Card”.⁶⁰ Further, the act imposes an obligation to inform the authorities on witnesses of domestic violence and persons who, in connection with the performance of their official or professional duties, have a suspicion that a crime prosecuted *ex-officio* involving domestic violence has been committed (Art. 12 APVF). Yet the provision is *lex imperfecta* – the legislator did not lay down a sanction for breaching that obligation.

The order to vacate the dwelling provided for in the recently amended⁶¹ Art. 11 APVF merits a separate discussion. It is one of the measures adopted to ensure separation of the victim from the perpetrator. This variant may be used regardless of the initiation of a criminal procedure, as it is of a civil law nature. It therefore does not require the fulfilment of the elements of any prohibited act defined in the Criminal Code, but only the satisfaction of the prerequisites of violence defined in APVF. The measure may also include an order to vacate the immediate vicinity of the dwelling or a prohibition on approaching the dwelling and its immediate surroundings. It may be applied regardless of whether the perpetrator and victim currently reside together in the same dwelling, or one of them has temporarily left it or stays there irregularly. It may even apply to the only owner or tenant of the dwelling, then the costs of maintaining the dwelling are borne by the adults who remain in it. Pursuant to Art. 560⁵ Civil Procedure Code (CPC), the court decides on the measure in question within 1 month from the date of submission of the application. The court’s decision in this regard is effective and enforceable upon its delivery. The court may amend or revoke it when circumstances change, even if it is final (Art. 560⁷ § 2 CPC). The time

⁵⁹ See S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, edition IV, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2019, LEX.

⁶⁰ Uniform text Journal of Laws of 2011, no. 9, pos. 1245, as amended.

⁶¹ Act of 30 April 2020 on an amendment to the Act – Civil Procedure Code and certain other acts (Journal of Laws of 2020, pos. 956), which entered into force on 30 November 2020.

needed for the execution of the order, although relatively short, has come under criticism due to its incompliance with Art. 53 of the Istanbul Convention and, above all, the inability to provide immediate protection to the victim.⁶² Currently, Art. 15aa and the subsequent amendments to the Police Act⁶³ make it possible to order a person using domestic violence who poses a threat to the life or health of a person affected by such violence to immediately vacate a shared dwelling and its immediate surroundings. Noncompliance with that court or police order is a minor offence under Art. 66b of the Code of Petty Offences penalized by an imprisonment of up to 30 days. It appears from the information on the functioning of the amended arrangements provided by Deputy Minister of Justice Marcin Romanowski that “police data show that in the period from 1 December last year to January 4, an order to vacate the dwelling, a prohibition on approaching it or both simultaneously were issued in a total of 289 cases. 23 orders to vacate the dwelling were issued, 49 prohibitions on approaching a dwelling were imposed and in as many as 217 cases both measures were applied simultaneously”.⁶⁴

It must be noted that APVF allows for taking a child from a family affected by violence as an intervention measure (Art. 12a). The decision shall be taken by a social worker jointly with a police operative or a doctor, paramedic or nurse, and the guardianship court shall immediately (up to 24h) be notified of it.

Measures aimed at counteracting domestic violence are also envisaged in the criminal procedure. The initiation of criminal proceedings opens up, inter alia, new possibilities of isolating the perpetrator from the victim of violence. This purpose can be served by preventive measures: provisional detention (Art. 249a sqq. Code of Criminal Procedure, CCP), police surveillance that may consist in, inter alia, a prohibition on contacting the victim or other individuals, prohibition on approaching a specific individual closer than a prescribed distance, prohibition on staying in specific places (Art. 275 CCP), and above all, ordering the perpetrator to vacate a dwelling (Art. 275a CCP). The last-mentioned measure is applied, inter alia, upon request of the police and then a fast track of 48 hours from the moment of arrest of the accused is foreseen for the examination of the application. This measure is applied for a period of 3 months, but the court of first instance competent to hear the case, upon request of the public prosecutor, may extend its application for further periods not longer than 3 months.

A criminal court judgment may also contain measures that contribute to the safety of victims of domestic violence. This goal is served by a number of penal measures, the essence of which is similar to the aforementioned preventive

⁶² See S. Spurek, *Przeciwdziałanie przemocy*.

⁶³ Uniform text Journal of Laws of 2020, pos. 360, as amended.

⁶⁴ *Ustawa antyprzemocowa – 289 przypadków izolacji od 1 grudnia*, <https://www.infor.pl/prawo/nawosci-prawne/5168147,Ustawa-antyprzemocowa-289-przypadkow-izolacji-od-1-grudnia.html>, viewed: 5.01.2021.

measures. The court may impose an obligation to refrain from associating with specific social groups or appearing in specific locations, prohibition on contacting specific individuals, prohibition on approaching specific individuals or prohibition on leaving a specific place of stay without the court's consent (Art. 39 point 2b Criminal Code, CC). The court may also order the perpetrator to temporarily vacate the dwelling occupied jointly with the victim (Art. 39 point 2e CC). Orders and prohibitions similar in content may also form probation duties in the event of conditional discontinuation of the proceedings (Art. 72 § 1 points 7-7b CC), where the imposition of criminal measures is not possible. A violation of the imposed obligations may form the basis for resuming the conditionally discontinued proceedings (Art. 68 § 2 CC) or enforcement of the conditionally suspended penalty (Art. 75 § 2 CC). The enforcement of the suspended penalty becomes mandatory where during the test period the perpetrator of domestic violence re-uses violence or unlawful threat towards an immediate family member or a minor residing jointly with the perpetrator (Art. 75 § 1a CC).

Art. 25d of the Act on the Protection of Tenants' Rights, the Commune's Housing Stock and an Amendment to the Civil Code⁶⁵ does not give a debtor the right to temporary dwelling, *inter alia*, where it follows from the enforceable title that the order to vacate the dwelling was issued due to domestic violence or because of gross or persistent violation of the domestic order. This means that all forms of eviction relating to counteracting domestic violence can be enforced even when the perpetrator cannot be merely provided with temporary shelter. Only Art. 275a § 5 CCP provides that when delivering a decision on ordering the accused to temporarily vacate the dwelling jointly occupied with the victim it is possible, upon request of the accused, to indicate to the accused a place of stay in facilities providing accommodation. Institutions indicated for the placement of the accused cannot be places of stay intended for victims of domestic violence.

It is also possible to protect the interests of the victim of domestic violence at the executive stage. Re-use of violence or an unlawful threat against an immediate family member or a minor residing jointly with the perpetrator is an obligatory prerequisite for revoking the conditional release (Art. 160 § 2 Executive Penal Code, EPC). From the perspective of the victim, it is also hugely important that, upon his/her request, the penitentiary court judge or penitentiary superintendent, respectively, shall immediately inform the victim, his/her statutory representative or a person under whose constant care the victim remains, of a release of the convict from prison after serving the sentence, escape of the convict from prison, as well as of issuing a decision on granting the convict a furlough, temporary permission to leave the prison, break in serving the penalty or conditional release (Art. 168a EPC).

⁶⁵ Act of 21 June 2001, Journal of Laws of 2020, pos. 611.

6. Legal acts governing the state of the pandemic in Poland and safety of the victim of domestic violence

Although the Polish legal solutions foreseen to protect the safety of victims of domestic violence still do not comply with all the obligations arising from international law,⁶⁶ they seem to be increasingly better. At the same time, the particular period of social and individual quarantine may render the planned measures insufficient. It is therefore necessary to examine the legal acts governing the state of the pandemic in Poland. The question is whether the legislator took into account the special situation of victims of domestic violence. The response of the Council of Ministers to the April parliamentary question on counteracting domestic violence in the time of the COVID-19 pandemic gives rise to a presumption that the issue has not been given due attention.⁶⁷ It was stated that “At present, the Ministry of Justice is not carrying out any legislative work on the issue of criminal liability of perpetrators of domestic violence. As part of the recently prepared legislative initiatives that covered issues related to prohibited acts that may fall under the concept of domestic violence, reference can be made to the Act of 13 June 2019 on an amendment to the Act – Criminal Code and certain other acts (parliamentary form no. 3451), which was referred by the President of the Republic of Poland to the Constitutional Tribunal (file no. Kp 1/19) under the preventive control procedure (adopted on the basis of a government bill prepared by the Ministry of Justice). The Act aims to enhance the criminal law protection in matters of acts harmful to such fundamental legal goods as human life and health, sexual freedom or property. In order to achieve these goals, it is necessary to properly shape the type and severity of a criminal sanction for a given type of crime, taking into account the need for severe repression against perpetrators of those acts that give rise to a strong social need for repayment and stigmatization”. Regardless of the negative assessment of the proposed amendment (as it does not facilitate the implementation of the assumed protective function in the case of domestic violence during the pandemic at all), it must be recalled that in a judgment of 14 July 2020, the Constitutional Tribunal held that the Act of 13 June 2019 on an amendment to the Act – Criminal Code and certain other acts is wholly inconsistent with Art. 7 in conjunction with Art. 112 and Art. 119 (1) of the Constitution of the Republic of Poland.⁶⁸

⁶⁶ See e.g. the postulates brought by the Commissioner for Human Rights regarding the full implementation of the Istanbul Convention standards, *Bliżej przyjęcia standardów Konwencji Stambulskiej ws. przemyocy w rodzinie. RPO pisze do ministra Adama Lipińskiego, Rzecznik Praw Obywatelskich*, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-blizej-przyjecia-standardow-konwencji-stambulskiej-ws-przemyocy-w-rodzinie>, viewed: 8.02.2021.

⁶⁷ Parliamentary question: <http://sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BNPAPT> Response: <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BNXHQM>.

⁶⁸ M. P. 2020, pos. 647.

The Act of 5 December 2008 on preventing and combating infections and infectious diseases in humans⁶⁹ that forms the basis for the imposed restrictions provides for, inter alia, quarantine and isolation at home as measures to counteract the epidemic threat (Art. 5 (1) (1)). Pursuant to Art. 35 (1) of that Act, the indicated measures may be applied to an individual also where “an individual suspected of falling ill or at risk of infection does not consent to hospitalization, isolation, quarantine, testing or home isolation”. This rule does not provide for any exceptions that could protect victims of domestic violence.

The issue of domestic violence is also not taken up in the Act of 2 March 2020 on special solutions related to the prevention, counteraction and combating COVID-19, other infectious diseases and emergencies caused by them.⁷⁰ Only Art. 15zzu of this Act provides for an exception to the suspension of eviction from residential premises, covering the enforcement of the order under Art. 11a APVF.⁷¹ Perpetrators of domestic violence may therefore be obliged to vacate the dwelling even in the time of pandemic. It remains uncertain how this relates to quarantine or home isolation imposed on such perpetrators.

The Regulation of the Council of Ministers of 9 October 2020 on the imposition of certain restrictions, orders and prohibitions in connection with the occurrence of the state of epidemic⁷² implementing the Act of 5 December 2008 envisaged a compulsory quarantine also for household members of an infected individual subjected to isolation “until the end of 7 days from the date of termination of isolation of the person with whom that individual runs a common household or resides” (§ 3a). In that regard, no exceptions were foreseen, either. Moreover, § 26 (2b) provided that “Minors up to the age of 16 years, from Monday to Friday from 8.00 a.m. to 4 p.m., may move only under the care of the person exercising parental authority, legal guardian or another adult, unless the purpose of the move is to reach school or educational institution or return from them to the place of residence”. In this instance, there is also no possibility for a child at the risk of violence to seek help independently.⁷³ Pursuant to § 3c, supervision over the implementation of compulsory quarantine or home isolation is exercised by the State Sanitary Inspection and the Police, Border Guard, Military Police or Territorial Defense Forces. There is no reference to an obligation to supervise the safety of household members.

⁶⁹ Uniform text Journal of Laws of 2020, pos. 1845.

⁷⁰ Uniform text Journal of Laws of 2020, pos. 1842.

⁷¹ This issue will be further discussed below.

⁷² Journal of Laws of 2020, pos. 1758.

⁷³ Foundation “Our Democracy” protested against such type of restrictions as early as spring 2020 – *Nie dla łamania praw dzieci i młodzieży*, <https://www.naszademokracja.pl/petitions/nie-dla-lamania-praw-dzieci-i-mlodziezy>, viewed: 5.01.2021.

A subsequent implementing regulation of 21 December 2020⁷⁴ envisaged several exceptions to the obligation to undergo quarantine or home isolation and suspension of the prohibition from leaving the quarantine or isolation facility (Art. 3 and 4). None of those exceptions directly relates to persons at the risk of domestic violence. The Regulation also kept in force the restrictions relating to minors up to the age of 16 years. The foreseen exceptions refer only to educational obligations. It may be concluded that although the issue of domestic violence in conditions of quarantine and isolation has been raised many times since spring 2020, it has not brought the expected results. The provisions effective at the beginning of 2020 still did not explicitly provide for the possibility of violating the conditions of quarantine or home isolation in order to ensure the safety of victims of domestic violence.

7. Can legal measures provide protection against domestic violence in the time of pandemic?

In the absence of systemic solutions relating to counteracting domestic violence in the time of pandemic, the most important research problem to be explored is whether the discussed measures are adequate and effective to protect against, or at least control, domestic violence during the pandemic.

It is therefore important to look at the current criminal law instruments and evaluate their effectiveness in the time of pandemic-induced constraints. It is not necessary to conduct an analysis of the basic typification penalizing domestic violence because there exists a large body of literature in that regard. For the sake of completeness it should be noted that the last amendment to Art. 207 CC⁷⁵ does not in any way enhance its effectiveness during social or home quarantine. For one thing, a major problem is the lack of notification of law enforcement authorities of domestic violence committed by the perpetrator and it is vastly

⁷⁴ Regulation of the Council of Ministers of 21 December 2020 on the imposition of certain restrictions, orders and prohibitions in connection with the occurrence of the state of epidemic (Journal of Laws of 2020, pos. 2316).

⁷⁵ Art. 207. § 1. *Whoever physically or mentally maltreats an immediate family member or another person being in a permanent or temporary relation of dependence on the perpetrator shall be liable to a penalty of deprivation of liberty for between 3 months to 5 years.*

§ 1a. *Whoever physically or mentally maltreats a person helpless due to that person's age, mental or physical condition shall be liable to a penalty of deprivation of liberty for between 6 months and 8 years.*

§ 2. *Where the act defined in § 1 or 1a above is coupled with the use of particular cruelty, the perpetrator shall be liable to a penalty of deprivation of liberty for between 1 year and 10 years.*

§ 3. *Where the consequence of the act defined in § 1–2 is the harmed party's attempt on his own life, the perpetrator shall be liable to a penalty of deprivation of liberty for between 2 and 12 years.*

exacerbated during general isolation. However, the possibility of convicting the perpetrator does not generally lead to the resolution of the problem, even though the list of measures includes those that effectively separate the perpetrator from the victim. Substantive criminal law has at its disposal measures imposed in the judgment after criminal proceedings have been conducted and the judgment has become final (which is related to the principle of the presumption of innocence), but this entails the passage of a few months or years since the first notification of domestic violence. Moreover, such a ruling may only be based on evidence that allows for the establishment of an act in a manner that does not raise doubts (Art. 5 § 2 CCP), and simultaneously, there are no circumstances excluding criminal liability (e.g. insanity).

At an earlier stage of the procedure, the preventive measures referred to above can be applied, although the application of the indicated measures is admissible (apart from other detailed prerequisites) “only if the evidence collected indicates a high probability that the defendant committed the offence” (Art. 249 § 1 CCP). This means that their effectiveness in the context of prevention is not particularly high. The conditions of social quarantine (e.g. difficulties in communication with institutions, reduced possibility of receiving a medical diagnosis) further diminish the effectiveness of procedural measures.

Overall, the indicated substantial law and procedural measures may be adopted where the victim (or a witness) reports violence to law enforcement authorities and the collected evidence is sufficient to apply a particular measure. It is clear that the time of pandemic renders such solutions grossly inadequate.

From the perspective in question, a similar assessment should be made in the new typification used in the Code of Petty Offenses (CPO). The provision of Art. 66b⁷⁶ establishes liability for breaching an order to vacate the dwelling issued in connection with the use of domestic violence. In the context of the social issue under analysis, only a penalty of arrest as a form of isolation from the victim

⁷⁶ Art. 66b. *Whoever disrespects:*

- 1) *an order to immediately vacate the jointly occupied dwelling and its immediate surroundings or a prohibition on approaching such dwelling and its immediate surroundings issued by the police on the basis of Art. 15aa (1) of the Police Act of 6 April 1990 (Journal of Laws of 2020, pos. 360 and 956) or the Military Police on the basis of Art. 18a (1) of the Act of 24 August 2001 on the Military Police and Military Enforcement Bodies (Journal of Laws of 2020, pos. 431 and 956),*
- 2) *a court decision on granting security in cases that require a person using domestic violence to vacate the jointly occupied dwelling and its immediate surroundings or prohibit approaching the dwelling and its immediate surroundings, in respect of whom such order or prohibition referred to in point 1 has been extended,*
- 3) *a court decision that requires a person using domestic violence to vacate the jointly occupied dwelling and its immediate surroundings or prohibits approaching such dwelling and its immediate surroundings issued on the basis of Art. 11a (1) of the Act of 29 July 2005 on the prevention of violence in the family (Journal of Laws of 2020, pos. 218 and 956)*
 - *shall be liable to a penalty of imprisonment, limitation of liberty or a fine.*

may be of value. That penalty may be imposed for a maximum of 30 days and may only be enforced once the final judgment is delivered. The penalty provided for in Art. 66b CPO as well as the other rules of liability applicable to petty offenses are incomparable with the consequences of the violation of the prohibition laid down in Art. 244 CC and Art. 244a CC, which further undermines the effectiveness of the measure under investigation. It also appears that they have a limited deterring effect on potential perpetrators.

In the light of protection of the victim of domestic violence, the aforementioned Art. 11a APVF seems to be considerably more effective. It provides for the possibility of requesting eviction or a prohibition on approaching the dwelling and its immediate surroundings, as discussed above, when a family member jointly occupying the dwelling makes shared occupancy particularly burdensome by his behavior involving the use of domestic violence. Its current shape allows for an effective and, most importantly, rapid response to, inter alia, domestic violence. The applied “formal minimalism” entails that the above regulations acquire special significance during social or family isolation. The effectiveness of the aforementioned solutions may to a certain extent be weakened by the principle set out in Art. 11a (3) APVF⁷⁷ obliging the victim staying in the dwelling to pay housing bills. The intention of the legislator is indeed understandable and justified, yet it can effectively discourage a non-working victim from reaching for that measure. It must also be recalled that regulations lay down that during the period of the epidemic threat or the state of the coronavirus epidemic enforceable orders to vacate a dwelling are not performed, but they do not apply to decisions issued under Art. 11a APVF,⁷⁸ which must be viewed as a positive example of taking into account the phenomenon of domestic violence also in the time of fight against the pandemic and its effects.

⁷⁷ Art. 11a (3). *An adult who stays in the dwelling referred to in item 1 for the time the person who uses domestic violence is not residing there in connection with the issue of a court order against him that obliges the person using domestic violence to vacate the jointly occupied dwelling and its immediate surroundings or prohibits approaching the dwelling and its immediate surroundings, including also on granting security – is obliged to pay fees for the supply of electricity, gas, water to that dwelling, as well as for the collection of sewage, waste and liquid waste, and rent or the costs of day-to-day management of the property, unless the person using domestic violence is obliged to provide maintenance.*

⁷⁸ Act of 2 March 2020 on special solutions related to the prevention, counteraction and combating COVID-19, other infectious diseases and emergencies caused by them, Journal of Laws of 2020, pos. 374.

Art. 15zzu:

- 1. During the period of the state of epidemic threat or the state of epidemic announced due to COVID-19, enforcement orders ordering the vacating of a dwelling are not enforced.*
- 2. The provision of item 1 does not apply to rulings issued on the basis Art. 11a of the Act of 29 July 2005 on the prevention of violence in the family.*

The overall conclusion of this part of the article is that all legal solutions are useless without the willingness or the possibility of reporting domestic violence by the victim. This means that decisive action must be taken, i.e. different action in the first case (lack of willingness) and in the second case (lack of possibility). The unwillingness to report the harm suffered (which is a serious criminological issue) should be tackled by providing victims with information on criminal law possibilities and their effects, making them aware of the real potential of living without the presence of the perpetrator, which requires work with the victim. The lack of willingness may also be addressed by what we call for elsewhere⁷⁹ – development of the legal system in a manner that will give the victim greater scope of empowerment in the area of criminal law. On the other hand, the obstacle in the form of the impossibility to report domestic violence, which becomes particularly important during quarantine or isolation, requires organizational solutions that ensure communication with the services (to be further discussed below). One cannot lose track of the obligation to inform the authorities set out in Art. 12 (2) APVF⁸⁰ and in Art. 304 CCP.⁸¹ These are in fact examples of so-called *lex imperfecta*, which is understandable and stems from the principle of subsidiarity of criminal law. However, there is no doubt that the lack of criminal sanctions severely undermines the effectiveness of the above obligation.

8. Methods of counteracting domestic violence in the time of pandemic in the world

Many countries and non-governmental and international organizations very quickly acknowledged the problem of the specificity of domestic violence in the time of the COVID-19 pandemic. Consequently, a number of measures were taken to enable victims to benefit from assistance in times of social isolation. In France, new emergency numbers were launched, a system of word codes was

⁷⁹ D. Bek, A. Jaworska-Wieloch, O. Sitarz, *Kształtowanie środków penalnych a prawo porrzywdzonego i sprawy do samostanowienia*, C.H. Beck, Warszawa 2019.

⁸⁰ 2. *Persons being witnesses of domestic violence should inform of this fact the police, prosecutor's office or other entity acting for the prevention of domestic violence* .

⁸¹ Art. 304. § 1. *Anyone who has learnt of the commission of an offense prosecuted ex officio has a public obligation to notify the prosecutor's office or the police thereof. The provisions of Art. 148a and Art. 156a shall apply accordingly.* § 2. *State and self-government institutions which have learnt in connection with their operations of an offense prosecuted ex officio shall immediately notify thereof the prosecutor's office or the police and shall take necessary actions until the authority appointed to prosecute offenses arrives or until that authority issues a proper order so as to prevent traces and evidence of the offense from being erased.* § 3. *The police shall immediately transfer to the prosecutor's office along with the collected material the notification of the offense in respect of which the prosecutor's office is obliged to conduct an investigation or their own data indicating that such offense was committed.*

developed to be used in pharmacies to inform the staff about domestic violence and ask for help.⁸² Moreover, the French government pledged to pay for up to 20,000 hotel nights for women suffering from domestic violence. Supermarkets were also supposed to open contact and information points for victims of violence.⁸³ The inspiration for the French code signaling a request for help came from solutions in Spain, where such a code is the password “Mask-19”.⁸⁴ In Great Britain, it is sufficient to call the police and dial a two-digit code, i.e. (“*Silent Solution*”).⁸⁵ In Italy, a special application was developed to report violence without making a phone call.⁸⁶ Completely different measures were adopted in the Republic of South Africa, where total prohibition was imposed – alcohol was seen as a strong determinant of domestic violence.⁸⁷ Social campaigns showing the problem of domestic violence intensified in the time of pandemic were launched worldwide, e.g. “16 Days”,⁸⁸ “Orange the World”.⁸⁹ New funds for emergency numbers available for victims of violence are mobilized in numerous countries.⁹⁰ Further, detailed instructions on how to deal with and handle the pandemic were prepared for victims of domestic violence by, inter alia, WHO⁹¹ and English organization Refuge, where relevant information and contact options are offered. Interestingly, Refuge makes it possible to instantly hide an open website,⁹² which is particularly important for victims of domestic violence subject to constant supervision.

⁸² *Koronawirus: przymusowa kwarantanna...*

⁸³ „Maska 19” to ważne hasło w czasie epidemii. Jego użycie może uratować życie, <https://natemat.pl/305447,przemoc-domowa-i-koronawirus-mask-19-to-haslo-ratunkowe-dla-ofiar>, viewed: 30.12.2020.

⁸⁴ *Women are using code words at pharmacies to escape domestic violence during lockdown*, <https://edition.cnn.com/2020/04/02/europe/domestic-violence-coronavirus-lockdown-intl/index.html>, viewed: 30.12.2020.

⁸⁵ B. Rogowska, *Kwarantanna z oprawcą. Nasila się przemoc domowa w czasie koronawirusa. Apel do policji*, *Gazeta Wyborcza*, Łódź 14.04.2020, <https://lodz.wyborcza.pl/lodz/7,35136,25860467,przemoc-domowa-w-czasie-epidemii-koronawirusa-nasila-sie-dramatyczny.html>, viewed: 30.12.2020, *Women are...*

⁸⁶ *European countries develop new ways to tackle domestic violence during coronavirus lockdowns*, *NBCNews* <https://www.nbcnews.com/news/world/european-countries-develop-new-ways-tackle-domestic-violence-during-coronavirus-n1174301>, viewed: 30.12.2020.

⁸⁷ <https://www.tygodnikpowszechny.pl/wirusowa-prohibicja-163205>, viewed: 30.12.2020. See also *South Africa coronavirus lockdown: Is the alcohol ban working?*, <https://www.bbc.com/news/world-africa-52358268>, viewed: 30.12.2020.

⁸⁸ <https://16dayscampaign.org/>, viewed: 30.12.2020.

⁸⁹ <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20201119STO92007/nie-dla-przemocy-wobec-kobiet>, viewed: 30.12.2020.

⁹⁰ *Wpływ pandemii...*

⁹¹ <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19-violence-against-women> oraz <https://www.who.int/reproductivehealth/publications/emergencies/COVID-19-VAW-full-text.pdf>, viewed: 30.12.2020.

⁹² <https://www.refuge.org.uk/>, viewed: 30.12.2020

9. Methods of counteracting domestic violence in the time of pandemic in Poland

In a similar fashion, various projects have been undertaken in Poland to increase the safety of persons in quarantine or home isolation. The Commander-in-Chief of Police General Jarosław Szymczyk ordered community policemen nationwide to get in touch with persons listed in Blue Cards as victims of domestic violence, and crime department operatives who conduct preparatory proceedings relating to domestic violence to contact directly the victims to check whether they are in need of additional support. This reflection of the Police authorities deserves praise. Moreover, government application “Home quarantine” makes it possible to submit a request for psychological help or contact with the Social Welfare Centre, which may prove beneficial for victims of violence.

It should be noted that most support initiatives were not connected with the activity of the executive. Among the undertakings of the central authorities, of particular importance are the activities of the Commissioner for Human Rights, including the contingency plan for victims of violence.⁹³ The Commissioner also carried out activities aimed at promoting the application “Your Umbrella” directed to persons who suffered from violence. Free mobile application “Your Umbrella” is a practical and effective tool that enables persons experiencing domestic violence to obtain support and necessary information. The application enables, among others, discreet contact with a pre-configured e-mail address and it provides a possibility to quickly dial an emergency phone number. It also contains information that may be helpful to harmed persons, e.g. in the area of law.⁹⁴

Note should also be taken of the activities of non-governmental organizations. By way of example, let us point to a campaign run by the Empowering Children Foundation titled “Behind the Door” under the name “Quarantine does NOT isolate from violence!” as well as an initiative undertaken by a secondary school student Krystyna Paszko and launched by Women’s Rights Centre – fictional internet cosmetics shop “Chamomiles and Pansies”.⁹⁵ The shop profile enables discreet contact with psychologists and lawyers under the guise of shopping.

⁹³ *Plan awaryjny dla osób doświadczających przemocy domowej w epidemii koronawirusa*, RPO, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Osobisty_plan_awaryjny_poradnik_0.pdf, viewed: 30.12.2020.

⁹⁴ *Koronawirus. MRPiPS odpowiada, jakie działania podjęło ws przeciwdziałania przemocy domowej*, RPO, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/mrpips-do-rpo-o-dzialaniach-ws-przeciw-dzialania-przemocy-domowej>, viewed: 30.12.2020.

⁹⁵ <https://www.facebook.com/rumiankiibratki>, viewed: 30.12.2020.

10. Conclusions

The above considerations leave no doubt: although the legal solutions introduced in Poland for the purposes of counteracting domestic violence have become better, unfortunately they do not stand up to the test of the restrictions related to the pandemic. The diverse nature of the measures taken by the state connected with the separation of citizens must be borne in mind. It is clear that quarantine and home isolation require the adoption of measures different from those designed for social quarantine. The experiences gained since spring 2020 clearly demonstrate that in every case it is essential to unblock the communication channel between victims of violence and institutions established to respond to that phenomenon. In this area, non-governmental organizations turn out to be much more effective than law enforcement authorities. Where possible, the police should employ good practices and fully cooperate with foundations providing support for victims of violence.

Contact with the police should be extremely simple and also available to low-income persons and not to those who do not use the Internet. Apart from very practical free applications, a free round-the-clock police helpline and the possibility of sending a free notification to the police would be highly valuable. Where seeking help requires leaving home, quarantine should not preclude such a possibility. The prohibition on leaving home cannot apply to victims of crime. Direct threat from the perpetrator permits the violation of the prohibition on the basis of the institution of a state of higher necessity, but it is not common knowledge. At the same time, the victim may not be aware that he/she can count on help in matters of isolating or punishing the perpetrator and also on financial assistance, so important when the perpetrator is the main or the only breadwinner. Assistance to victims of violence should not only have a financial impact, but should be much more far-reaching (including, inter alia, legal, psychological and social help). If a victim is afraid to report a crime, no methods of communication will be effective.

Seeking help and support in the time of pandemic may also be hindered in other areas. The basic evidence of the use of physical violence is the traces it leaves on the victim's body, and these should be confirmed by a doctor. A telephone medical consultation is not sufficient in such cases. Direct contact with a doctor is necessary and the victim should not be deprived of it where violence is suspected.

Given the fears experienced by victims of violence at the prospect of reporting a crime, institutional financial and psychological support is of vital importance. It is all the more so because, pursuant to Art. 11a (3) APVF, the victim of violence must as a rule bear the costs connected with the maintenance of the dwelling once the eviction has been effectively carried out. For the duration of criminal or civil proceedings related to the response to domestic violence, the

victim should obtain immediate maintenance support. In many cases, it would also be necessary to provide free assistance of a psychologist or assistant to help the victim to function independently after eviction or arrest of the perpetrator.

The eviction of the perpetrator of domestic violence – so important for the protection of the victim's interests – may nonetheless become more difficult because night shelters are currently being closed due to sanitary reasons. Even though Art. 25d the Act on the Protection of Tenants' Rights, the Commune's Housing Stock and an Amendment to the Civil Code⁹⁶ does not give a debtor the right to temporary dwelling, inter alia, where it follows from the enforceable title that the order to vacate the dwelling was issued due to domestic violence or because of gross or persistent violation of the domestic order, the awareness of "throwing a household member out on the streets" may be a psychological barrier for many victims, preventing them from submitting a notification of a crime.

Many of the solutions we propose should be of a lasting nature, independent of the special time of pandemic. Social or home quarantine are not the only situations which can make it more difficult for the victim of violence to leave home. Moreover, any changes that facilitate the contact of the victim with the police and support their independent functioning without the perpetrator raise the standard of protection of victims of domestic violence at all times. These calls are all the more important given that the policy of state authorities in the area of counteracting domestic violence seems to be ambiguous. Apart from the changes going in the right direction, one cannot fail to notice the disturbing declarations of withdrawal from the Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence.⁹⁷

Bibliography

- Basak A.M., *Uwarunkowania przemocy w rodzinie*, „Pedagogika Rodziny” 2012, nr 2 (1), s. 124–135.
- Bek D., Jaworska-Wieloch A., Sitarz O., *Kształtowanie środków penalnych a prawo pokrzywdzonego i sprawcy do samostanowienia*, C.H.Beck, Warszawa 2019.
- Blżej przyjęcia standardów Konwencji Stambulskiej ws. przemocy w rodzinie. RPO pisze do ministra Adama Lipińskiego, Rzecznik Praw Obywatelskich*, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/rpo-blzej-przyjecia-standardow-konwencji-stambulskiej-ws-przemocy-w-rodzinie> [dostęp: 8.02.2021].
- Błachut J., *Problemy związane z pomiarem przestępczości*, Wolters Kluwer, Warszawa 2007.

⁹⁶ Act of 21 June 2001, Journal of Laws of 2020, pos. 611.

⁹⁷ P. Rojek-Socha, *Minister sprawiedliwości chce wypowiedzenia konwencji stambulskiej - jest wniosek*, Prawo.pl 25.07.2020t, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/wypowiedzenia-konwencji-stambulskiej-ms-przygotowalo-wniosek,501944.html>.

- Cygan A., *Przemoc psychiczna wobec partnerki w związkach intymnych*, „Państwo i Społeczeństwo” 2013, nr 3, s. 31–51.
- Dobkiewicz A., *W kwarantannie wzrasta przemoc domowa. Czy polskie władze to zauważą?*, „Gazeta Wyborcza” [dodatek: Wrocław], 12.04.2020, <https://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,35771,25859370,w-kwarantannie-wzrasta-przemoc-domowa-czy-polskie-wladze-to.html> [dostęp: 30.12.2020].
- European Countries Develop New Ways to Tackle Domestic Violence during Coronavirus Lockdowns*, NBCNews, <https://www.nbcnews.com/news/world/european-countries-develop-new-ways-tackle-domestic-violence-during-coronavirus-n1174301> [dostęp: 30.12.2020].
- GUIDANCE Addressing Emerging Human Trafficking Trends and Consequences of the COVID-19 Pandemic*, The OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) and The United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women (UN Women) 2020, https://www.osce.org/files/f/documents/2/a/458434_2.pdf [dostęp: 30.12.2020].
- Helios J., Jedlecka W., *Współczesne oblicza przemocy. Zagadnienia wybrane*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2017. <https://16dayscampaign.org/> [dostęp: 30.12.2020]. <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzynie/50863,Przemoc-w-rodzynie.html> [dostęp: 5.01.2021]. <https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20201119STO92007/nie-dla-przemocy-wobec-kobiet> [dostęp: 30.12.2020]. <https://www.facebook.com/rumiankiibratki> [dostęp: 30.12.2020]. <https://www.refuge.org.uk/> [dostęp: 30.12.2020]. <https://www.statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzynie/50863,Przemoc-w-rodzynie.html?fbclid=IwAR3TIolRyhQIQuohreerh8mUaURF66yePxUcd0Y5USpTsH8nIppqHY3Qdlk> [dostęp: 5.02.2021]. <https://www.tygodnikpowszechny.pl/wirusowa-prohibicja-163205> [dostęp: 30.12.2020]. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19-violence-against-women> [dostęp: 30.12.2020]. <https://www.who.int/reproductivehealth/publications/emergencies/COVID-19-VAW-full-text.pdf> [dostęp: 30.12.2020].
- Interpelacja nr 4113 do ministra rodziny, pracy i polityki społecznej, ministra sprawiedliwości w sprawie przemocy domowej w czasie pandemii COVID-19, <http://sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=BNPAPT> [dostęp: 13.03.2021].
- “It’s the Hardest Time of Year”: *Why Domestic Violence Spikes over Christmas*, New Statesman, <https://www.newstatesman.com/politics/welfare/2015/12/it-s-hardest-time-year-why-domestic-violence-spikes-over-christmas> [dostęp: 30.12.2020].
- KGP: *mniej przestępstw w związku z epidemią koronawirusa*, <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C612260%2Ckgp-mniej-przestepstw-w-zwiazku-z-epidemia-koronawirusa.html> [dostęp: 5.01.2021].
- Koronawirus. MRPiPS odpowiada, jakie działania podjęło ws przeciwdziałania przemocy domowej*, RPO, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/mrpi-ps-do-rpo-o-dzialaniach-ws-przeciwdzialania-przemocy-domowej> [dostęp: 30.12.2020].

- Koronawirus. Osoby doświadczające przemocy domowej znalazły się w sytuacji zagrożenia życia – RPO wystąpił do minister rodziny*, RPO, <https://www.rpo.gov.pl/pl/content/osoby-doswiadczajace-przemocy-domowej-znalazly-sie-w-sytuacji-zagrozenia-zycia> [dostęp: 30.12.2020].
- Koronawirus: przymusowa kwarantanna zwiększa przemoc domową we Francji*, Euractiv, <https://www.euractiv.pl/section/polityka-wewnetrzna-ue/news/koronawirus-przymusowa-kwarantanna-zwieksza-przemoc-domowa-we-francji/> [dostęp: 5.01.2021].
- Kowalczyk M.H., *Powtórna i wielokrotna wiktyimizacja jako andragogiczny wymiar doświadczeń osobistych kobiet ofiar przemocy*, „Rocznik Andragogiczny” 2017, vol. 24, s. 87–101.
- Kowalska A., *Kwarantanna z oprawcą*, <http://ppped.pl/index.php?id=200> [dostęp: 30.12.2020].
- Lipowska-Teutsch A., *Wychować, wyleczyć, wyzwolić*, Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Warszawa 1998.
- „Maska 19” to ważne hasło w czasie epidemii. Jego użycie może uratować życie, <https://natemat.pl/305447,przemoc-domowa-i-koronawirus-maska-19-to-haslo-ratunkowe-dla-ofiar> [dostęp: 30.12.2020].
- Mazur J., *Przemoc w rodzinie – teoria i rzeczywistość*, Wydawnictwa Akademickie Żak, Warszawa 2002.
- Mechanizmy przemocy*, Stowarzyszenie na Rzecz Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie Niebieska Linia, <http://www.niebieskalinia.org/mechanizmy-przemocy-przemoczjawisko-prania-mozgu> [dostęp: 30.12.2020].
- Nie dla łamania praw dzieci i młodzieży*, <https://www.naszademokracja.pl/petitions/niedla-lamania-praw-dzieci-i-mlodziezy> [dostęp: 5.01.2021].
- Odpowiedź na interpelację nr 4113 w sprawie przemocy domowej w czasie pandemii COVID-19, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/InterpelacjaTresc.xsp?key=B-NXHQM> [dostęp: 13.03.2021].
- Pajdała I., *Za zamkniętymi drzwiami*, „Gazeta Policyjna” 2020, nr 182, <https://gazeta.policja.pl/997/archiwum-1/2020/numer-182-maj-2020/188558,Za-zamknietymi-drzwi.html> [dostęp: 13.03.2021].
- Pandemia: rośnie przemoc domowa wobec dzieci*, <https://naukawpolsce.pap.pl/aktualnosci/news%2C82952%2Cpandemia-rosnie-przemoc-domowa-wobec-dzieci.html> [dostęp: 30.12.2020].
- Plan awaryjny dla osób doświadczających przemocy domowej w epidemii koronawirusa*, RPO, https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Osobisty_plan_awaryjny_poradnik_0.pdf [dostęp: 30.12.2020].
- Podczas pandemii rośnie przemoc domowa*, Centrum Praw Kobiet, <https://publicystyka.ngo.pl/podczas-pandemii-rosnie-przemoc-domowa> [dostęp: 30.12.2020].
- Przemoc domowa: kobiety nie muszą się na nią godzić*, <https://www.dw.com/pl/przemoc-domowa-kobiety-nie-musza-sie-na-nia-godzic/a-55713612> [dostęp: 30.12.2020].
- Przemoc jak wirus. Rusza nowa kampania Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę „Pandemia przemocy”*, <https://fdds.pl/przemoc-jak-wirus-rusza-nowa-kampania-fundacji-dajemy-dzieciom-sile-pandemia-przemocy/> [dostęp: 5.01.2021].
- Rode D., *Psychologiczne uwarunkowania przemocy w rodzinie. Charakterystyka sprawców*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2010.

- Rogowska B., *Kwarantanna z oprawcą. Nasila się przemoc domowa w czasie koronawirusa. Apel do policji*, „Gazeta Wyborcza” [dodatek: Łódź], 14.04.2020, <https://lodz.wyborcza.pl/lodz/7,35136,25860467,przemoc-domowa-w-czasie-epidemii-koronawirusa-nasila-sie-dramatyczny.html> [dostęp: 30.12.2020].
- Rojek-Socha P., *Minister sprawiedliwości chce wypowiedzenia konwencji stambulskiej – jest wniosek*, Prawo.pl, 25.07.2020, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/wypowiedzenia-konwencji-stambulskiej-ms-przygotowalo-wniosek,501944.html> [dostęp: 8.02.2021].
- Sansone R.A., Sansone L.A., *The Christmas Effect on Psychopathology*, “Innovation in Clinical Neuroscience” 2011, no. 8 (12), s. 10–13.
- Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/szukaj/dom.html> [dostęp: 30.12.2020].
- South Africa Coronavirus Lockdown: Is the Alcohol Ban Working?*, <https://www.bbc.com/news/world-africa-52358268> [dostęp: 30.12.2020].
- Spurek S., *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, wyd. IV, LEX, Warszawa 2019.
- Stabryła J., *Źródła przemocy w rodzinie*, w: *Sekcja prawa karnego. Studencka Konferencja Naukowa. Czerwiec 2013*, red. C. Kłak, Wyższa Szkoła Prawa i Administracji, Rzeszów–Przemysł 2013, s. 763–773, <http://wspia.eu/dzialalnosc-naukowa/konferencje-naukowe/studenckie-konferencje-naukowe/5460,studencka-konferencja-naukowa-nr-3.html> [dostęp: 17.03.2021].
- Szczupaczyńska P., *Plan pomocy potrzebny od zaraz. Sytuacja kobiet w kryzysie spowodowanym COVID-19*, „Niebieska Linia” 2020, nr 4, <https://www.niebieskalinia.pl/pismo/wydania/dostepne-artykuly/6788-plan-pomocy-potrzebny-od-zaraz-sytuacja-kobiet-w-kryzysie-spowodowanym-covid-19> [dostęp: 30.12.2020].
- Szumski C., *Spoleczne skutki epidemii: Dwa razy więcej wniosków o mediacje rozwodowe!*, Medexpress, <https://www.medexpress.pl/dwa-razy-wiecej-wnioskow-o-mediacje-rozwodowe/77373> [dostęp 5.01.2021].
- Ustawa antyprzemocowa – 289 przypadków izolacji od 1 grudnia*, <https://www.infor.pl/prawo/nowosci-prawne/5168147,Ustawa-antyprzemocowa-289-przypadkow-izolacji-od-1-grudnia.html> [dostęp: 5.01.2021].
- Włochy: O 73 proc. więcej zgłoszeń od ofiar przemocy domowej*, „Rzeczpospolita”, 14.05.2020, <https://www.rp.pl/Koronawirus-SARS-CoV-2/200519688-Wlochy-O-73-proc-wiecej-zgloszen-od-ofiar-przemocy-domowej.html> [dostęp: 5.01.2021].
- Women Are Using Code Words at Pharmacies to Escape Domestic Violence during Lockdown*, <https://edition.cnn.com/2020/04/02/europe/domestic-violence-coronavirus-lockdown-intl/index.html> [dostęp: 30.12.2020].
- Wpływ pandemii COVID-19 na przemoc w rodzinie – Impact of the COVID-19 Pandemic on Domestic Violence*, https://pl.qwe.wiki/wiki/Impact_of_the_COVID-19_pandemic_on_domestic_violence [dostęp: 30.12.2020].
- Wrzesień W., *Współczesne oblicza anomii*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2017, z. 4, s. 285–304.
- Wzrost przemocy domowej w Niemczech. Winny koronakryzys*, <https://www.dw.com/pl/wzrost-przemocy-domowej-w-niemczech-winnym-koronakryzys/a-56064893> [dostęp 30.12.2020].

dr DOMINIKA BEK

e-mail: dominika.bek@us.edu.pl

Adiunkt w Instytucie Nauk Prawnych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, mediatorka w sprawach karnych. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się na prawie karnym materialnym, kryminologii, polityce kryminalnej, a zwłaszcza sprawiedliwości naprawczej, czynach motywowanych kulturowo i przeciwdziałaniu przemocy domowej.

Postdoctoral researcher and lecturer at the Institute of Law, University of Silesia in Katowice, mediator in criminal cases. Her research focuses on substantial criminal law, criminology and criminal policy, in particular on restorative justice, culturally motivated crimes and counteracting domestic violence.

dr hab. OLGA SITARZ, prof. UŚ

e-mail: olga.sitarz@us.edu.pl

Profesor Uniwersytetu Śląskiego w Instytucie Nauk Prawnych, specjalistka z zakresu prawa karnego materialnego, kryminologii i polityki kryminalnej, była sędzia, mediatorka w sprawach karnych. Jej zainteresowania naukowe w ramach prawa karnego obejmują m.in. sprawiedliwość naprawczą, prawa człowieka i problemy etyczne.

Assoc. Prof., Professor of the University of Silesia at the Institute of Law, scientist in the field of substantive criminal law, criminology and criminal policy, former judge, mediator in criminal cases. Her scientific interests related to criminal law also include restorative justice, human rights and ethical problems.

dr ANNA JAWORSKA-WIELOCH

e-mail: jaworskaania@wp.pl

Adiunkt w Instytucie Nauk Prawnych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, asystent sędziego w Sądzie Rejonowym w Gliwicach. Jej zainteresowania badawcze koncentrują się na prawie karnym materialnym, kryminologii i prawie karnym wykonawczym.

Postdoctoral researcher and lecturer at the Institute of Law, University of Silesia in Katowice, assistant judge of the district court in Gliwice. Her research focuses on substantial criminal law, criminology and executive criminal law.

Redaktorzy: Aleksandra Kalaga (teksty angielskie), Agnieszka Plutecka (teksty polskie)

Projektant okładki: Tomasz Kipka

Redaktor techniczny: Małgorzata Pleśniar

Łamanie: Alicja Załęcka

ISSN 2720-1589

Publikacja na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

Wersją referencyjną czasopisma jest wersja elektroniczna, ukazująca się na platformie www.journals.us.edu.pl

Publikacja jest dostępna w wersji internetowej:
CEJSH. The Central European Journal of Social Sciences and Humanities
<http://cejsh.icm.edu.pl>

Central and Eastern European Online Library
www.ceeol.com

Czasopismo dystrybuowane bezpłatnie

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl
Ark. druk. 9,5. Ark. wyd. 11,5.

Egzemplarz bezpłatny

Więcej o książce

